

БІБЛІЯТЭКА
ЗАМЕЖНАЙ
ДРОЗЫ

КАРСАН МАККАЛЕРС
БАЛАДА ПРА СУМНАЕ
КАФЭ

БІБЛІЯТЭКА ЗАМЕЖНАЙ ПРОЗЫ

КАРСАН МАККАЛЕРС

БАЛАДА
ПРА СУМНАЕ
КАФЭ

Аповесці

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1988

ББК 84.7США

М 15

Серыя заснавана ў 1983 г.

Рэдкалегія:

Серафім Андраюк, Янка Брыль, Іван Навуменка,
Іван Пташнікаў, Барыс Сачанка

Пераклад з англійскай мовы і прадмова
Уладзіміра Шчаснага

Пераклад зроблены з выданняў:

Carson McCullers. The Ballad of the Sad Café and Other Stories.
Bantam Books. 1971. Carson McCullers. Reflections in a Golden Eye.
Penguin Books. 1968.

Автор повестей, включенных в эту книгу, американская писательница К. Маккалерс (1917—1967) с сердечной теплотой и сочувствием пишет о людях трудной судьбы, в жизни которых ценны даже маленькие радости. Отражая внутренние проблемы разочарованного в жизни человека, она сумела передать социальные проблемы своего общества и создать новый тип психологической трагедии.

М $\frac{4703000000-138}{М 302(03)-88}$ 167—88

ISBN 5-340-00173-3 (беларус.)

© Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1988.

АД ПЕРАКЛАДЧЫКА

Калі Вам трапіць у рукі гэтая сціплая на выгляд кніга, не спяшайцеся вяртаць яе на бібліятэчную паліцу ці прылавак кнігарні. Раю прачытаць хоць некалькі старонак. Так, гэта не дэтэктыў і не апісанне амурных прыгод французскіх арыстакратаў. Тым не менш, чытаючы, міжволі трапляеш у палон ёмкіх сюжэтаў аповесцяў. Зразумела, перакладчыка можна лёгка западозрыць у прадурзятасці. Пражыўшы адно жыццё разам з героямі кнігі, унікаўшы ў самыя інтымныя яго бакі, перакладчык робіцца неаб'якавым да лёсу гэтых людзей, і яму хочацца, каб і чытач ставіўся да іх з сімпатыяй. І ўсё ж у гэтай кнігі шмат аб'ектыўных вартасцей, пра якія мне захацелася расказаць у гэтай невялікай прадмове.

Прозвішча аўтара аповесцяў не вельмі гучнае, але калі ў нью-йорксай кнігарні я папытаў кнігі пісьменніцы, прадавец адразу ж усклікнуў: «А, так, так! «Сэрца — адзінокі паляўнічы!»» Гэта самая першая і самая вядомая кніга Карсан Маккалерс. І хоць напісала яе нікому не вядомая дваццацітрохгадовая дзяўчына, раман адразу зрабіўся бестселерам і паставіў аўтара ў шэраг найбольш прызнаных сучасных амерыканскіх пісьменнікаў.

Пра асабістае жыццё Карсан Маккалерс вядома няшмат. Прэса не знаходзіла ў яе жыцці нічога сенсацыйнага ці проста цікавага, а сама яна не шукала таннай папулярнасці, пражыўшы ціхае, адасобленае ад усіх і не вельмі доўгае жыццё.

Вядома, што Карсан Маккалерс нарадзілася 19 лютага 1917 года ў гарадку Калумбус, што ў паўднёвым штаце Джорджыя. Дзяцінства яе прайшло ў доме, дзе не было дастатку. Калі ўявіць яшчэ і шэрасць правінцыйнага побыту, то не цяжка зразумець, чаму дзяўчына, якой споўнілася толькі семнаццаць гадоў, пакідае бацькоўскі дом і, нібыта матылёк на святло, трапляе ў віхуру нью-йоркскага жыцця. Але не банальныя спакусы вялікага горада вабілі Карсан. Як кожная творчая натура, яна з маленства цікавілася музыкай, марыла стаць піяністкай. Не менш

цікавілася яна і тэатрам, вядома, у асноўным па часопісах, асабліва захаплялася п'есамі Юджына О'Ніла. Цвёрдасць характару, самастойнасць у поглядах уратавалі крылы матылька ад спусташальнага агню нью-йоркскіх спакус. Маладая дзяўчына пачынае вучобу ў Калумбійскім універсітэце і адначасова займаецца ў музычнай школе. Проза жыцця хутка парушыла ўсе планы. На вучобу не стае грошай. Але ўпартая правінцыялка не здаецца. Яна знаходзіць працу і працягвае вучобу вечарамі. Хутка і на гэта ўжо не хапае сродкаў. Здаецца, час паставіць кропку, развітацца з творчымі планамі і прызвычаіцца да рэальнага жыцця вялікага горада, ды Карсан яшчэ можа купіць паперу, чарніла, аплаціць паштовыя выдаткі, а фантазіі, натхнення ёй пазычаць не трэба. Дый жыццё рэальных людзей ёй, нядаўняй правінцыялцы, вядома куды лепш, чым многім мэтрам, што назіраюць за ім з вышыні нью-йоркскіх гмахаў. І таму апавяданні пакуль нікому не вядомай Карсан Маккалерс заўважаюцца сярод мноства рукапісаў, што прыносілі штодзень паштальёны ў рэдакцыі часопісаў. А ў 1940 годзе быў надрукаваны першы буйны твор Карсан Маккалерс — раман «Сэрца — адзінокі паляўнічы».

Як ужо адзначалася, кніга мела вялікі поспех у чытачоў, прыцягнула яна ўвагу і амерыканскай крытыкі. Раман быў вызначаны як «востры твор, напісаны на надзвычайна тыповую для сучаснай літаратуры тэму — аб духоўнай ізаляцыі і адзіноце».

Перыяд у амерыканскай літаратуры, калі нараджаліся творы пісьменніцы, можна назваць пераходным. Амерыканская літаратура 30-х гадоў развівалася ва ўмовах рэзкага абвастрэння класавых супярэчнасцей, пад уплывам сусветнага эканамічнага крызісу. У літаратуру ўвайшоў цэлы шэраг новых пісьменнікаў (М. Голд, Дж. Конрай, А. Мальц), якія прынеслі з сабой баявы дух, веру ў чалавека, аптымістычны погляд на будучыню. У шасцідзятых гады назіралася абуджэнне дэмакратычных сіл Амерыкі, выкліканае і барацьбой негрыцянскага насельніцтва краіны супраць расавай дыскрымінацыі, і выступленнямі амерыканскай моладзі супраць вайны ў В'етнаме, супраць канфармізму. Адрадзіліся традыцыі рэалізму 30-х гадоў у творах Д. Г. Лоўсана, Ф. Баноскі, Л. Лоранса. З'явіліся вельмі адметныя майстры слова, такія, як Сол Белоў, Дж. Апдайк, Дж. Сэлінджэр, Дж. Болдуін — кожны з сваім разуменнем рэчаіснасці, з сваімі сродкамі барацьбы за дабрыню. А 40-я і большая частка 50-х гадоў — перыяд разгубленасці і трывогі ў амерыканскім грамадстве, выкліканых і другой

сусветнай вайной, і макартызмам, і пагрозай атамнай вайны. У такіх умовах усё большую папулярнасць набываюць фрэйдызм і філасофія экзистэнцыялізму, што ўсё больш знаходзілі адлюстраванне ў творах амерыканскіх пісьменнікаў. У іх усё мацней гучала трывога за чалавека ў «хворым грамадстве». І разам з тым усё часцей за аснову браліся экзистэнцыялісцкія ідэі аб ізаляванасці асобы, аб абсурднасці існавання чалавека, аб бессэнсоўнасці спроб перамяніць жыццё.

Вядома, агульны настрой тагачаснага амерыканскага грамадства не мог не адбіцца і на творчасці Карсан Маккалерс. Крытыкі адносяць яе творчасць да так званай «школы дэльты Місісіпі», альбо «паўднёвай школы» першай паловы і сярэдзіны XX стагоддзя ў літаратуры ЗША. Вытокі гэтай плыні ў амерыканскай белетрыстыцы трэба шукаць з аднаго боку — у яркіх рэалістычных творах Уільяма Фолкнера, а з другога — у прыхільнікаў новай плыні ў сусветнай літаратуры таго часу, накіраванай на адлюстраванне «плыні свядомасці» — Кафкі, Пруста, Джойса. На думку крытыкаў, гэты сімбіёз знайшоў найбольш яркае ўвасабленне ў творах Р. П. Уорана, які здолеў паказаць у зразумелай чытачу форме стыхійныя, часам вельмі супярэчлівыя, імкненні чалавечай душы. Жаданне зазірнуць ва ўнутраны свет чалавека, а потым, уключаючы прыёмы сімвалізму, расказаць пра адхіленні ў псіхіцы сваіх герояў натхняла і Трумэна Капотэ, і такіх менш вядомых пісьменнікаў, як Фрэдэрык Бюхнер ці Юдора Уэлці. Вялікі амерыканскі драматург Тэнэсі Уільямс адзначыў, што «ўжо ў каларыце, у крыві, культуры Поўдня ёсць нешта такое, дзякуючы чаму тамашнія пісьменнікі заклалі аснову адметнай школы. Яе развіццё трэба тлумачыць нечым большым, чым толькі намаганнямі ўплывовага паўднёвага пісьменніка Фолкнера, як і рух экзистэнцыялістаў у Францыі не абмяжоўваецца толькі намаганнямі Жана Поля Сартра. Зрэшты, існуе пэўная сувязь паміж абедзвюма школамі — французскай і амерыканскай, — але характэрна тое, што французская школа імкнецца да інтэлектуалізму і філасафізму, у той час як амерыканская школа мае характар больш эмацыянальны і рамантычны».

Адметныя рысы «паўднёвай школы» знайшлі найбольш яскравае ўвасабленне, як аднадушна адзначаюць амерыканскія літаратурныя крытыкі, у творчасці Карсан Маккалерс — «барда адзінокага сэрца». Як і вядомым майстрам Тэнэсі Уільямсу і Артуру Мілеру, ёй удалося перадаць сацыяльныя праблемы праз унутраныя праблемы расчарава-

нага ў жыцці чалавека і стварыць новы тып псіхалагічнай трагеды, абпіраючыся на традыцыі экспрэсіянізму твораў Юджына О'Ніла. Дарэчы, як тут не ўспомніць пра яе захапленне творчасцю гэтага драматурга ў юнацкія гады!

Другую кнігу пісьменніцы — «Адлюстраванні ў зала-тым воку» (1941) Амерыка сустрэла з намнога меншым энтузіязмам. Крытыкі вызначылі яе як няўдачу. Але пасля поспеху за мяжой яна была перавыдадзена ў ЗША з прад-мовай Тэнэсі Уільямса, які адразу заўважыў таленавітую пісьменніцу і заўсёды імкнуўся падтрымаць яе. У сваёй прадмове ён пісаў: «Яшчэ ў папярэдняй аповесці некато-рыя чытачы заўважылі схільнасць пісьменніцы да таго, што прынята называць «хваравітае». І, відаць, сярод чыта-чоў, як і сярод крытыкаў, знайшліся тыя, што не змаглі зразумець, чаму Карсан Маккалерс узяла ў якасці тэмы та-кую нетыповую з'яву, як глыбокую, гарачую дружбу паміж глуханымым і вар'ятам. Аднак разброіла іх сардэчнае ця-пло той аповесці. Адчувалася ў ёй глыбокая і высакарод-ная спачувальнасць».

Спачувальнасць... Вось, бадай, галоўны сакрэт прыя-гальнасці твораў Маккалерс. Героі яе кніг — людзі слабыя і гаротныя. Але гэта не азначае, што пісьменніца схільная да смакавання паталогіі. Яна піша пра людзей, якім цяж-ка жыць на белым свеце, і таму яны часцей, чым хто, ду-маюць пра сэнс жыцця і цэняць яго. Пра сваіх герояў аў-тар апавядае як вельмі блізкі ім чалавек. Як і павінна быць у сапраўдным мастацкім творы, у кнігах Маккалерс няма чыста станоўчых і чыста адмоўных герояў. Нават са-мым агідным учынкам знаходзяцца тлумачэнні: фізічнае калецтва ці калецтва маральнае, выкліканае адпаведным выхаваннем ці перажытымі крыўдамі, а хутчэй за ўсё ўмовамі, у якіх жывуць яе героі, грамадствам сацыяльнай несправядлівасці.

Амаль ува ўсіх сваіх кнігах Маккалерс піша пра жы-хароў маленькіх гарадоў (ці проста, па-нашаму, мястэчак) паўднёвых штатаў. І не толькі таму, што яна сама адтуль родам і добра ведае жыццё насельніцтва поўдня ЗША. Га-лоўная яе мэта — расказаць пра людзей, а ў мястэчку — кожны чалавек на вачах, з яго турботамі і радасцямі, ма-рамі і няўдачамі. Дарэчы, і нам цікава пазнаёміцца воль з такой Амерыкай і крыху адпачыць ад ужо абрыдлых стэрэатыпаў: нью-йоркскіх гмахаў, брадвейскай рэкламы, аўтамабільных гонак і іншых «дзівосаў», што сродкі ма-савай інфармацыі выдаюць за сапраўднае жыццё Амерыкі. А ў любой краіне насельніцтва жыве большасцю ў правін-

цыі, у шматлікіх гарадках і вёсках. І менавіта правінцыя вызначае характар нацыі, яе культуру, захоўвае традыцыі. Маккалерс уважліва ўглядаецца ў простых людзей, падрабязна, уперамежку з лірычным філасофскім роздумам, апавядае пра іх жыццё і такім чынам стварае пра кожнага з іх эпічную мініяцюру.

Відаць, Карсан Маккалерс была з тых сапраўдных мастакоў, што бяруцца за пяро, толькі калі іх вымушае на гэта ўнутраная патрэба. Бо напісала яна няшмат. Услед за апавесцю «Адлюстраванні ў залатым воку» ў 1944 годзе ўбачыў свет раман «Госць на вяселлі». Потым, праз сем гадоў, была надрукавана «Балада пра сумнае кафэ», а праз дзесяць гадоў — раман «Гадзіннік без стрэлак», які пачынаецца са слоў: «Смерць заўсёды проста смерць, але кожны чалавек памірае па-свойму».

Карсан Маккалерс да самай сваёй смерці ў 1967 годзе заставалася «бардам адзіноты» і пакінула пасля сябе, апрача пералічаных вышэй кніг, яшчэ некалькі апавяданняў, зборнік дзіцячых вершаў ды напісаную ў маладосці п'есу. Але кнігі яе не згубіліся ў неабсяжным акіяне сусветнай літаратуры. Яны ўвесь час перавыдаюцца на многіх мовах і знаходзяць сваіх прыхільнікаў у розных краінах. Зразумела, кожны знаходзіць у творах пісьменніцы нешта сваё, але ўсе разумеюць галоўную ідэю — заклік да яднання «адзінокіх сэрцаў». Менавіта так гучыць фінальны акорд «Балады пра сумнае кафэ»: «І кожны дзень гучыць мелодыя. Сумны голас пачынае яе, і першая фраза нагадвае хутчэй рэчытатыву і падобная на пытанне. Праз хвіліну ў мелодыю ўплятаецца яшчэ адзін голас, і вось песню падхопліваюць усе зняволеныя. Сумныя галасы сярод золата дня зліваюцца ў мелодыю, адначасова сумную і радасную. Песня шырыцца, і вось ужо здаецца, што спяваюць не дванаццаць зняволеных, а сама зямля ці неабсяжнае неба. Мелодыя поўніць сэрца, халадзіць душу ад хвалевання і жаху. Потым яна паступова заціхае, гучыць толькі адзін голас. І вось зноў цішыня пад спякотным сонцам, чуваць толькі конскі храп ды стук кірак аб цвёрдую гліну. І хто ж здольны стварыць такую мелодыю? Усяго толькі дванаццаць звычайных смяротных: сямёра неграў і пяцёра белых — жыхароў гэтай самай акругі. Усяго толькі дванаццаць смяротных людзей, калі яны спяваюць разам».

Пра што гэтая кніга? Мне верыцца, што, прачытаўшы яе, Вы на гэта пытанне адкажаце: пра **ЖЫЦЦЁ**. Менавіта пра яго напісаны кнігі Карсан Маккалерс.

Праўда, варта сказаць пра адну акалічнасць, што зра-

біла ўплыў на выбар менавіта гэтых твораў пісьменніцы. Асабіста мне здаецца, што чытачу будзе цікава пазнаёміцца з вельмі пашыранымі на Захадзе спробамі сродкамі літаратуры зазірнуць глыбока ў псіхіку чалавека, даследаваць самыя патаемныя яе куткі, часта высвеціць тое, аб чым гавораць толькі шэптам і што яшчэ не вельмі адважваецца кранаць беларуская літаратура. На што, відаць, ёсць свае падставы: усяго адзін неасцярожны крок — і замест адлюстравання нечаканых рухаў чалавечай душы — смакаванне праяў нізкіх інстынктаў. Нешта такое здарылася з экранізацыяй аповесці «Адлюстраванні ў залатым воку». Нягледзячы на ўдзел вядомых артыстаў: Элізабет Тэйлар, Брайэна Кэйтэ, Роберта Форстэра і нават Марлона Брандо, які, на думку крытыкаў, даволі ўдала выканаў ролю капітана Пендэртана, таленавітаму рэжысёру Джону Хастану не ўдалося перадаць «сілу і высакароднасць духу» твора Маккалерс, якіх, на думку Тэнэсі Уільямса, «не было ў амерыканскай прозе з часоў Германа Мэловіла». Многія крытыкі заўважылі толькі псіхічныя і сексуальныя ненармальнасці персанажаў. Куды больш пашанцавала «Баладзе пра сумнае кафэ», якую інсцэніраваў вядомы драматург Эдвард Олбі. П'еса, што ўпершыню была пастаўлена ў ЗША ў 1963 годзе, мела вялікі поспех і на сцэне маскоўскага тэатра «Современник».

Прагна ўглядалася Карсан Маккалерс у чалавека, шукаючы ў ім светлыя ідэалы Праўды, Любові, Справядлівасці. І яна здолела заўважыць у сэрцах, раз'яднаных жорсткасцю навакольнага свету, самыя чыстыя чалавечыя пацупці. Давайце ж і мы зірнём на герояў кнігі пільнымі і спагадлівымі вачамі.

Уладзімір Шчасны

БАЛАДА ПРА СУМНАЕ КАФЭ

Горад гэты сам па сабе маркотны: там толькі і ёсць што прадзільная фабрыка, домікі, кожны на два пакоі, у якіх жывуць рабочыя, некалькі персікавых дрэўцаў, царква з двума каляровымі вокнамі ды ўбогая галоўная вуліца, усяго якіх-небудзь сто метраў даўжынёй. У суботу прыязджаюць сяляне з суседніх фермаў пагаманіць, прадаць што ці купіць. У іншыя дні горад наганяе нуду і здаецца адрэзаным ад астатняга свету. Самая блізкая чыгуначная станцыя — у Сасаеці-Сіці; а аўтобусныя маршруты кампаній «Грэйхаўнд» і «Уайт-бас» абмінаюць горад па фокс-фолскай дарозе за тры мілі. Зіма тут кароткая і мокрая, а летам — пякельная спёка.

Калі жнівеньскім надвячоркам выйсьці на галоўную вуліцу, то заняцца там зусім няма чым. Самы вялікі будынак, што ў цэнтры горада, стаіць забіты дошкамі і так нахіліўся ўправа, што, здаецца, вось-вось паваліцца. Будынак вельмі стары. Ён мае дзіўны, пануры выгляд — і спачатку не разумееш, у чым справа — пакуль раптам не ўбачыш, што калісьці, вельмі даўно, пафарбавалі правы бок ганка, кавалак сцяны і на гэтым спыніліся, таму адна частка выглядае цямнейшай і бруднейшай. Здаецца, што ў доме не знойдзеш ні душы. Але на другім паверсе засталася адно акно, не забітае дошкамі. Часам пад вечар, калі спёка робіцца асабліва нясцерпнай, чыясьці рука паволі адчыняе аканіцы, і ў акне паказваецца чалавечы твар. Гэты твар падобны на тыя невыразныя жахлівыя твары, што бачацца ў сне: не мужчынскі і не жаночы, з косымі

шэрымі вачамі, косымі настолькі, што яны ўжо даўно ўпотаі тужліва зазіраюць адно ў адно. Праз якую гадзіну твар знікае, аканіцы зачыняюцца і, хутчэй за ўсё, на галоўнай вуліцы больш не з'явіцца ніводнай жывой душы. У такі жнівеньскі надвечорак, калі на фабрыцы заканчваецца змена, у горадзе зусім няма чым заняцца. Можна, бадай што, пайсці на фокс-фолскую дарогу і паслухаць, як спяваюць зняволеныя, што працуюць на яе рамонце.

І ўсё ж калісьці тут, у гэтым самым горадзе, было кафэ. І гэты стары, забіты дошкамі дом быў месцам, роўнага якому не было на многія мілі навокал. Былі ў ім сталы з абрусамі і папяровымі сурвэткамі, электрычныя вентылятары з каляровымі стужкамі. У суботу вечарам збіралася шмат людзей. Уладальніцай кафэ была міс Амелія Івэнс, але сваім поспехам і той вясялай атмасферай, што панавала тут, кафэ было абавязана перш за ўсё чалавеку, якога называлі кузен Лаймэн.

І яшчэ адна асоба мела дачыненне да гісторыі кафэ — былы муж міс Амеліі, страшны чалавек, што пасля доўгай адседкі ў турме вярнуўся ў горад, нарабіў бяды і зноў знік. Кафэ ўжо даўно зачынена, але памяць аб ім жыве і цяпер.

Спачатку ў доме не было ніякага кафэ. Будынак застаўся міс Амеліі ў спадчыну ад бацькі, і ў ім была крама, у якой можна было купіць фураж, угнаенні і правіант, перш за ўсё муку грубога памолу і тытунь. Мис Амелія была багатая. У дадатак да крамы за тры мілі ад горада, на балоце, у яе быў свой бровар, дзе гналася лепшая ў акрузе гарэлка. Мис Амелія была чарнявая высокая жанчына, шырокая ў касці, і ў сіле не саступала мужчыну. Зачэсанія ўгору кароткія валасы адкрывалі загарэлы твар, заўсёды насцярожаны і пануры. Яна, відаць, была б прыгожай жанчынай, калі б не касавокасць, якая ўжо тады кідалася ў вочы.

У яе знайшліся б кавалеры, але мужчыны не цікавілі міс Амелію — ёй было лепш адной. Яе замужжа не было падобнае ні на адзін шлюб у акрузе: гэта быў дзіўны, небяспечны саюз, што працягваўся ўсяго дзесяць дзён, але вельмі здзівіў і моцна ўразіў увесь горад. Калі не лічыць гэтага незразумелага замужжа, міс Амелія пражыла жыццё ў адзіноце. Надзеўшы камбінезон і гумовыя боты, яна цэлыя ночы праседжвала ў будане на балоце, падтрымліваючы слабы агонь пад перагонным апаратам.

Міс Амеліі спадарожнічаў вялікі поспех у любой справе, што рабілася рукамі. У суседнім горадзе прадаваліся прыгатаваныя ёю кілбасы і вантрабянка. Пагоднымі восеньскімі днямі яна малола сорга, сіроп у яе чанах атрымоўваўся цёмна-залацісты і прыемны на смак. Усяго за два тыдні яна пабудавала за крамай цагляную прыбіральню, і ў цяслярскай справе яна была майстрам. Вось толькі з людзьмі ў яе не выходзіла гэтак гладка. Людзей, калі толькі іх не змусіш абставінамі ці хваробай, нельга ўзяць у рукі і за ноч зляпіць нанова, каб выйшла што-небудзь больш вартае і прыбыткавае. Таму, на думку міс Амеліі, людзей можна выкарыстоўваць адным чынам — зарабляць на іх грошы. А гэта яна рабіла вельмі паспяхова. Грошы ад закладных пад ураджай і маёмасць, прыбыткі ад лесапільні, працэнты ў банку... Яна была самая заможная жанчына ў акрузе і была б багатая, як кангрэсмен, калі б не адзін яе вялікі недахоп — цяга да судовых спраў. За якую-небудзь дробязь яна ўступала ў доўгія і заўзятыя судовыя разборы. Гаварылі, што дастаткова было міс Амеліі спатыкнуцца аб камень на дарозе, як яна адразу ж пачынала азірацца, шукаючы, на каго падаць у суд. Калі не лічыць судовых разбораў, жыццё яе было аднастайнае, кожны наступны дзень не адрозніваўся ад папярэдняга. Апрача замужжа, што працягвалася ўсяго дзесяць дзён, у яе жыцці не

было ніякіх значных падзей да вясны таго года, калі ёй споўнілася трыццаць гадоў.

Быў ціхі красавіцкі вечар. Набліжалася поўнач. Неба было колеру сіняга балотнага касача, на ім ясна свяціў месяц. У тую вясну разлічвалі на добры ўраджай бавоўны, і ўжо некалькі тыдняў фабрыка працавала і ўначы. Яе цагляны будынак у лагчыне каля рэчкі свяціўся жоўтымі агнямі, адтуль далятаў ледзь чутны роўны гул станкоў. У такую ноч прыемна слушаць, як недзе далёка, за полем, працяжна спявае закаханы негр. Прыемна сесці і ўзяць у рукі гітару альбо проста адысціся ад усіх і пабыць аднаму, проста так, не думаючы ні аб чым сур'ёзным. На вуліцы ў той вечар было пуста, але ў краме міс Амеліі гарэла святло, а на ганку сядзелі пяць чалавек. Там быў Стампі Мак-Фэйл, майстар з фабрыкі, мужчына з чырвоным тварам і далікатнымі барвовага адцення рукамі. На верхняй прыступцы сядзелі два хлопцы ў камбінезонах — блізняты Рэйні, абодва цыбатыя і флегматычныя, з бялявымі валасамі і соннымі зялёнымі вачамі. Чацвёрты мужчына — Генры Мэйсі, чалавек сціплы і сарамлівы, да таго ж далікатны і нервовы, сядзеў на краі ніжняй прыступкі. Сама ж міс Амелія стаяла на парозе, абапёршыся аб вушак дзвярэй і скрыжаваўшы ногі, абутыя ў вялізныя балотныя боты. Яна цярыліва разблытвала вузлы на вяроўцы, што выпадкова трапіла ёй у рукі. Ужо доўгі час ніхто з прысутных не вымавіў ні слова.

Першы загаварыў адзін з блізнят, які ўжо даўно выглядаў нешта на, здавалася, зусім пустой дарозе.

— Нехта ідзе.

— Цяля адвязалася, — сказаў яго брат.

Фігура, што ішла ў іх бок, была яшчэ занадта далёка, каб здагадацца, што гэта такое. У месячным святле персікавыя дрэвы ў цвеце кідалі на дарогу пераблытаныя цені. Водар кветак і свежай вясновай травы мя-

шаўся з кіслым пахам выкапанай непадалёк памыйнай ямы.

— Ды не. Чыйсьці падшыванец,— сказаў Стампі Мак-Фэйл.

Міс Амелія моўчкі глядзела на дарогу. Яна адкінула ўбок вяроўку і круціла шлейку камбінезона пальцамі худой загарэлай рукі. Твар яе спахмурнеў, на лоб спаўзла пасма валасоў. Ніхто з іх не крануўся з месца.

На падворку аднаго з дамоў ля дарогі шалёна заскавытаў сабака і не замаўкаў, пакуль хтосьці з дома яго не сцішыў. І толькі тады, калі тое, што рухалася па дарозе, падышло даволі блізка, яны ўбачылі ў жоўтым святле ліхтара над ганкам, што гэта было такое на самай справе.

Гэта быў незнаёмы чалавек, а незнаёмыя не часта прыходзілі ў горад пешкі ў такі час. Да таго ж ён быў гарбаты, росту не больш за чатыры футы, у падраным, укрытым пылам паліто, што ледзь даставала да калень. Крывенькія ножкі, здавалася, ледзь трывалі цяжар перакрыўленай грудной клеткі і гарба на яго плячах. У гарбуна была вялікая галава з глыбока пасаджанымі блакітнымі вачамі і тонкім роцікам. Твар быў адначасова лагодны і дзёрзкі, бледная скура здавалася жоўтай ад пылу, пад вачамі ляжалі ліловыя цені. У руцэ ён трымаў стары чамадан, увесь перакошаны і абвязаны вяроўкай.

— Добры вечар,— вымавіў, аддыхваючыся, гарбун.

Міс Амелія і чацвёра мужчын не адказалі на яго вітанне, а толькі моўчкі глядзелі ў яго бок.

— Я шукаю міс Амелію Івэнс,— сказаў гарбун.

Міс Амелія адкінула з ілба валасы і ўзняла галаву:

— Навошта?

— Таму што я ёй радня,— адказаў гарбун.

Блізняты і Стампі Мак-Фэйл глянулі на міс Амелію.

— Гэта я,— сказала тая.— Якая яшчэ радня?

— Ведаеце... — пачаў гарбун. Ён бянтэжыўся, і здавалася, вось-вось расплачацца. Ён паставіў чамадан на ніжнюю прыступку, але трымаў яго за ручку.

— Маю маці звалі Фані Джэзэп. Яна родам з Чыха. Яна выехала адтуль гадоў трыццаць назад пасля шлюбу з першым мужам. Памятаю, яна гаварыла, што ў яе ёсць зводная сястра Марта. А сёння ў Чыха мне казалі, што міс Амелія — дачка Марты.

Міс Амелія слухала, гледзячы некуды ўбок. Нават у нядзелю яна абедала адна, у яе доме ніколі не збіралася радня, і сама яна нікому ў сваячкі не напрошвалася. Была ў яе некалі дваюрадная бабка — уладальніца платнай стайні ў Чыха, але тая даўно памерла. Была ў міс Амеліі яшчэ дваюрадная сястра, што жыла ў гарадку, міль за дваццаць адсюль, але яны не вельмі ладзілі і калі сустракаліся на дарозе, дык адварочваліся і плявалі. Здаралася, што якая-небудзь дзесятая вада на кісялі спрабавала падкаціцца да міс Амеліі, але ўсе такія спробы былі марныя.

Гарбун пачаў вярзці ўсялякую лухту, прыпамінаючы розныя імёны і месцы, не вядомыя нікому з тых, хто быў у той час на ганку, і якія, здавалася, не мелі ніякага дачынення да тэмы размовы.

— Значыць, Фані і Марта Джэзэп былі зводныя сёстры. А я сын Фані ад трэцяга мужа. Вось і выходзіць, што мы...

Ён нагнуўся і пачаў развязаць чамадан дрыготкімі, падобнымі на брудныя вераб'іныя лапкі, рукамі. У чамадане было поўна рознага смецця: рыззё, нейкі хлам, нават ці не часткі швейнай машыны альбо што-небудзь яшчэ больш недарэчнае. Гарбун пачаў корпацца ў сваіх манатках і выцягнуў адтуль старую фотакартку.

— Вось фатаграфія маёй маці і яе зводнай сястры. Міс Амелія маўчала. Яна рухала сківіцамі, і па яе твары можна было здагадацца, пра што яна думае.

Стампі Мак-Фэйл узяў здымак і паднёс яго бліжэй да святла. На фатаграфіі былі дзве бледныя змарнелыя дзяўчынкі ва ўзросце двух-трох гадоў, з невыразнымі плямкамі замест твараў. Такія старыя здымкі можна ўбачыць у кожным альбоме.

Стампі Мак-Фэйл моўчкі аддаў фота назад.

— Адкуль ты ідзеш? — спытаўся ён.

— Я вандраваў, — няўпэўнена адказаў гарбун.

Міс Амелія ўсё маўчала. Яна стаяла, абапёршыся аб вушак, і глядзела зверху ўніз на гарбуна. Генры Мэйсі нервова міргнуў і пацёр рукі. Потым ён паціху ўстаў і знік. Гэта быў добры, спагадлівы чалавек, і становішча, у якім апынуўся гарбун, вельмі яго кранула. Таму ён вырашыў не чакаць, пакуль міс Амелія шугане прышэльца ад свайго ганка і пагоніць яго з горада. Гарбун стаяў каля расчыненага чамадана, соп і крывіў дрыготкія вусны. Відаць, ён пачынаў разумець тое жудаснае становішча, у якім ён апынуўся. Бадай, ён усведамляў, якая гэта вартая жалю рэч — вось так прыйсці ў горад, дзе ніхто цябе не ведае, і даказваць сваё сваяцтва з міс Амеліяй. Ва ўсякім разе, ён сеў на прыступку і заплакаў.

Не часта здараецца, што нікому не вядомы гарбун прыходзіць апоўначы да крамы, садзіцца на прыступку і пачынае плакаць. Міс адкінула назад валасы, а мужчыны збянтэжана пераглянуліся. У горадзе было ціха. Нарэшце адзін з блізнят сказаў:

— От, халера! Ну, ці гэта не Морыс Файнштэйн?

Усе заківалі ў згодзе, бо разумелі, што гэта азначае. Але гарбун заплакаў яшчэ гучней, бо не ведаў, пра што ішла размова. Морысам Файнштэйнам звалі чалавека, што некалі жыў у горадзе. Гэта быў жвавы і вёрткі яўрэйчык, які плакаў, калі яго называлі юда, і кожны дзень еў белы хлеб і кансерваваную ласасіну. Потым з ім здарылася нейкая бяда і ён пераехаў у

Сасаеці-Сіці. Але з таго часу кожнага плаксуна і размазню называлі Морыс Файнштэйн.

— Чалавек нечым засмучаны,— сказаў Стампі Мак-Фэйл.— Ёсць, відаць, на тое нейкая прычына.

Міс Амелія, зрабіўшы два шырокія нязграбныя крокі, прайшла па ганку, потым па прыступках — уніз і пачала задуменна глядзець на незнаёмца. Доўгім рудым пальцам яна дакранулася да гарба. Гарбун яшчэ плакаў, але ўжо не так моцна. Была ціхая ноч, месяц, як і раней, свяціў мякка і ясна, халаднела. І тут міс Амелія зрабіла нешта незвычайнае. Яна выцягнула з кішэні бутэльку, абцёрла далонню горлечка і падала яе гарбуну. Міс Амелію вельмі рэдка ўдавалася ўгаварыць прадаць гарэлкі напавер, а каб яна хоць кроплю каму дала дарма — пра такое амаль што і не чулі.

— Пі,— сказала яна.— Палягчэе.

Гарбун сціх, акуратна злізаў слёзы з вуснаў і ўзяў бутэльку. Калі ён глынуў гарэлкі, міс Амелія паволі наліла сабе гарэлкі ў рот, патрымала яе там і, прапаласкаўшы, выплюнула. Потым яна таксама выпіла некалькі глыткоў. Блізняты і фабрычны майстар пілі са сваіх бутэлек, за якія раней заплацілі.

— Мяккая,— сказаў Стампі Мак-Фэйл.— Міс Амелія, я ніколі не чуў, каб хто паскардзіўся на вашу гарэлку.

Тая гарэлка (дзве вялікія бутэльні), якую яны пілі ў тую ноч, мае істотнае значэнне ў гісторыі. Без яе было б цяжка растлумачыць тое, што адбывалася потым. Можа, без яе ніколі б не было кафэ. Бо гарэлка ў міс Амеліі была адмысловая. Яна была празрыстая і пякучая: вып'еш глыток — і доўга гарыць усярэдзіне. І гэта яшчэ не ўсё. Вядома, што, калі напісаць які-небудзь тэкст лімонным сокам на чыстым аркушы паперы, нельга ўбачыць ніводнай літары, але калі патрымаць тую самую паперу хвіліну перад агнём, літары пацягнуць і тэкст можна прачытаць. Уявіце, што га-

рэлка — агонь, а тэкст — гэта тое, што тоіцца ў душы чалавека, і тады вы зразумеце вартасць гарэлкі міс Амеліі. Тое, што праходзіла незаўважаным ці хавалася глыбока ў душы, раптам прыцягвала ўвагу і кідалася ў вочы. Які-небудзь прадзільшчык, у галаве ў якога толькі станок, кацялок з ежай, якую ён еў похапкам у абед, і ложкак, на які ён валіўся знясілены ноччу, вып'е ў нядзелю гарэлкі і раптам убачыць на балоце гарлачык. Патрымае кветку ў руцэ, паглядзіць на яе кволую залацістую галоўку, і нечакана яго ахопіць пяшчота, вострая, нібыта боль. А той ткач раптам узніме галаву і ўпершыню ў жыцці заўважыць халодныя чароўныя водсветы ў начным студзеньскім небе, і яго сэрца сцісне глыбокі жах ад усведамлення ўласнай мізэрнасці. Вось што здараецца, калі чалавек вып'е гарэлкі міс Амеліі. Пасля ён пакутуе, знясілены хмелем, але душа яго сагрэтая, і ён прачытаў у ёй словы нябачнага тэксту.

Яны ўсё яшчэ пілі, калі ўжо ў першай гадзіне ночы месяц схавалася за воблакі і зрабілася цёмна і холадна. Гарбун усё яшчэ сядзеў на ніжняй прыступцы, маркотна скурчыўшыся і схіліўшы галаву на калені. Міс Амелія стаяла моўчкі, засунуўшы рукі ў кішэні, паставіўшы нагу на другую прыступку. Твар яе выяўляў, як гэта бывае ў касавоких людзей, калі яны глыбока аб нечым думаюць, адначасова мудрасць і вар'яцтва. Нарэшце яна сказала:

— Не ведаю, як цябе завуць.

— Лаймэн Уіліс, — адказаў гарбун.

— Ну што ж, заходзь, — сказала яна. — У духоўцы засталася тое-сёе ад вячэры, будзе чым падсілкавацца.

За ўсё жыццё міс Амелія ўсяго некалькі разоў запрасіла каго-небудзь сесці разам за стол, не лічачы тых выпадкаў, калі трэба было некага ашукаць ці выманіць грошы. Таму мужчыны, што сядзелі на ганку,

адчулі, што тут нешта не так. Пасля яны вырашылі па-
між сабой, што міс Амелія добрую частку дня прасе-
дзела на балоце каля свайго бровара і, відаць, перапі-
ла. Адным словам, яна пайшла з ганка, а тады і Стам-
пі Мак-Фэйл, і блізняты падаліся дадому. Амелія за-
чыніла на засаўку дзверы і агледзела краму, ці ўсё
там у парадку. Потым пайшла ў кухню, што была за
крамай. Гарбун пайшоў за ёю, цягнучы за сабой чама-
дан, шморгаючы носам і выціраючы яго рукавом за-
шмальцаванага паліто.

— Сядай,— сказала міс Амелія.— Зараз раз-
грэю яду.

У тую ноч яны добра падсілкаваліся. Міс Амелія
была заможная жанчына і не скупілася на ежу. На
вячэру была засмажаная курыца (грудку гарбун пала-
жыў сабе на талерку), пюрэ з бручкі, лісце капусты і
гарачы бледна-залацісты батат. Міс Амелія ела па-
сялянску: паволі і з апетытам. Яна сядзела, паклаўшы
локці на стол, нізка нахіліўшыся над талеркай, шыро-
ка расставіўшы калені і ўпёршыся нагамі ў перакла-
дзіну паміж ножкамі крэсла. Гарбун жа праглынуў
усё ў адно імгненне, нібыта ў яго з месяц нічога не
было ў роце. У час яды па яго брудным твары скаціла-
ся сляза, але гэта была ўсяго толькі запозненая сля-
зінка, якая нічога не азначала. На стале стаяла газа-
вая лямпа, і агонь на акуратна падрэзаным кноце, бла-
кітны па краях, ярка і весела асвятляў кухню. З'еўшы
ўсё, што было на талерцы, міс Амелія выцерла талер-
ку кавалкам хлеба і паліла яго празрыстым, салодкім,
сваімі рукамі прыгатаваным сіропам. Гарбун зрабіў
тое самае, толькі больш манерна, і папрасіў яшчэ. Па-
вячэраўшы, міс Амелія адкінулася ў крэсле, пагойд-
ваючыся на яго задніх ножках, і, сціснуўшы правую
руку ў кулак, левай памацала пругкі біцэпс пад рука-
вом чыстай блакітнай кашулі — яна рабіла гэта машы-
нальна, кожны раз пасля яды. Потым яна ўзяла са

стала лямпу і кіўнула галавой у бок лесвіцы, запрашаючы гарбуна за сабой.

Наверсе, над крамай, былі тры пакоі, у якіх міс Амелія пражыла ўсё жыццё — дзве спальні і паміж імі вялікая зала. Мала хто быў у гэтых пакоях, але было вядома, што яны добра абстаўленыя і вельмі чыстыя. І вось цяпер міс Амелія вяла туды нейкага бруднага гарбуна, які бог ведае адкуль узяўся. Трымаючы лямпу над галавой, міс Амелія паволі крочыла праз дзве прыступкі ўгору па лесвіцы. Гарбун карабкаўся ўслед, трымаючыся так блізка, што ў дрыготкім святле лампы яны адкідвалі адзін суцэльны кручаны цень. Хутка святло ў вокнах над крамай патухла, і іх, як і ўвесь горад, ахутала цемра.

Раніца наступнага дня была ціхая; неба на ўсходзе сонца было малінава-ружовае. У палях вакол горада аралі зямлю, і самыя ўвішныя арандатары ўжо высаджвалі там цёмна-зялёныя саджанцы тытуню. Над полем лёталі вароны, і па зямлі слізгалі іх блакітныя цені. У гэты ранні час з дамоў ужо выходзілі людзі, несучы ў руках кацялкі з ежай, а ў вокнах фабрыкі сліпучым золатам адбівалася сонца. Паветра было чыстае, а персікавыя дрэўцы ў цвеце нагадвалі лёгкія сакавіцкія воблачкі.

Міс Амелія, як заўсёды, выйшла ў двор амаль на досвітку. Яна напампавала вады, памыла галаву і неўзабаве занялася сваімі звычайнымі справамі. Праз нейкі час яна асядлала мула і паехала да фокс-фолскай дарогі праверыць свой участак, засеяны бавоўнай. Зразумела, да паўдня ўсе ў горадзе ведалі пра гарбуна, які сярод ночы прыйшоў у краму. Але пакуль што ніхто яго не бачыў. Паступова надыходзіў спякотны дзень і ў небе разліваўся густы паўднёвы блакіт. А дзіўнага госця так яшчэ ніхто і не бачыў. Некаторыя ўспомнілі, што ў маці міс Амеліі сапраўды была зводная сястра, але вось думкі пра яе лёс былі розныя:

адны гаварылі, што яна памерла, другія — што збегла з тытунёвым маклерам. Што ж да прэтэнзій гарбуна на сваяцкасць, то ўсе лічылі гэта махлярствам. І, ведаючы міс Амелію, увесь горад быў унэўнены, што, накарміўшы гарбуна, яна пакажа яму на дзверы. Але пад вечар, калі неба пабялела, а на фабрыцы скончылася змена, адна жанчына аб'явіла, што бачыла крывы твар у адным акне над крамай. Сама міс Амелія маўчала. Нейкі час яна займалася рознымі канторскімі справамі ў краме, потым з гадзіну спрачалася з фермерам з-за плуга, адрамантавала загарадку ў куратніку, а перад захадам сонца замкнула дзверы і пайшла наверх у пакоі. Здзіўлены горад не ведаў, што і думаць, і таму поўніўся рознымі чуткамі.

Назаўтра раніцай міс Амелія не адчыніла крамы, цэлы дзень не выходзіла з пакояў і ні з кім не бачылася. Якраз у той дзень і пайшла пагалоска, настолькі жахлівая, што ўзрушыла не толькі горад, але і ўсю акругу. А пусціў тую пагалоску ткач, якога звалі Мэрлі Раен. Чалавек гэты быў не вельмі прыкметны: хвавіты на выгляд, няўклудны і бяззубы. У яго была трохдзённая малярня: праз два дні на трэці яго калаціла ліхаманка. Два дні ён хадзіў пануры і злосны, а на трэці дзень ажываў і мог выдаць адну-дзве ідэі, найболей — дурныя. І вось у той самы дзень ён раптам узяў ды сказаў:

— Я ведаю, што міс Амелія зрабіла. Забіла. Відаць, у яго нешта было ў чамадане.

Ён сказаў гэта спакойна, нібыта пра факт. Менш чым за гадзіну чутка абляцела ўвесь горад. У той дзень нарадзілася страшная і агідная гісторыя. У ёй было ўсё, ад чаго пачынае калаціцца сэрца: гарбун, начное пахаванне сярод балота, забойца, якую цягнуць па вуліцах горада ў турму, сваркі за спадчыну — усё гэта перадавалася паўшэптам, кожны раз з новымі і жахлівымі падрабязнасцямі. Пайшоў дождж, але жанчы-

ны забыліся пра развешаную на вяроўках бялізну. Некалькі небаракаў-даўжнікоў міс Амеліі прыбраліся, нібы на свята. Людзі тоўпіліся на галоўнай вуліцы, дзелачыся навінамі і паглядаючы на краму.

Нельга сказаць, што ўсе ў горадзе ўдзельнічалі ў гэтым свяце абгавору. Знайшліся разумныя людзі, якія разважалі так: міс Амелія з яе багаццем ніколі не пайшла б на забойства з-за нейкага барахла з чамадана валацугі. Былі нават тры добрыя душы, што не радаліся думцы аб злачынстве, не хацелі яго, нягледзячы на цікавасць і сенсацыю, якія яно выклікала, не цешыліся надзеяй на тое, што міс Амелію пасадзяць за краты, а потым пакараюць смерцю ў электрычным крэсле ў Атланце. Гэтыя добрыя людзі думалі пра міс Амелію не так, як усе астатнія, і падыходзілі да яе з сваімі меркамі. Калі чалавек зусім не падобны да іншых і калі ў гэтага чалавека назбіралася столькі грахоў, што ўсіх адразу і не прыпомніш, то, зразумела, да яго патрэбны асаблівы падыход. Яны ўспаміналі, што, калі міс Амелія нарадзілася, у яе была цёмная скура і нейкі незвычайны твар, што вырасла яна без маткі і выхоўвалася бацькам-нелюднем і што яшчэ зусім дзяўчынкай яна была росту больш за шэсць футаў — зусім незвычайная з'ява для жанчыны, ну а што да яе звычак і манер — дык ім наогул нельга было знайсці лагічнае абгрунтаванне. Да таго ж успаміналі і яе шлюб — самае недарэчнае і скандальнае здарэнне за ўсю гісторыю гарадка.

Адным словам, гэтыя добрыя людзі амаль што шкадалі яе. Нават тады, калі яе ахоплівала шаленства і яна ўрывалася да каго-небудзь у дом і выцягвала адтуль швейную машыну ў аплату за доўг ці збірала доказы для якой-небудзь судовай справы — нават тады яны адчувалі адначасова і абурэнне, і нейкую лёгкую ўзбуджанасць, і глыбокі невыказны смутак. Але досць гаварыць пра добрых людзей — іх было ўсяго

трое. А ўсім астатнім жыхарам горада гэтае прыдумане забойства было сапраўдным святам.

Сама ж міс Амелія, незразумела чаму, здавалася, не заўважала ўсяго гэтага. Амаль увесь дзень яна была на другім паверсе. Калі ж спускалася ўніз, то спакойна хадзіла па краме, глыбока засунуўшы рукі ў кішэні камбінезона і апусціўшы галаву так нізка, што падбародак хаваўся ў каўняры кашулі. Крывавых плям на ёй не было відаць. Яна часта спынялася і стаяла нерухома, панура ўглядаючыся ў шчыліны ў падлозе, круцячы ў руках пасму каротка астрыжаных валасоў, мармычучы сабе нешта пад нос. Але большую частку дня яна прабыла на другім паверсе.

Сцямнела. Ад дажджу, што прайшоў днём, пахаладала, таму вечар быў маркотны і пахмурны, нібыта ўзімку. На небе не было зорак, імжыў сцюдзёны дожджык. Святло ад лямп у вокнах дамоў здавалася з вуліцы дрыготкім і вельмі самотным. Падзьмуў вецер не з балота, а з поўначы, з боку чорнага сасновага бору.

Гадзіннікі ў горадзе адбілі восем. Нічога так і не здарылася. Пахмурная ноч, што прыйшла на змену дню, поўнаму жудасных пагалосак, прынесла з сабой страх, які вымушаў некаторых сядзець дома, бліжэй да агню. Іншыя ж збіраліся ў гурты. Восем ці дзесяць чалавек тоўпіліся на ганку крамы міс Амеліі. Яны маўчалі, нечага чакаючы. Яны і самі не ведалі чаго. А чакалі яны вось чаго: у напружаныя моманты, калі немінуча павінна адбыцца якая-небудзь вялікая падзея, людзі вось так збіраюцца і чакаюць. І вось настае момант дзейнічаць зладжана, і тады рухаюць іх не розум ці воля аднаго чалавека, а інстынкты, аб'яднаныя адным рашэннем, прынятым зноў жа не адным якім-небудзь чалавекам, а натоўпам. У такія моманты ніхто не вагаецца. І ад аднаго толькі лёсу залежыць, скончыцца ўсё мірна ці ўсе разам пачнуць рабаваць, гвалтаваць ці ўчыняць іншыя злачыныствы. Вось і цяпер

мужчыны мірна чакалі на ганку крамы міс Амеліі, не ведаючы, што рабіць, але разумеючы ў душы, што чакаць трэба і што іх час амаль надышоў.

Дзверы ў краму былі адчыненыя. Усярэдзіне гарэла святло, і ўсё было як звычайна. У левым баку, на прылаўку, ляжалі кавалкі свінога мяса, цукеркі і тытунь. За ім, на паліцах — саланіна і мука. У правым баку былі выстаўлены сельскагаспадарчыя і іншыя прылады. У глыбіні крамы, злева, былі дзверы, за якімі пачыналася лесвіца, што вяла на другі паверх, і гэтыя дзверы былі цяпер расчыненыя. А ў далёкім правым куце былі яшчэ адны дзверы, што вялі ў пакойчык, які міс Амелія называла канторай. І гэтыя дзверы былі адчыненыя. Праз іх можна было бачыць, што ў той вечар, у восем гадзін, яна сядзела за бюро з вечным пяром, перабіраючы паперы.

Кантора была ярка асветленая, і міс Амелія, здавалася, не заўважала дэлегацыі, што тоўпілася на ганку. Усё ў пакоі, як звычайна, было ў ідэальным парадку. Гэтая кантора наганяла жаж на ўсю акругу. Менавіта тут міс Амелія вяла ўсе свае справы. На стале стаяла акуратна прыкрытая пішучая машынка. Міс Амелія ўмела друкаваць на машынцы, але друкавала на ёй толькі самыя важныя дакументы. У шуфлядах стала захоўваліся літаральна тысячы папер, і ўсе яны былі падшытыя ў алфавітным парадку. Менавіта ў гэтым пакоі міс Амелія прымала хворых, бо любіла лячыць і не шкадавала на гэта часу. Дзве паліцы былі адведзены пад бутэлечкі і розныя медыцынскія прылады. Пры сцяне стаяла лаўка для пацыентаў. Міс Амелія так умела зашывала раны напаленай іголкай, што тыя не гнаіліся. Апёкі яна лячыла халодным салодкім сіропам. На той выпадак, калі чалавеку проста нездаровілася, меўся цэлы шэраг розных лекаў, якія яна гатавала згодна з толькі ёй вядомым рэцэптам. Яны былі выдатным слабільным сродкам. Праўда, гэ-

тыя лекі нельга было даваць малым дзецям, бо ў іх пачыналіся сутаргі. Таму ім гатавалася асобная мікстура, не такая моцная і салатзейшая. Увогуле, міс Амелія лічылася добрым лекарам. Далоні ў яе шырокія і касцістыя, але рука, як кажуць, лёгкая. Да таго ж у яе была багатая фантазія, і яна ўжывала самыя небяспечныя і незвычайныя сродкі, і не было такой хваробы, якой бы яна не ўзялася лячыць. Праўда, было адно выключэнне. Калі прыходзіла пацыентка з якой-небудзь жаночай хваробай, міс Амелія не магла ёй нічым дапамагчы. Больш таго, варта было жанчыне загаварыць пра такую хваробу, як міс Амелія пачынала чырванець ад сораму, замаўкала і толькі варочала галавой, перабіраючы нагамі, быццам вялікае, знямелае ад сораму дзіця. А што да астатніх хвароб, то людзі цалкам давяралі ёй. Грошай з хворых яна не брала, і ад пацыентаў не было адбою.

У той вечар міс Амелія спісала сваім вечным пяром шмат паперы. Але ж не магла яна зусім не заўважыць людзей, што стаялі на ганку і сачылі за ёй. Часам яна ўзнямала галаву і спакойна глядзела ў іх бок. Але ні разу не прыкрыкнула на іх і не спыталася, чаго яны туляюцца каля яе крамы, нібыта хеўра абібокаў. Мис Амелія сядзела з ганарлівым і суровым выглядам, які заўсёды быў на яе твары, калі яна садзілася за стол у канторы. Праз нейкі час іх цікаўнасць, відаць, ёй надакучыла. Яна правяла па твары чырвонай насоўкай, устала і зачыніла дзверы канторы.

Тым, хто стаяў на ганку, гэты рух якраз і быў сігналам. Час надышоў. Доўга яны чакалі ў золкай і змрочнай цемры, і вось цяпер імі авалодаў інстынкт дзеяння. Нібыта падпарадкоўваючыся адзінай волі, яны зайшлі ў краму. У той момант усе восем чалавек былі падобныя адзін да аднаго: усе ў блакітных камбінезонах, большасць з сівізнай у валасах, як адзін — бледныя, з застылым летуценным позіткам. Ніхто з іх не ведаў,

што рабіць далей. Але ў той самы момант пачуўся шум уверсе на лесвіцы. Мужчыны ўзнялі галовы і анямелі. На прыступках стаяў гарбун, якога яны лічылі забітым. Да таго ж ён зусім не выглядаў такім, якім яго распісвалі,— нікчэмным, замурзаным балбатуном, нікому не патрэбным жабраком. Перад імі было стварэнне, якога яны яшчэ ніколі не бачылі ў жыцці. У пакоі панавала мёртвая цішыня.

Гарбун памалу сышоў з лесвіцы з ганарлівым выглядам, нібыта ўсё тут, да апошняй масніцы, належала яму. За апошнія дні ён вельмі перамяніўся. Па-першае, ён быў неверагодна чысты. На ім было ўсё тое ж пальтэчка, але вычышчанае і акуратна зацывранае. Пад паліто — чорна-чырвоная кашуля міс Амеліі. Замест штаноў, што носяць нармальныя мужчыны, на ім былі кароткія — да каленяў — і вузкія брыджы. На тонкіх ножках — чорныя панчохі і дзіўнага фасону чаравікі — высока зашнураваныя, наваксаваныя і да бляску начышчаныя. Вакол шыі быў завязаны шалік лімоннага колеру. Шалік закрываў вялікія белыя вушы, а яго канцы даставалі да падлогі.

Дробненька, але рашуча перабіраючы нагамі, гарбун выйшаў на сярэдзіну крамы і спыніўся пасярод натоўпу. Мужчыны расступіліся, ад нечаканасці апусціўшы рукі і вылупіўшы вочы. Гарбун паводзіў сябе дзіўна. Ён агледзеў кожнага з вышыні свайго росту — яго твар быў на ўзроўні жыватоў мужчын. Потым задуменна і ўважліва агледзеў кожнага ад жывата да пят. Зрабіўшы гэта, ён заплюшчыў на момант вочы і пакруціў галавой, нібыта паказваючы, што, на яго думку, убачанае не мела асаблівай вартасці. Потым, быццам жадаючы ўпэўніцца ў гэтым, ён узяў галаву і абвёў доўгім позіркам кола твараў, што нахіліліся над ім.

Ацаніўшы становішча, гарбун усеўся на мех, напалову засыпаны ўгнаеннем, што стаяў каля левай сцяны

крамы. Зручна ўладкаваўшыся, злажыўшы накрыж ножкі, ён дастаў нешта з кішэні паліто.

Праз некалькі хвілін мужчыны, што былі ў краме, нарэшце ачуліся. Першы загаварыў Мэрлі Раен, той самы хворы на малярыю, што пусціў пагалоску пра забойства. Зірнуўшы на штуку, якую лашчыў сваімі ручкамі гарбун, ён ціха спытаўся:

— Што гэта ў цябе?

Усе яны ведалі, што круціў у руках гарбун. Гэта была табакерка бацькі міс Амеліі, аздобленая блакітнай эмаллю, з вечкам, упрыгожаным залатым узорам. Прысутныя добра ведалі гэтую табакерку і таму вельмі здзівіліся. Яны насцярожана глянулі ў той бок, дзе былі дзверы канторы, пачулі, як там ціха пасвітвае міс Амелія.

— Дык што там такое, Карантыш?

Гарбун зыркнуў на дзверы, сцяў вусны і адказаў:

— Нешта такое для занадта цікаўных.

Гарбун засунуў у скрыначку свае ўчэпістыя пальцы, узяў адтуль нешта і паклаў сабе ў рот, нікога не пачаставаўшы. Тое, што ён узяў, нават было не тытунь, а сумесь цукру і какавы. Але ўзяў яе двума пальцамі, нібыта тытунь, засунуў дробку за ніжнюю губу і прыціснуў кончыкам языка з адпаведным выразам твару.

— У мяне заўсёды кісла ў роце,— растлумачыў ён.— Таму і смакчу салодкае.

Мужчыны па-ранейшаму тоўпіліся вакол гарбуна з нейкім пачуццём збянтэжанасці і разгубленасці. Хоць гэтае пачуццё зусім і не знікла, хутка яно пачало згладжвацца пачуццём сяброўскай блізкасці і нават веселасці. Час назваць прозвішчы людзей, што былі ў той вечар у краме: Хэсці Мэлоўн, Роберт Калверт Хэйл, Мэрлі Раен, прападобны Т. М. Уілін, Росер Клайн, Рып Уэлбарн, Генры Форд Крымп і Хорэйс Уэлс. Усе яны, акрамя прападобнага Т. М. Уіліна, былі шмат у чым

падобныя адзін да аднаго — адно іх цешыць, другое — смуціць і нават выклікае слёзы, усе яны лагодныя людзі, праўда, пакуль іх не выведзеш з сябе. Кожны працуе на фабрыцы і жыве з сям'ёй у двух-ці трохпакаёвым дамку, за які плаціць дзесяць — дваццаць долараў на месяц. У той дзень — была субота — яны атрымалі зарплату. Такім чынам, успрымайце іх як аднародную групу.

Аднак гарбун, у думках, ужо сартаваў іх. Зручна ўсеўшыся на мяху, ён па чарзе загаворваў з кожным, пытаючыся, ці жанаты той, які яго ўзрост, колькі звычайна зарабляе за тыдзень і гэтак далей, выпытваючы паступова рэчы ўжо зусім інтымныя. Хутка да іх далучыліся і іншыя жыхары горада, у тым ліку Генры Мэйсі, а таксама розныя абібокі, якія адчулі, што адбываецца нешта незвычайнае, жанчыны, што прыйшлі па сваіх прыпозненых мужоў, а адзін белагаловы жэўжык зайшоў на пальчыках у краму, схопіў пачак салёнага пячэння і паціху шмыгнуў за дзверы. У краме міс Амеліі было поўна людзей, а гаспадыня ўсё яшчэ не выходзіла з канторы.

Ёсць тып людзей з асаблівымі рысамі, дзякуючы якім яны адрозніваюцца ад іншых звычайных чалавечых істот. Такія людзі валодаюць здольнасцю, характэрнай толькі малым дзецям, адразу ж наладзіць непасрэдны кантакт з акружэннем. Гарбун, бяспрэчна, належаў да гэтага тыпу людзей. Не прайшло яшчэ і паўгадзіны, а ён пазнаёміўся ўжо з кожным. Быццам пражыў у горадзе не адзін год і ўсе яго тут ведалі, і невядома, колькі вечароў прабавіў ён у размовах, сядзячы тут у краме на мяху з угнаеннем. Акурат гэтым, а таксама і тым, што вечар быў суботні, і тлумачылася тая атмасфера непасрэднасці і прытоенай радасці, што панавала ў краме. Адчувалася між тым і нейкая напружанасць, часткова, відаць, ад незвычайнасці сітуацыі, а таксама ад таго, што міс Амелія па-ранейшаму

сядзела зачыніўшыся ў сваёй канторы і ні разу пакуль адтуль не выйшла.

У той вечар яна з'явілася ў краме а дзесятай гадзіне. І расчаравала тых, хто чакаў драматычных падзей. Яна адчыніла дзверы і паволі ўвайшла ў залу як заўсёды няўключдна-велічна. Шыю яна абвязала чырвонай хусткай, а на носе з аднаго боку цямнела чарнільная рыска. Здавалася, яна не заўважала нічога незвычайнага. Яе косыя шэрыя вочы знайшлі ў натоўпе гарбуна і на момант запыніліся на ім. На астатніх людзей, што знаходзіліся ў краме, яна глядзела здзіўлена, але спакойна.

— Каго-небудзь трэба абслужыць? — нямоцна спыталася яна.

Кліенты знайшліся — была субота, і ім хацелася выпіць. Усяго тры дні назад міс Амелія выцягнула з ямы на балоце бочку вытрыманай гарэлкі і разліла яе ў бутэльку. Цяпер яна брала ў кліентаў грошы і лічыла іх, стоячы ў яркім святле ад лямпы. Так яна рабіла заўсёды. Але гэты раз здарылася незвычайнае. Раней, бывала, заплаціўшы грошы, кліенту трэба было выйсці з двара, абысці вакол яго ў цемры і ў другім канцы, праз адчынення дзверы ў кухню, атрымаць з рук міс Амеліі бутэльку. Радасці ад такога торгу было мала. Атрымаўшы гарэлку, кліент звычайна знікаў у цемры. Аднак, калі жонка забараняла піць дома, яму дазвалялася вярнуцца на ганак крамы і выхлебтаць бутэльку на прыступках ці дзе-небудзь паблізу на вуліцы. І ганак, і вуліца перад ім належалі міс Амеліі, наконт гэтага ніхто не сумняваўся, але яна не лічыла іх сваёй уласнасцю: яе маёмасць пачыналася ад дзвярэй і ўключала ўсё тое, што было ў сярэдзіне будынка. І тут ужо нікому, апрача яе самой, не дазвалялася адкаркаваць бутэльку і выпіць з яе гарэлкі. Цяпер яна ўпершыню парушыла гэта правіла. Яна пайшла ў кухню разам з гарбуном, які не адставаў ад яе ні на крок, і пры-

несла бутэлькі ў цёплы асветлены пакой. Больш таго: яна дастала некалькі шклянак і распакавала два пачкі пячэння, вылажыла яго на талерку і гасцінна выставіла на прылавак, і кожны, хто хацеў, мог узяць кавалачак задарма.

Яна ні з кім не гаварыла, апрача гарбуна, спытаўшыся ў яго крыху рэзкім і сінатым голасам:

— Вы так будзеце піць, кузен, ці падагрэць з вадой?

— Калі вам не цяжка, Амелія,— адказаў гарбун. (І з якога гэта часу да міс Амеліі пачалі звяртацца без пачцівага «міс»? Ва ўсякім разе, яе жаніх, які потым на дзесяць дзён стаў яе мужам, не дазваляў сабе такога. Па сутнасці, з таго часу, як памёр яе бацька, які чамусьці называў яе Малая, ніхто не адважваўся звяртацца да яе настолькі фамільярна.) — Калі не цяжка, падагрэйце.

Так з'явілася ў горадзе кафэ. Адбылося гэта вось так проста. Успомніце — на дварэ было холадна і панура, нібыта зімой, і ад туляння ў цемры пазавуголля было б мала радасці. А ў краме, у кампаніі, было цёпла і весела. Нехта падкінуў дроў у печ, а тыя, хто купіў гарэлкі, пачаставалі ёю прыяцеляў. У краме аказалася некалькі жанчын. Яны пілі лікёр, кактэйлі і нават паспыталі віскі. Да гарбуна яшчэ не прывыклі, і ён быў дадатковай забавай. З канторы вынеслі лаўку і паставілі яшчэ некалькі крэслаў. Тыя, каму не хапіла месца, стаялі, абапёршыся аб прылавак, ці ўладкаваліся на бочках і мяхах. І хоць віскі пілі тут, у краме, не было чутно ні лаянкі, ні грубых жартаў, ні непрыстойнага рогату. Наадварот, усе паводзілі сябе паважна, нават крыху саромеліся. Справа ў тым, што людзі ў гэтым горадзе не прывыклі збірацца разам, каб павесаліцца. Разам яны ішлі на фабрыку працаваць. У нядзелю іх збіраў на паляне каля царквы свяшчэннік; і хоць пасядзець там было і нядрэнна, але веселасці ад таго,

што табе напаміналі пра жахі пекла і наганялі страх перад госпадам богам, было мала. У кафэ панавала зусім іншая атмосфера. У сапраўдным кафэ нават самыя багатыя, самыя прагавітыя вядуць сябе прыстойна, нікога не абражаючы. Ну, а тым больш беднякі — тыя з удзячнасцю аглядаюцца па баках, і калі трэба ўзяць соль з сальніцы, робяць гэта зграбна і сціпла. Бо сама атмосфера ў сапраўдным кафэ вымагае такіх якасцей, як прыязнасць, сытасць, добры настрой і тактоўнасць. Ніхто не тлумачыў гэтага людзям, што сабраліся ў той вечар у краме міс Амеліі. Але яны зразумелі гэта самі, хоць да таго часу ў горадзе ніколі не было кафэ.

А міс Амелія, дзякуючы якой усё гэта адбылося, прастаяла ўвесь вечар у дзвярах, што вялі ў кухню. Вонкава яна быццам зусім не змянілася. Але многія звярнулі ўвагу на выраз яе твару. Яна наглядала за ўсім, што адбывалася ў краме, але часцей за ўсё затрымлівала позірк на гарбуне. А той фанабэрыста хадзіў па краме, раз-пораз даставаў ласунак са сваёй скрыначкі з кіслым і адначасова прыязным выразам твару. Водсветы агню ў пліце высвечвалі доўгі цёмны твар міс Амеліі. Вочы яе нібыта глядзелі ўсярэдзіну. У іх адлюстроўваліся боль, разгубленасць і няўпэўненая радасць. У той вечар яна не сцінала вуснаў, а толькі раз-пораз глытала сліну. Шчокі былі бледныя, а далоні спацелыя. Позірк яе вачэй сведчыў, што перад вамі — адзінокая закаханая жанчына.

Адкрыццё кафэ завяршылася апоўначы. Усе прысутныя прыязна пажадалі адзін аднаму добрай ночы. Міс Амелія прычыніла дзверы, але забылася засунуць засаўку. І хутка ўсюды — і на галоўнай вуліцы з яе трыма крамамі, і на фабрыцы, і ў кожным доме, карацей кажучы, ва ўсім горадзе, — стала цёмна і ціха. Такім чынам прайшлі тры дні і тры ночы, на працягу якіх здарылася столькі падзей: з'яўленне незнаёмца, разгул злараднасці і адкрыццё кафэ.

Прайшлі чатыры гады — вельмі падобныя адзін на адзін. Змены адбыліся, і значныя, але ўсе падзеі здараліся не адразу, а паступова, і таму ўрэшце ім не аддавалі вялікай увагі. Гарбун, як і раней, жыў у міс Амеліі. Кафэ паступова пашыралася. Міс Амелія пачала прадаваць гарэлку на разліў, і ў краме з'явіліся сталы. Наведвальнікі былі кожны вечар, ну, а ў суботу ад іх было не прадыхнуць. Міс Амелія пачала падаваць на вячэру смажаную рыбу па пятнаццаць цэнтаў за порцыю. Гарбун угаварыў яе купіць механічнае піянна. За два гады крама ператварылася ў сапраўднае кафэ, адчыненае штодзённа з шасці гадзін вечара да дваццаці ночы.

Кожны вечар гарбун спускаўся ў кафэ з выглядам чалавека, які ведае сабе цану. Ад яго заўсёды пахла бацвіннем бручкі, бо міс Амелія двойчы на дзень націрала яго моцным настоем, каб надаць яму сілы. Яна песціла яго без ніякай меры, але ўсё дарэмна: ад сытнай ежы большалі толькі горб і галава, а ўсё астатняе было такое ж нямоглае і перакрыўленае. Міс Амелія вонкава не змянілася. Яна, як і раней, насіла балотныя боты і камбінезон, і толькі ў нядзелю надзявала цёмна-чырвоную сукенку, што сядзела на ёй вельмі нязграбна. Але ў яе манерах і ў ладзе жыцця адбыліся значныя змены. Яна па-ранейшаму любіла судзіцца, але ўжо не гарэла, як раней, жаданнем ашукаць каго-небудзь і дамагчыся як мага большых выплат. Паколькі гарбун быў вялікі ахвотнік да кампаній, яна пачала патроху выходзіць «у свет»: прыходзіла на пахаванні, рэлігійныя сходы і гэткія ж іншыя мерапрыемствы. Яе лекарская практыка была па-ранейшаму паспяхова, гарэлка цяпер яшчэ больш удавалася, хоць здаецца, лепшай і быць не можа. Кафэ давала прыбытак, і на многія мілі наўкол яно было адзінае месца, дзе было можна прабавіць час.

А цяпер азірніцеся на мінулыя чатыры гады, звяр-

нуўшы ўвагу на выпадковыя, асобныя эпізоды. Вось барвовым зімнім ранкам гарбун крочыць следам за міс Амеліяй — яны ідуць у сасновы бор на паляванне. Вось яны на полі міс Амеліі — кузен Лаймэн стаіць, засунуўшы рукі ў кішэні, але пільна сочыць за рабочымі і не дае спуску таму, хто замарудзіць. Восеньскім надвячоркам яны сядзяць на ганку, што з двара, і крышаць цукровы трыснёг. Сонечным летнім днём брыдуць па балоце паміж цёмна-зялёных кіпарысаў, дзе пад зблытанымі галінамі балотных раслін пануе дрымотны змрок. Калі сцяжына губляецца ў багне ці абрываецца каля яміны з чорнай балотнай вадой, міс Амелія нахіляецца, каб Лаймэн мог узлезці ёй на спіну, і вось яна крочыць па калена ў балоце, а гарбун сядзіць у яе на плячах, ухапіўшыся рукамі за яе вушы ці шырокі лоб. Часам міс Амелія заводзіла «форд», які яна паспела за гэты час купіць, і везла кузена Лаймэна ў кіно ў Чыха, куды-небудзь на кірмаш ці на пеўневыя баі — гарбун страшэнна захапляўся рознымі відовішчамі. Ну, і, зразумела, кожнае раніцы яны былі ў кафэ, гадзінамі сядзелі каля каміна ў «зале» на другім паверсе. Справа ў тым, што гарбуну ноччу нядужылася і ён баяўся заставацца адзін у цемры. Думка аб смерці звычайна наганяла страх. І міс Амелія не кідала гарбуна сам-насам з пакутлівымі перажываннямі. Можна было нават пагадзіцца з думкай аб тым, што, зрэшты, і кафэ было патрэбнае толькі таму, што там збіраліся кампаніі, да якіх ён быў такі аматар, і гэта дапамагала яму перажыць начныя кашмары. Паспрабуйце скласці вась з такіх асобных момантаў уяўленне аб тым, як яны пражылі гэтыя чатыры гады. Але давайце павядзём гаворку пра іншае.

Цяпер варта даць некаторыя тлумачэнні да таго, што адбылося. Надышоў час загаварыць пра каханне.

Міс Амелія кахала кузена Лаймэна. Гэта было відаць кожнаму. Яны жылі ў адным доме і ўсюды былі разам. Такім чынам, на думку місіс Мак-Фэйл, гэтай пляткаркі з гузаватым носам, што ўвесь час соўгалася разам з крэслам каля вокнаў з аднаго канца пакоя ў другі (ды і не толькі яе), гэтая пара жыла ў граху. Калі яны і былі сваякамі, дык толькі траюраднымі, ды і тое віламі па вадзе пісана. Ну, так, міс Амелія была вялікая баба ростам больш за шэсць футаў, а Лаймэн — маленькі, нямоглы гарбун, што ледзь даставаў ёй да пояса. Што ж, тым лепш для місіс Мак-Фэйл і яе прыяцелек, бо іх хлебам не кармі, а дай папляткарыць наконт якога-небудзь мезальянсу. Ну, і няхай сабе! Добрыя людзі лічылі, што калі гэтым дваім соладка разам, дык гэта датычыцца толькі іх ды самога бога. Наконт адкрыцця місіс Мак-Фэйл у разумных людзей склалася аднолькавая думка. Дык якое ж гэта было каханне?

Па-першае, трэба адзначыць, што, хоць у каханні ўдзельнічаюць двое, гэта не азначае, што ў кожнага з іх аднолькавы ўдзел. Бо адзін — гэта той, хто кахае, а другі — той, каго кахаюць, і ў гэтым яны нібы чужаземцы. Часам каханы — толькі стымул для вызвалення плыні кахання, што на працягу многіх гадоў спакваля збіралася ў сэрцы. І той, хто кахае, ведае гэта. Ён сэрцам разумее нераздзеленасць свайго пачуцця. Яму даводзіцца спазнаць невядомае раней, дзіўнае пачуццё адзіноты, і гэта прычынае шмат пакут. Такім чынам, яму застаецца толькі адно. Трымаць сваё каханне ў сэрцы, наколькі гэта магчыма, стварыць у сабе цэлы новы ўнутраны свет — трывожны, дзіўны і замкнёны. Трэба дадаць, што гэты закаханы — не абавязкова юнак, што збірае грошы на заручальны прысцёнак — гэта можа быць і мужчына, і жанчына, і дзіця, адным словам, любая чалавечая істота на гэтай зямлі.

Гэтаксама і каханым можа быць невядома хто... Аб'ектам каханья могуць быць самыя нечаканыя людзі. Мужчына ў пажылым веку, маючы ўжо праўнукаў, можа захоўваць сваё адзінае каханне — да незнаёмай дзяўчыны, якую ён убачыў аднойчы надвячоркам, два дзесяцігоддзі назад, на вуліцы ў Чыха. Прапаведнік можа закахацца ў распусную дзяўчыну. Каханы можа быць здрадлівы, неахайны і распусны. І закаханаму гэта можа быць вядома не горш за іншых, але гэта ні на кроплю не ўплывае на яго каханне. Самая звычайная асоба можа выклікаць каханне, шалёнае, экстравагантнае і прыгожае, як атрутная балотная лілея. Прыстойны чалавек робіцца аб'ектам каханья, адначасова шалёнага і зневажальнага, а закаханасць у мітуслівага вар'ята можа даць закаханаму сэрцу мір і спакой. Вось таму глыбіню каханья можа вызначыць толькі сам закаханы.

З гэтай прычыны большасць з нас лічыць за лепшае кахаць, чым быць каханымі. Амаль кожны хоча быць закаханым. І, калі гаварыць шчыра, у глыбіні душы многія лічаць ролю каханага нясцерпнай. Каханыя баяцца і ненавідзяць закаханых, і не без падстаў. Бо закаханыя заўсёды імкнуцца абяззброіць каханых. Закаханыя выкарыстоўваюць любую магчымасць, каб завязаць адносіны з каханымі, нават калі ў выніку выклікаюць толькі боль.

Тут ужо гаварылася, што міс Амелія калісьці была замужам. І цяпер, відаць, варта расказаць падрабязна пра гэты эпізод. Не трэба забывацца, што гэта здарылася даўно і гэта быў адзіны выпадак у жыцці міс Амеліі да таго, як з'явіўся гарбун, калі яна сутыкнулася з гэтай з'явай — каханнем.

Горад быў такі ж самы, як і цяпер, толькі на галоўнай вуліцы былі не тры крамы, а дзве, а персікавыя дрэвы былі ніжэйшыя і яшчэ крывейшыя. Міс Амеліі было тады дзевятнаццаць гадоў, а бацькі яе ўжо даўно

памерлі. У той час у горадзе жыў механік па прозвішчы Марвін Мэйсі. Ён быў брат Генры Мэйсі, але вам нават у галаву не прыйшло б, што яны сваякі. Марвін Мэйсі быў першы прыгажун у акрузе — высокі, дужы, кучаравы, з нетаропкім паглядам шэрых вачэй. Жыў ён заможна, добра зарабляў і меў залаты гадзіннік з адкідным вечкам і малюнкам вадаспада ўсярэдзіне. Знешне Марвін Мэйсі здаваўся шчасліўчыкам: яму ні перад кім не трэба было шапку здымаць, ён заўсёды атрымліваў тое, што хацеў. Але на больш сур'ёзны і ўважлівы погляд, Марвіну Мэйсі зайздросціць не было чаго, бо чалавек ён быў благі. У цэлай акрузе нельга было знайсці хлопца з горшай рэпутацыяй. Яшчэ падлеткам ён брытвай зарэзаў у бойцы чалавека і потым доўга насіў з сабой яго высушанае засаленае вуха. Ён лавіў у лесе вавёрак і проста так, дзеля забавы, адсякаў ім хвасты, а ў левай кішэні штаноў у яго заўсёды была забароненая марыхуана спакушаць тых, каго скруцілі няўдачы і хто быў на краі гібелі. Але нягледзячы на такую рэпутацыю яго любілі многія жанчыны і нават дзяўчаты — чысценькія, гладка прычасаныя дзяўчаткі з лагоднымі вочкамі, добрымі манерамі і прыгожанькімі задкамі. Гэтых цнатлівых ён даводзіў да распусты і ганьбы. Нарэшце, ва ўзросце дваццаці двух гадоў, Марвін Мэйсі нацэліўся на міс Амелію. Яго вабіла гэта няўкладная адзінотніца з косымі вачамі. І прычынай былі не грошы, а толькі каханне.

І каханне перамяніла Марвіна Мэйсі. Раней, да таго як ён пакахаў міс Амелію, цяжка было сказаць, ці ёсць у гэтага чалавека сэрца і душа. Праўда, можна знайсці нейкае апраўданне агіднасці яго характару, бо Марвіну Мэйсі давялося зазнаць гора, прыйшоўшы на гэты свет: ён быў адзін з сямі нежаданых дзяцей у бацькоў — людзей, якіх наўрад ці варта было называць гэтым словам; гэтыя так званыя бацькі былі шалапуты, якія толькі і рабілі, што бадзяліся па балотах ды ла-

вілі рыбу. Дзеці, а іх колькасць павялічвалася амаль кожны год, былі ім непатрэбны клопат. Прышоўшы вечарам з фабрыкі, яны глядзелі на сваіх дзяцей так, нібыта не ведалі, адкуль тыя ўзяліся. Калі дзеці пачыналі румзаць, іх лупцавалі, і першае, чаму яны навучыліся на гэтым свеце, дык гэта ўменню знаходзіць у пакоі самы цёмны кут і як мага ленай там хавацца. Яны былі тонкія і белагаловыя, зусім як маленькія здані, і ніхто не чуў, каб яны размаўлялі, нават паміж сабой. Нарэшце бацькі іх зусім кінулі, аддаўшы на літасць горада. Зіма была тады вельмі халодная, фабрыку зачынілі амаль на тры месяцы, і ўсе жылі ў галечы. Але гэта быў не той горад, дзе маглі даць бедным сіротам загінуць на вачах усіх пасярод вуліцы. І вось што выйшла: старэйшы з дзяцей — васьмігадовы хлопчык — пайшоў у Чыха і знік. Мабыць, ускочыў дзе небудзь у таварны цягнік і памчаў разам з ім у вялікі свет — ніхто добра не ведае. Яшчэ трое дзяцей знаходзілі прытулак у розных дамах у горадзе, вандруючы ад адной кухні да другой, і паколькі яны былі кволыя, то не дажылі да вялікадня. Засталіся двое — Марвін Мэйсі і Генры Мэйсі; гэтыя двое трапілі ў сям'ю. Жыла ў горадзе добрая жанчына — Мэры Хэйл. Яна ўзяла іх да сябе і любіла іх, як сваіх родных дзяцей.

Але сэрца дзіцяці — далікатная рэч. Жорсткасць, напатканая на пачатку жыцця, можа перайначыць яго на самы нечаканы лад. Такое сэрца можа зморшчыцца і потым ніколі не адмякнуць, застаючыся шурпатым, нібыта персікавая костачка. Ці пакрыцца ранами, якія не загойваюцца, а толькі большаюць увесь час, і вось жыццё з такім сэрцам, што пачынае балець ад самай нязначнай дробязі, робіцца адной пакутай. Апошняя выпала на долю Генры Мэйсі — самаму добраму і ласкаваму чалавеку ў горадзе, ва ўсім процілегламу свайму брату. Ён заўсёды пазычаў грошы тым, каму не вельмі шанцуе, а раней нават дагля-

даў дзяцей, чые бацькі бавілі час суботнімі вечарамі ў кафэ. Гэта сарамлівы чалавек, па якім адразу відаць, што ў яго чулівае сэрца і што ён ад гэтага пакутуе. А Марвін Мэйсі вырас дзёрзкім, жорсткім, пазбаўленым такога пачуцця, як страх. Сэрца яго зацвярдзела, як рогі ў д'ябла, і да таго часу, як ён закахаўся ў міс Амелію, ён прыносіў свайму брату і той добраў кабеце, што выгадала іх абодвух, толькі сорам і непрыемнасці.

Але каханне перамяніла характар Марвіна Мэйсі. Два гады ён кахаў міс Амелію, не прызнаючыся ёй у гэтым. Ён падыходзіў да яе дома і стаяў ля парога, камечачы ў руках шапку і нясмела паглядаючы на дзверы затуманенымі шэрымі вачыма. Ён зусім выправіў свае паводзіны. Стаў добры да брата і прыёмнай маці, навучыўся берагчы грошы і наогул быць ашчадным. Больш таго: ён звярнуўся да бога. У нядзелю ён больш не ляжаў цэлы дзень на ганку, спяваючы і брынкаючы на гітары, а ішоў у царкву і наведваў усе рэлігійныя сходы. Ён навучыўся добрым манерам — уступаў дамам месца, больш не лаяўся, не біўся і не ўспамінаў святых не тады, калі гэта трэба. Такім чынам, за два гады ён зусім перамяніўся. І вось аднойчы вечарам, пасля амаль двухгадовых ваганняў, Марвін Мэйсі прыйшоў да міс Амеліі з букетам балотных кветак, мяшэчкам смажаных трыбушкоў і срэбным пярсцёнкам. У тую ноч ён адкрыў ёй свае пачуцці.

І міс Амелія выйшла за яго замуж. Пасля ўсе дзівіліся — чаму. Адны гаварылі, што яна зрабіла гэта дзеля вясельных падарункаў, другія лічылі, што яе дапякла сваім бурчаннем бабка — звяглівая па характары старая, што жыла ў Чыха. Як бы там ні было, аднойчы зімой міс Амелія шырокім крокам прайшла па праходзе паміж лаўкамі да алтара. На ёй быў шлюбны ўбор нябожчыцы маці з жоўтага атласу, санты-

метраў на трыццаць карацейшы, чым трэба. Праз рубінавае шкло ў вокнах царквы промні яркага сонца неяк дзіўна высвечвалі маладых, што стаялі перад алтаром. Увесь час, пакуль свяшчэннік чытаў шлюбны дагавор, міс Амелія рабіла дзіўныя рухі правай рукой. Яна вадзіла далонню па бядры, ад пояса да падолу жоўтай атласнай сукенкі. Мис Амелія шукала кішэню камбінезона, і, паколькі не знаходзіла, на твары яе быў выраз нецярпліваці, суму і злосці. Калі, нарэшце, пасля шлюбнай малітвы абрад быў скончаны, міс Амелія выскачыла з царквы, нават не падумаўшы ўзяць мужа пад руку, пакінуўшы яго на некалькі крокаў ззаду.

Ад царквы да крамы рукой падаць, і таму маладыя пайшлі дадому пешкі. Кажуць, па дарозе міс Амелія расказвала мужу пра воз дроў, які яна старгавала з адным фермерам. Наогул, яна размаўляла з ім як з кліентам, што прыйшоў у краму па бутэльку гарэлкі. Але пакуль што ўсё ішло даволі прыстойна; жыхары горада радаваліся, гледзячы, што зрабіла з Марвінам Мэйсі каханне, і спадзяваліся, што яно пераменіць на лепшае і маладую. Прынамсі, яны разлічвалі, што пасля замужжа нораў міс Амеліі памякчэе, яна зробіцца больш падобная на жанчыну і з ёй, нарэшце, можна будзе мець справы, як з кожным нармальным чалавекам.

Яны памыліліся. Падшыванцы, што лазілі каля вокнаў маладых у тую ноч, расказвалі вось што. Старая негрыцянка Джэф — служанка міс Амеліі прыгатавала шыкоўную вячэру. Маладая ела напоўніцу, а жаніх толькі калуцаў відэльцам у талерцы. Потым маладая занялася сваімі звычайнымі справамі: прачытала газету, скончыла інвентарны вопіс тавару ў краме і гэтак далей. Увесь гэты час Марвін Мэйсі, на якога яна не звяртала ніякай увагі, стаяў непрыкаяна ў дзвярах з разгубленым і шчасліва-прыдуркаватым

тварам. У адзінаццаць гадзін маладая ўзяла лямпу і пайшла на другі паверх. Марвін Мэйсі пайшоў за ёй следам. Да гэтага ўсё было даволі прыстойна, але пасля адбылося нешта жудаснае.

Не прайшло і паўгадзіны, як міс Амелія ў брыджах і пінжаку колеру хакі з грукатам збегла ўніз па лесвіцы. Твар яе наліўся крывёй і быў амаль чорны. Яна бразнула дзвярамі ў кухні і з усёй сілы піхнула іх нагой. Потым яна ўзяла сябе ў рукі: паварушыла агонь у печы і села, паклаўшы ногі на край пліты. Яна чытала «Фермерскі альманах», піла каву і курыла бацькаву люльку. Твар яе заставаўся зацятым і жорсткім, але пасвятлеў і меў ужо звычайны колер. Часам яна выпісвала нешта з часопіса на шматку паперы. Перад світаннем яна пайшла ў кантору і адчыніла пішучую машынку. Яна купіла яе зусім нядаўна і пакуль яшчэ вучылася абыходзіцца з ёю. Вось так міс Амелія і бавіла сваю шлюбную ноч. А калі развіднела, яна, як быццам нічога не было, узялася майстраваць пастку на дзікіх трусцоў, якую пачала рабіць тыдзень назад, спадзеючыся недзе прадаць.

Не вельмі прыемна, калі, ажаніўшыся з любай жанчынай, не можаш прымусіць яе легчы з сабой у пасцель і пра гэта ведае ўвесь горад. У тую раніцу Марвін Мэйсі сышоў уніз з кіслай мінай. Ён так і не зняў шлюбнага гарнітура. Усю раніцу ён сноўдаўся па двары, паглядаючы на міс Амелію, але трымаючыся ад яе наводдаль. Блізка поўдня яму ў галаву прыйшла нейкая думка, і ён накіраваўся да Сасаеці-Сіці. Вярнуўся ён з падарункамі: апалавым пярсцёнкам, ружовай эмалевай брошкай, што былі тады ў модзе, срэбраным бранзалетам, упрыгожаным двума сэрцамі, і каробкай цукерак, што каштавала два з паловай долары. Мис Амелія глянула на тыя цудоўныя падарункі і адчыніла каробку з цукеркамі, бо ёй хацелася есці. Уважліва аглядзеўшы астатнія рэчы, яна прыкіну-

ла ў галаве кошт кожнай з іх — і паклала на прылавак — на продаж. Ноч прайшла гэтаксама як і першая, з той розніцай, што міс Амелія прынесла ў кухню пярыну, паслала сабе каля пліты і добра выспалася.

Так працягвалася тры дні і тры ночы. Міс Амелія, як звычайна, займалася сваімі справамі, і калі дайшлі чуткі, што за дзесяць міляў ад горада будуць будаваць мост, яна гэтым вельмі зацікавілася. Марвін Мэйсі, як і раней, хадзіў за ёй следам, і па яго твары было відаць, што ён пакутуе. На чацвёрты дзень ён зрабіў надзвычай легкадумны ўчынак: паехаў у Чыха, прывёз адтуль юрыста і ў канторы міс Амеліі перапісаў на яе імя ўсю сваю маёмасць: дзесяць акраў лесу, якія ён купіў на сабраныя грошы. Міс Амелія з суровым выглядам уважліва прачытала паперу, пераканалася, што ніякага падману няма, і спакойна паклала яе ў шуфляду стала. У той дзень Марвін Мэйсі ўзяў кварту віскі і пайшоў да балота, калі сонца было высока ў небе. Пад вечар ён вярнуўся ў краму п'яны, падышоў да міс Амеліі і, гледзячы на яе шырока адкрытымі мокрымі вачыма, паклаў ёй руку на плячо. Ён хацеў ёй нешта сказаць, але не паспеў адкрыць рота, як міс Амелія ўдарыла яго наводмаш кулаком у твар так моцна, што Марвін Мэйсі адляцеў да сцяны з выбітым пярэднім зубам.

Астатняе можна расказаць некалькімі словамі. Пасля гэтага выпадку міс Амелія біла яго кожны раз, калі ён падыходзіў занадта блізка і калі прыходзіў п'яны. Нарэшце яна выгнала яго за парог, і ён быў вымушаны пакутаваць на вачах у людзей. Цэлы дзень ён круціўся каля дома міс Амеліі, а часам з выглядам вар'ята прыносіў стрэльбу і садзіўся яе чысціць, не зводзячы вачэй з міс Амеліі. Калі яна і баялася яго, дык не падавала выгляду, але выраз яе твару быў як ніколі суровы, і яна раз-пораз плявала сабе пад ногі.

Нарэшце ён выкінуў зусім бязглуздую штуку: залез ноччу праз акно ў краму і праседзеў там да раніцы ў цемры немаведама чаго, пакуль міс Амелія не сышла ўніз. Яна адразу падалася ў суд, збіраючыся дамагчыся арышту Марвіна Мэйсі за парушэнне межаў прыватнай маёмасці. У той жа дзень Марвін Мэйсі непрыкметна знік з горада. Перад тым як адысці ў невядомым накірунку, ён падсунуў пад дзверы міс Амеліі дзіўнае пасланне, напісанае напалову алоўкам, напалову чарнілам. Гэта было гарачае любоўнае пасланне, але ў ім былі і пагрозы, і абяцанне паквітацца з ёю. Іх шлюб працягваўся дзесяць дзён. А жыхароў горада ахапіла тое пачуццё задаволенасці, якое ўзнікае ў людзей, калі хто-небудзь на іх вачах трапляе ў скандальную і страшную гісторыю.

Міс Амеліі засталася ўся маёмасць Марвіна Мэйсі: яго лес, залаты гадзіннік, усе яго рэчы. Але для яе яны былі, відаць, мала чаго вартыя, бо ў тую ж вясну яна парэзала яго куклукскланаўскі каўпак, каб накрыць саджанцы тытуню. Такім чынам, усё, што зрабіў Марвін Мэйсі, дык гэта памножыў багацце міс Амеліі і падараваў ёй сваё каханне. Але дзіўная справа: яна ўспамінала яго заўсёды са злосцю і лютай нянавісцю. Калі заходзіла гаворка пра Марвіна Мэйсі, яна ніколі не называла яго імя, а толькі пагардліва гаварыла: «Ды той механік, за якога я выходзіла замуж».

І потым, калі да горада дайшлі жахлівыя чуткі пра Марвіна Мэйсі, міс Амелія была вельмі задаволеная, бо, вызваліўшыся ад свайго кахання, Марвін Мэйсі нарэшце паказаў свой сапраўдны характар. Ён зрабіўся злачынцам: яго фатаграфія і прозвішча з'яўляліся ва ўсіх газетах штата. Узброены абрэзам, ён абрабаваў тры бензакалонкі і зрабіў налёт на магазін фірмы «Эй-энд-пі» ў Сасаеці-Сіці. Яго падазравалі ў забойстве Вузкавокага Сэма, вядомага налётчыка.

Усе гэтыя злачынствы былі звязаны з Марвінам Мэйсі, і гэта жаклівае імя было вядома ўсюды. Нарэшце яго злавілі, знайшлі п'янага на падлозе ў начлежніцы для турыстаў. Побач ляжала яго гітара, а ў правым чаравіку знайшлі пяцьдзесят сем долараў. Яго судзілі, прыгаварылі да зняволення і пасадзілі ў турму недзе недалёка ад Атланты. Міс Амелія была вельмі задаволеная.

Ну, дык вось, усё гэта здарылася даўно, і вам цяпер вядома гісторыя замужжа міс Амеліі. Жыхары горада яшчэ доўга смяяліся з гэтай недарэчнай падзеі. Але хоць знешне ўсё гэта было сумна і недарэчна, не трэба забывацца, што сапраўдны падзеі адбываюцца ў душы закаханага. Таму хто, як не гасподзь бог, можа быць сапраўдным суддзёй гэтага альбо іншага каханна? У першы ж вечар, калі адчынілі кафэ, знайшліся людзі, што раптам успомнілі пра бедалагу мужа, які мучыцца ў змрочнай турме за многія мілі ад свайго горада. І потым, калі мінуў ужо не адзін год, пра Марвіна Мэйсі ў горадзе не забыліся. І хоць яго імя ніколі не згадвалі пры міс Амеліі альбо гарбуне, успаміны пра яго палкае каханне, пра яго злачынствы, а таксама думка пра тое, што якраз цяпер ён сядзіць за кратамі ў турме, кідала трывожны водсвет на шчаслівае каханне міс Амеліі і атмасферу весялосці, што панавала ў кафэ. Таму не забывайцеся пра Марвіна Мэйсі, бо яму яшчэ давядзецца адыграць жудасную ролю ва ўсёй гэтай гісторыі.

За чатыры гады, што мінулі з таго часу, як крама ператварылася ў кафэ, у пакоях на другім паверсе нічога не змянілася. Гэтая частка дома заставалася нязменнай на працягу ўсяго жыцця міс Амеліі, яе бацькі і, відаць, дзеда. Усе тры пакоі, як ужо гаварылася, заўсёды былі бездакорна чыстыя. Кожная дробязь там ляжала на сваім месцы, але штораніцы ўсё чысцілася і шаравалася Джэф — служанкай міс Аме-

ліі. Пакой ад вуліцы належаў кузену Лаймэну — той самы пакой, у якім Марвін Мэйсі правёў некалькі начэй, калі яго яшчэ пускалі ў дом, а яшчэ раней тут была спальня бацькі міс Амеліі. Тут стаяла вялікая шафа, камода, накрытая выштытым па краях белым абрусам, і стол з мармуровым верхам. Ложак быў велізарны — старасвецкае збудаванне з чырвонага дрэва, аздобленае разьбой. На ім пад полагам ляжалі дзве пярэны, валікі і мноства самаробных падушчак. Ложак быў такі высокі, што да яго была зроблена спецыяльная лесвічка з дзвюх прыступак. Ніхто, праўда, раней не карыстаўся гэтай лесвічкай, а вось кузен Лаймэн кожны вечар выцягваў яе і важна падымаўся па прыступках. Побач з лесвіцай, толькі схаваны ад цікаўных вачэй, стаяў гаршчок, размаляваны бледнымі ружамі. Цёмная падлога заўсёды шаравалася да бляску. Дываноў не было, а на вокнах віселі фіранкі, таксама аздобленыя вышыўкай па краях. Па другі бок залы была спальня міс Амеліі. Яна была меншая на велічыню і сціпла абстаўленая. Тут стаяў вузкі, зроблены з сасновых дошак ложак, была таксама камода, куды міс Амелія клала свае кашулі і брыджы, а таксама выхадную сукенку, а на боты яна забівала два цвікі ў сценку кладоўкі. У пакоі не было ні дываноў, ні фіранак, ні якіх-небудзь упрыгожанняў.

Паміж спальнямі была прасторная, з шыкам абстаўленая зала. Перад камінам стаяла сафа з чырвонага дрэва, абабітая ўжо добра выцёртым зялёным шоўкам. Столікі з мармуровым верхам, дзве швейныя машыны фірмы «Зінгер», вялікая ваза з пампаснай травой — усё было велічнае і раскошнае. Галоўным прадметам у абстаноўцы ўсё ж быў сервант, у якім захоўваліся розныя каштоўнасці і проста сувеніры. Міс Амелія дадала да гэтай калекцыі дзве рэчы: вялікі жолуд чорнага дуба і аксамітавую скрыначку з двума каменьчыкамі шэрага колеру. Часам, калі міс

Амелія была не вельмі занятая, яна даставала скрыначку з серванта, падыходзіла да акна, трымаючы на далоні каменьчыкі, і доўга разглядала іх з павагай, захапленнем і страхам. Гэта былі камяні з нырак міс Амеліі. Іх дастаў адтуль хірург у час аперацыі, якую ёй зрабілі ў Чыха некалькі год назад. Уражанне ад яе было вельмі непрыемнае з першай да апошняй мінуты. А ў выніку яна атрымала вось гэтыя два каменьчыкі. Так што ёй заставалася альбо ставіцца да іх як да вялікай каштоўнасці, альбо прызнацца, што яе напаткалі страшэнныя выдаткі. Дык вось, яна захавала іх і на другі год жыцця з Лаймэнам падаравала яму ланцужок да гадзінніка, упрыгожаны гэтымі каменьчыкамі. Другім экспанатам, які яна ўключыла ў калекцыю — вялікім жолудам — яна таксама вельмі даражыла, але, калі глядзела на яго, заўсёды рабілася сумная і нейкая разгубленая.

— Амелія, што гэта за жолуд? — спытаўся ў яе аднойчы Лаймэн.

— Звычайны жолуд, — адказала тая. — Я падабрала яго ў той дзень, калі памёр тата.

— Як гэта? — працягваў дапытвацца Лаймэн.

— Вось так. Проста ўбачыла на зямлі жолуд, падбрала і палажыла ў кішэню. Нават не ведаю чаму.

— Што за патрэба трымаць яго ў серванце? — здзівіўся Лаймэн.

Шмат аб чым гаварылі міс Амелія і кузен Лаймэн, седзячы ў зале на досвітку, калі гарбуна не браў сон. Міс Амелія была жанчына маўклівая і не малаціла языком пра ўсё, што прыходзіла ёй у галаву. Але былі тэмы, на якія яна любіла пагаварыць. Усе яны вылучаліся адным — былі невычэрпныя. Яна любіла паразважаць наконт праблем, што маглі заставацца нявырашанымі дзесяцігоддзі. Лаймэн жа быў гатовы гаварыць на любую тэму — другога такога балбатуна цяжка было знайсці. Іх манера весці гутарку была зу-

сім розная. Міс Амелію цікавілі глабальныя ідэі, якія яна магла абмяркоўваць бясконца, гаворачы ціха і задуменна, а Лаймэн раз-пораз перабіваў яе, нібы тая сарока, чапляючыся за якую-небудзь падрабязнасць, якая магла быць хоць і нязначнай, але затое канкрэтнай і звязанай з рэальнасцю. Міс Амелія, у прыватнасці, любіла пагаварыць пра зоркі, пра тое, чаму негры чорныя, чым лепш лячыцца ад рака і аб розных такіх рэчах. Яшчэ адной невычэрпнай тэмай, дарагой сэрцу міс Амеліі, быў яе бацька.

— Эх, Ло,— гаварыла яна Лаймэну,— але ж і спала я тады! Клалася, як толькі запальвалі лямпу, і засынала, нібы танула ў цёплай каламазі. А раніцай прыходзіў тата, кратаў мяне за плячо і гаварыў: «Прачніся, Малая!» Потым ішоў у кухню і, падпаліўшы ў пліце, крычаў адтуль: «Смажаная кукуруза! Свініна з падліўкай! Яечня з салам!» І я бегла па лесвіцы ўніз і адзявалася каля гарачай пліты, а тата ішоў на двор мыцца. Потым мы ішлі на балота гнаць самагон, а можа...

— Кукуруза была сёння недасмажаная,— гаварыў Лаймэн.— Мала трымалі на агні, таму ўсярэдзіне нават не прагрэлася.

— І вось, бывала, калі тата нагоніць гарэлкі...— і гутарка цягнулася бясконца. Міс Амелія звычайна сядзела, выцягнуўшы ногі да каміна, у якім і зімой і летам гарэў агонь, бо Лаймэн быў мярзляк. Захутаны ў коўдру ці зялёную баваўняную хустку, ён сядзеў насупраць міс Амеліі, не зусім дастаючы нагамі да падлогі. Міс Амелія гаварыла пра свайго бацьку толькі з ім і больш ні з кім.

Гэта была адна з праяў яе кахання да Лаймэна. Яна давярала яму ў самых далікатных і важных пытаннях. Ён адзін ведаў, дзе схаваны план, на якім паказана, дзе закапаны бочкі з віскі. Ён адзін меў доступ да яе чэкавай кніжкі і ключа ад серванта. Ён

браў грошы з касы поўнымі жменямі і задаволена слушаў, як яны потым звінелі ў кішэнях. Яму належала амаль усё, што было ў доме, бо, калі ён быў не ў гуморы, міс Амелія перакопвала ўсё ў доме, шукаючы што-небудзь яму ў падарунак; у выніку знайскі якую-небудзь рэч у доме, каб зрабіць прэзент, было ўжо немагчыма. Вось толькі ўспамінамі пра сваё дзесяцідзённае замужжа яна дзяліцца не хацела. Ніколі яны не гаварылі і пра Марвіна Мэйсі.

І вось прайшло шэсць нетаропкіх гадоў з таго часу, як аднойчы суботнім вечарам у горадзе з'явіўся кузен Лаймэн. Быў жнівень, і над горадам увесь дзень палала неба, падобнае на вогненны купал. Але ўжо набліжаўся надвечорак з яго зеленаватым змрокам і жадыным пасля спёкі халадком. Зямля была засланыя тоўстым пластом сухога залацістага пылу, і амаль голыя дзеці, што бегалі па вуліцах, часта чхалі, пацелі і капрызлілі. Фабрыка спыніла работу апоўдні. На прыступках кожнага дома на галоўнай вуліцы адпачывалі людзі, жанчыны абмахваліся пальмавымі веерамі. На доме міс Амеліі вісела шыльда: кафэ. З другога боку дома, на верандзе, схаванай ад спёкі рашэцістымі вокнамі, Лаймэн круціў ручку марожаніцы. Раз-пораз адграбаў убок соль і лёд, здымаў накрыўку, каб лізнуць марожанага і наогул паглядзець, што там робіцца. Джэф завіхалася на кухні. Яшчэ раніцай міс Амелія павесіла над ганкам, што ад вуліцы, аб'яву, на якой было напісана: «Сёння на абед кураціна па дваццаць цэнтаў». Кафэ ўжо адчынілі, і міс Амелія толькі што скончыла сваю работу ў канторы. Усе восем сталоў былі ўжо занятыя, брынкала механічнае піяніна.

У куце каля дзвярэй за сталом сядзеў Генры Мэйсі з маленькім хлопчыкам. Ён піў гарэлку, што было само па сабе нязвыкла — ён хутка п'янеў і пачынаў плакаць ці смяцца. Твар яго быў белы, левае вока нервова паторгвалася, што здаралася кожны раз, калі

ён быў усхваляваны. Зайшоўшы ў кафэ, ён не азваўся на прывітанні, прайшоў бокам у кут і моўчкі сеў за стол. Хлопчык, што сядзеў побач з ім, — сын Хорэйса Уэлса — хварэў, і яго яшчэ раніцай прывялі да міс Амеліі.

Міс Амелія выйшла з канторы ў добрым настроі. Яна пайшла ў кухню і, вырашыўшы там некалькі дробных спраў, вярнулася ў кафэ з курынай гузкай у руцэ — яе любімай курынай часткай. Яна агледзела залу, упэўнілася, што ўсё ў парадку, і пайшла ў кут, дзе сядзеў Генры Мэйсі. Яна павярнула крэсла, села на яго верхам — да вячэры было яшчэ далёка, і ёй проста хацелася тут пасядзець. З задняй кішэні яе камбінезона тырчэла бутэлька Гаючай вады — лякарства, якое яна гатавала з віскі, ледзянцоў і яшчэ аднаго невядомага кампанента. Міс Амелія адкаркавала бутэльку і паднесла да вуснаў хлопчыка. Потым павярнулася да Генры Мэйсі і, убачыўшы, як паторгваецца яго павека, спыталася:

— Што з табой?

Генры Мэйсі быў ужо гатовы паведаміць нешта nepřыемнае, але, паглядзеўшы доўгім позіркам у вочы міс Амеліі, праглынуў сліну і змаўчаў.

Тады міс Амелія зноў занялася сваім пацыентам. Хлопчык ледзь даставаў падбародкам да стала. Твар яго гарэў, вочы былі амаль заплюшчаныя, а рот крыху разяўлены. У хлопчыка быў нарыў на назе, і яго прывялі да міс Амеліі, каб яна разрэзала гэты нарыў. Але да маленькіх пацыентаў у яе быў асаблівы падыход. Ёй не хацелася, каб дзіця плакала, крычала, вырывалася. Таму яна пакінула хлопчыка на цэлы дзень, дала яму лакрыцу і часта дала піць Гаючую ваду, а пад вечар завязала яму на шыі сурвэтку і накарміла абедам. Цяпер хлопчык сядзеў за сталом насупраць міс Амеліі. Ён паволі ківаў галавой, цяжка дыхаў і ціхенька стагнаў.

У кафэ нехта зайшоў. Міс Амелія хутка павярнула-ся. Гэта быў Лаймэн. Кожны вечар ён урачыста і велічна заходзіў у кафэ. Дайшоўшы да залы, ён спыняўся і ўважліва аглядаў прысутных, ацэньваючы людзей, што сядзелі за сталамі, і вызначаючы, які тут пануе настрой. Лаймэн быў вялікі інтрыган. Ён радаваўся любому скандалу і, не сказаўшы ні слова, надзіва спрытна мог падбухторыць аднаго чалавека супраць другога. Гэта праз яго браты-блізняты Рэйні пасварыліся з-за складанага нажа і вась ужо два гады не размаўлялі адзін з адным. Калі Рып Уэлбарн біўся з Робертам Калвертам Хэйлам, гарбун быў тут як тут і за ўсе гэтыя шэсьць гадоў не прапусціў ніводнай бойкі. Ён усюды торкаў свой нос, ведаў самыя інтымныя падрабязнасці пра людзей і часта злоўжываў гэтым. Але, як ні дзіўна, нягледзячы на ўсё гэта, менавіта гарбуну кафэ было абавязана сваёй папулярнасцю. Без яго было б сумна. Кожны раз, калі гэты назола з'яўляўся ў кафэ, усе насцярожваліся: нельга было ведаць, якое ліха зараз зваліцца на галаву, што здарыцца праз хвіліну.

Ніколі людзі не адчуваюць сябе так вольна і не бываюць настолькі схільныя да безразважнай весяло-сці, як у прадчуванні якога-небудзь узрушэння ці катастрофы. І вась цяпер, калі ў дзвярах кафэ з'явіўся гарбун, адразу гучней пайшлі размовы, забабахкалі коркі бутэлек.

Лаймэн памахаў рукой, вітаючы Стампі Мак-Фэйла, які сядзеў побач з Мэрлі Раенам і Генры Фордам Крымпам.

— Сёння хадзіў на Гнілое лавіць рыбу,— паведаміў ён.— Па дарозе хацеў пераступіць паваленае дрэва. Падымаю нагу і бачу — кратаецца! Прыглядаюся — кракадзіл! Як ад дзвярэй да кухні, і тоўсты, як кабан!

Гарбун малоў языком бесперапынку. На яго паглядалі, некаторыя ўслухоўваліся ў яго байкі, іншыя

ж прапускалі балбатню міма вушэй. Часам, здаралася, ён за вечар і слова праўды не сказаў, а толькі плёў усялякую лухту ды хваліўся. Так было і гэты раз. З раніцы ў яго балела горла, цэлы дзень ён праляжаў у ложку і ўстаў толькі пад вечар, каб пакруціць марожаніцу. Усе гэта ведалі, тым не менш, стоячы ў цэнтры залы, ён вёрз такую лухту і так выхваляўся, што вушы вялі.

Міс Амелія пазірала на яго, засунуўшы рукі ў кішэні і схіліўшы галаву набок. Яе косыя шэрыя вочы мякка зіхацелі, і яна ледзь прыкметна ўсміхалася сама сабе. Часам яна пераводзіла позірк на іншых прысутных, і тады ў яе вачах бачыўся гонар і нават пагроза, як бы папярэджанне кожнаму, хто паспрабуе лавіць Лаймэна на хлусні. Джэф прыносіла з кухні стравы, загадзя раскладзеныя па талерках, новенькія вентылятары прыемна халадзілі паветра.

— Заснуў, жэўжык, — прамовіў нарэшце Генры Мэйсі.

Міс Амелія перавяла позірк на свайго малога пацыента і засяроджана нахмурыла твар. Глава хлопчыка ляжала на стале, і ў кутку рота былі відаць бурбалкі ці то ад сліны, ці то Гаючай вады. Павекі былі апушчаныя, а ў кутках вачэй поўзалі мурашкі. Міс Амелія паклала руку на галаву хлопчыку і моцна яе патрэсла, але хворы так і не прагнуўся. Тады міс Амелія ўзяла яго на рукі і, стараючыся не датыкацца да бялючага месца, панесла ў кантору. Генры Мэйсі пайшоў за ёй і зачыніў за сабой дзверы.

У той вечар Лаймэну было сумна. Нічога цікавага не адбывалася, а наведвальнікі кафэ, нягледзячы на спёку, былі ў добрым настроі. За сталом у цэнтры сядзелі абняўшыся Генры Форд Крымп і Харэйс Уэлс і рагаталі з нейкай доўгай смешнай гісторыі, але калі Лаймэн падышоў да іх, аказалася, што галоўнае ў гэтай гісторыі ён ужо прапусціў. За вокнамі месяц се-

рабрыў пыл на дарозе і застылыя ў нерухомым паветры карлікавыя персікавыя дрэўцы. Аднастайнае гудзенне маскітаў здавалася рэхам начной цішыні. У горадзе было цёмна, і толькі ў канцы вуліцы, на правым яе баку, мігцела лямпа. Аўнекуль з цемры далятаў высокі жаночы голас, які спяваў адну і тую немудрагелістую песню без канца і пачатку, мелодыя якой складалася з трох нот і паўтаралася зноў і зноў. Гарбун выйшаў на ганак і, абапёршыся аб парэнчу, стаяў там, углядаючыся ў пустэльную дарогу, быццам спадзеючыся ўбачыць на ёй хоць каго-небудзь.

За яго спіной пачуўся голас:

— Вячэра на сталe, кузен.

— У мяне нешта прапаў апетыт,— адазваўся гарбун, які цэлы дзень ласаваўся салодкімі прысмакамі.— Кісла ў роце.

— Ну, трошачкі,— сказала міс Амелія.— Грудку, пячонку і сэрца.

Яны разам вярнуліся ў ярка асветленую залу кафэ і селі побач з Генры Мэйсі. Гэта быў самы вялікі стол у кафэ; на ім у бутэльцы з-пад кока-колы стаяў букет балотных лілей. Мис Амелія ўдала надрэзала хлопчыку нарыў і была задаволеная аперацыяй. За зачыненымі дзвярамі пачулася толькі хныканне праз сон: хлопчык нават не прагнуўся і таму не напалохаўся. Бацька ўзяў яго на рукі і панёс дадому; хлопчык моцна спаў, яго пухлявы тварык паружавеў, ручкі боўталіся за бацькавай спіной.

Генры Мэйсі, як і раней, сядзеў моўчкі. Ён акуратна еў, глытаў ежу нячутна, і яго сціплы апетыт нельга было нават параўнаць з пражэрлівасцю Лаймэна, які толькі што адмаўляўся ад яды, а цяпер умінаў адну порцыю за другой. Часам Генры Мэйсі паглядаў на міс Амелію, а потым зноў апускаў галаву.

Быў звычайны суботні вечар. Немалая пара, якая прыехала з вёскі, спынілася на парозе, нейкі час пава-

галася, а потым усё-такі зайшла ў кафэ. Гэтыя двое так доўга жылі разам, што зрабіліся падобныя, нібыта блізняты. Твары іх пацямнелі ад сонца і зморшчыліся, і абое яны былі падобныя на два земляныя арэхі. Доўга ў кафэ яны не прабылі, ды і астатнія наведвальнікі пайшлі дадому яшчэ да паўночы. Толькі Росер Клайн і Мэрлі Ранен усё яшчэ гулялі ў шашкі ды за адным сталом сядзеў з бутэлькай Стампі Мак-Фэйл (жонка не дазваляла яму піць гарэлку дома) і лагодна гаварыў сам з сабой. Не пайшоў з кафэ і Генры Мэйсі, хоць звычайна з надыходам цемры ён ішоў дадому спаць. Амеліі хацелася спаць, і яна пазяхнула, але Лаймэн усё не супакойваўся, і яна не прапанавала зачыніць кафэ на ноч.

Нарэшце каля гадзіны ночы Генры Мэйсі паглядзеў на столь і ціха сказаў міс Амеліі:

— Я сёння атрымаў ліст.

На міс Амелію гэта не зрабіла ніякага ўражання, бо яна сама атрымлівала самыя розныя дзелавыя лісты і рэкламныя каталогі.

— Я атрымаў ліст ад брата,— удакладніў Генры Мэйсі.

Лаймэн, які ўвесь гэты час разгульваў, як гусак, па пакоі, заклаўшы рукі за галаву, раптам спыніўся. Ён імгненна адчуваў любую перамену ў настроі людзей. Ён абвёў позіркам твары ўсіх прысутных і насцярожыўся.

Міс Амелія спяхмурнела і сціснула правую руку ў кулак.

— Ну, і чытай сабе,— сказала яна.

— Яго выпусцілі з турмы пад слова гонару. Ён на волі.

Твар міс Амеліі стаў барвовы, яе скаланула, хоць ноч была цёплая. Росер Клайн і Мэрлі Ранен спынілі гульню ў шашкі. У кафэ было вельмі ціха.

— Хто? — спытаўся Лаймэн. Яго вялікія белыя

вушы насцярожыліся і, здавалася, зрабіліся яшчэ большыя.— Што?

Міс Амелія ляпнула рукой па стале.

— Марвін Мэйсі — гэта...— яе голас перарваўся, і толькі праз некалькі секунд яна дадала: — Ён павінен быць у турме да канца жыцця.

— За што? Што ён зрабіў? — дапытваўся Лаймэн.

Пасля доўгага маўчання, бо ніхто не ведаў, што адказаць, пачуўся голас Стампі Мак-Фэйла:

— Ён абрабаваў тры бензакалонкі.

Але яго словы прагучалі непераканаўча, бо адчувалася, што некаторыя грахі засталіся нерасказанымі.

Гарбун ніяк не мог супакоіцца. Ён ніколі не мог застацца ўбаку, нават калі гаворка ішла пра вялікае гора. Імя Марвіна было яму невядомае, але заінтрыгавала, як інтрыгавала ўсё, што ведалі іншыя, але не ведаў ён — напрыклад, пра старую лесапільню, што разбурылі да яго з'яўлення ў горадзе, ці пра беднага Морыса Файнштэйна, ці пра якую-небудзь падзею, што адбылася многа гадоў назад. Гарбун быў цікаўны ад прыроды, а ўсялякія злачынствы і рабункі цікавілі яго надзвычайна. Нейкі час ён хадзіў па пакоі, мармычучы сабе пад нос: «адпусцілі пад слова гонару» і «павінен быць у турме». Але, хоць ён лез да ўсіх з пытаннямі, яму так і не ўдалося дапытацца, бо ніхто не адважыўся гаварыць пра Марвіна Мэйсі пры міс Амеліі.

— Ліст кароткі,— сказаў Генры Мэйсі,— ён не піша, куды цяпер паедзе.

— Хм! — вымавіла міс Амелія. Твар яе зрабіўся яшчэ больш жорсткі і барвовы.— І нагі яго паганай тут не будзе! — Яна адсунула крэсла ад стала, устала і пачала рыхтавацца зачыняць кафэ. Напамін пра Марвіна Мэйсі, відаць, выклікаў у яе змрочныя думкі — яна ўзяла з прылаўка касу, занесла ў кухню і там схавала. Генры Мэйсі выйшаў на вуліцу і хутка знік

у цемры. Генры Форд Крым і Мэрлі Раен нейкі час пастаялі на ганку. Мэрлі Раен пасля гаварыў і нават бажыўся, што ў тую ноч ён прадчуваў ужо ўсё тое, што адбудзецца потым. На яго не звярталі ўвагі — усе прывыклі да такіх выказванняў Мэрлі Раена. Міс Амелія і Лаймэн пасядзелі яшчэ крыху ў зале на другім паверсе, а калі гарбун адчуў, што яго зараз адолее сон, яна прымацавала над яго ложкам сетку ад маскітаў і пачакала, пакуль ён скончыць маліцца. Потым надзела начную кашулю, выкурыла пару люлек і яшчэ доўга сядзела ў зале і не клалася спаць.

Восень была вельмі ўдалая. Ураджай у акрузе быў добры, а цана на тытунь у Фокс-Фолсе ў той год ні разу не апускалася. Пасля доўгага спякотнага лета надышлі восеньскія дні з іх чыстым небам і прыемнай прахалодай. Абочыны дарог параслі сумнікам, паспеў і зрабіўся барвовым цукровы трыснёг. Кожную раніцу ў горад прыязджаў з Чыха аўтобус, каб завесці меншых дзяцей у аб'яднаную школу. У лесе падлеткі палявалі на лісці, у дварах сушыліся развешаныя на вяроўках коўдры, у засланыя саломай ямы закопвалі на зіму батат. Вечарам над камінамі плылі тонкія струменьчыкі дыму, а ў восеньскім небе вісеў круглы жоўты месяц. Цішыня першых халодных восеньскіх начэй непараўнальная з ніякай іншай. Часам, калі не было ветру, можна было пачуць высокі шалёны свіст цягніка, што пралятаў каля Сасаеці-Сіці на сваім шляху далёка на поўнач.

У міс Амеліі Івэнс у гэты час было шмат клопату. Яна працавала ад світання да самага заходу сонца. Да свайго апарата яна прыладзіла новы, яшчэ большы змеявік і за тыдзень нагнала столькі гарэлкі, што яе хапіла б напайць усю акругу. Яе стары мул змалоў столькі сорга, што ад кручэння ў галаве ён ледзь ста-

яў на нагах. Міс Амелія прастэрылізавала слоікі і заліла ў іх грушавы кампот. Яна чакала першых маразоў, бо ўжо вытаргавала трох вялізных кабаноў і збіралася нарабіць кілбас, смажанага мяса і скварак.

Шмат хто пачаў заўважаць, што з міс Амеліяй здарылася нешта дзіўнае. Яна часта і моцна смяялася, а то пераходзіла на фрывольны свіст. Яна ўвесь час правярала сваю сілу — падымала цяжка ці тыкала пальцам у біцэпсы. Аднойчы яна села за машынку і напісала апавяданне — апавяданне пра чужаземцаў, патайныя дзверы і мільёны долараў. Лаймэн заўсёды быў побач, цёрся каля яе спадніцы, і, калі міс Амелія глядзела на яго, твар яе святлеў, а калі яна вымаўляла яго імя, у голасе чулася каханне.

Нарэшце надышлі першыя халады. Прачнуўшыся аднойчы раніцай, міс Амелія ўбачыла, што шыбы — усе ў белых узорах, а трава ў двары серабрыцца ад інею. Міс Амелія распаліла агонь у пліце і выйшла з дому, каб даведацца, якое будзе надвор'е. Было холадна, у паветры адчуваўся мароз, бледна-зялёнае неба было празрыстае. Хутка ў двор пацягнуліся людзі з гарадскіх ваколіц, каб даведацца, якая думка міс Амеліі наконт надвор'я. Міс Амелія вырашыла загалоць самага вялікага кабана, і чутка пра гэта абляцела ўсю акругу. Кабана закалолі і ў двары расклалі вогнішча з дубовых паленаў. Запахла дымам і цёплай свіной крывёю. Зімовае паветра поўнілася тупатам ног і галасамі. Міс Амелія ўвесь гэты час упраўлялася ў двары, і хутка большая частка работы была скончана.

У той дзень у яе была яшчэ нейкая справа ў Чыха, і таму, упэўніўшыся, што ўсё ідзе як мае быць, яна завяла ручкай машыну і сабралася ехаць. Яна прапанавала Лаймэну ехаць разам з ёй, правільней кажучы, яна сем разоў прасіла яго паехаць, але гарбуну цікавей была мітусня ў двары, і ён захацеў застацца дома. Гэ-

та, зразумела, было крыўдна для міс Амеліі, бо ёй заўсёды хацелася, каб ён быў побач, і яе заўсёды цягнула дадому, калі даводзілася ехаць куды-небудзь адной. Але калі ён адмовіўся сёмы раз, яна перастала яго ўгаворваць. Перад тым як паехаць, міс Амелія ўзяла палку і правяла круг вакол вогнішча, адступіўшы два футы ад краю, і забараніла яму пераступаць гэту мяжу. Яна паехала пасля абеду і мелася вярнуцца завідна.

Трэба сказаць, што праз горад даволі часта праязджаюць легкавыя і грузавыя аўтамабілі па дарозе ў Чыха ці з Чыха. Кожны год прыязджае зборшчык падаткаў і сварыцца з багатымі гараджанамі, такімі, як міс Амелія. І калі каму-небудзь з жыхароў горада, скажам, Мэрлі Раену, прыйдзе ў галаву думка, што ён можа купіць аўтамабіль у крэдыт ці, заплаціўшы тры долары, узяць у растэрміноўку мадэрновы халадзільнік, нахштальт таго, што выстаўлены ў вітрыне магазіна ў Чыха, адразу ж з'явіцца агент і пачне дакучаць рознымі пытаннямі, вынюхваючы ўсе яго праблемы, а ў выніку разаб'е ўшчэнт усе яго надзеі. Пасля таго як пачаліся работы на фокс-фолскай шашы, па горадзе часта праязджаюць машыны з вязнямі. Часта вадзіцелі машын пачынаюць блудзіць і спыняюцца, каб спытаць дарогу. Таму не было нічога незвычайнага ў тым, што ў той дзень папаўдні ў горад, мінуўшы фабрыку, заехаў грузавік і спыніўся пасярод дарогі каля кафэ міс Амеліі. З кузава выскачыў чалавек, і грузавік паехаў далей.

Чалавек спыніўся пасярод вуліцы і агледзеўся. Гэта быў высокі мужчына з цёмнымі кучаравымі валасамі і нетаропкім позіркам блакітных вачэй. Яго яркія вусны крывіліся ў лянівай усмешцы самахвала. На ім была чырвоная кашуля і шырокі скураны рэмень з узорами. У руках мужчына трымаў бляшаны чамаданчык і гітару. Першы прыезджага ўбачыў Лай-

мэн, які пачуў, што на вуліцы спынілася машына, і пайшоў паглядзець, хто прыехаў. Гарбун высунуў галаву з-за вугла, але на ганак пакуль што не выходзіў. Нейкі час ён і незнаёмы пазіралі адзін на аднаго, але не так, як гэта робяць незнаёмыя людзі, што сустрэліся першы раз і на хаду ацэньваюць адзін аднаго. Тое, што адбывалася, было падобна на сустрэчу двух крымінальнікаў, якія пазналі адзін аднаго. Нарэшце чалавек у чырвонай кашулі паціснуў плячыма і адварнуўся. Гарбун з пабялелым тварам доўга глядзеў, як незнаёмы ішоў па вуліцы. Потым асцярожна, трымаючыся воддаль, рушыў услед.

Хутка ўсе ў горадзе ведалі, што вярнуўся Марвін Мэйсі. Спачатку ён пайшоў на фабрыку і, вальяжна абапёршыся локцямі аб падаконнік, зазірнуў усярэдзіну. Як усе гультаі ад прыроды, ён любіў назіраць, як працуюць іншыя. З'яўленне Марвіна Мэйсі выклікала на фабрыцы збянтэжанасць. Фарбоўшчыкі адышлі ад гарачых чанаў з фарбай, ткачы і прадзільшчыкі забыліся пра свае станкі, і нават Стампі Мак-Фэйл, фабрычны майстар, не ведаў, што рабіць. Марвін Мэйсі наранейшаму крыва ўсміхаўся і, нават калі ўбачыў брата, не перастаў фанабэрыцца. Агледзеўшы фабрыку, ён пайшоў да дома, дзе гадаваўся, і пакінуў там на ганку чамадан і гітару. Потым абышоў стаў каля млына, абвёў позіркам царкву, кожную з трох крам і прайшоўся па горадзе. Белы, як прасціна, гарбун, трымаючы рукі ў кішэнях і дробненька перабіраючы нагамі, ледзь чутна тупаў за Марвінам Мэйсі.

Вечарэла. Барвовае зімняе сонца хавалася за небасхіл, пакідаючы цёмна-залацістыя і малінавыя водбліскі. Ускалмачаныя стрыжы зляталіся да сваіх гнёздаў, у дамах запалілі лямпы. У паветры пацягнула дымам і цёплым густым пахам смажанага свінога мяса, што сквірчэла на вогнішчы ў двары за кафэ. Абышоўшы горад, Марвін Мэйсі спыніўся перад домам міс

Амеліі і прачытаў надпіс на шыльдзе. Потым, не вагаючыся, зайшоў у двор. На фабрыцы журботна і тонка прасіпеў гудок, абвясціўшы канец змены. Хутка, апрача Марвіна Мэйсі, у двары каля дома міс Амеліі былі ўжо Генры Форд, Мэрлі Раен, Стампі Мак-Фэйл; многа дзяцей і дарослых тоўпілася за агароджай, моўчкі заглядаючы ў двор. Там таксама амаль не гаварылі. Марвін Мэйсі стаяў з аднаго боку вогнішча, усе астатнія — з другога. Кузен Лаймэн стаяў у баку ад усіх і не зводзіў вачэй з Марвіна Мэйсі.

— Ну, што, спадабалася табе ў турме? — дурнавата хіхікаючы, спытаўся Мэрлі Раен.

Марвін Мэйсі нічога не адказаў. Ён дастаў з кішэні вялікі нож, не спяшаючыся, раскрыў яго і выцер лязо аб штаны. Мэрлі Раен адразу сціх і схаваўся за шырокай спіной Стампі Мак-Фэйла.

Міс Амелія вярнулася дадому, калі ўжо зусім зварэла. Спачатку здалёк данеслася ляскаванне рукавіка, потым бразнулі дзверцы, нарэшце пачуўся грукат, быццам міс Амелія цягнула нешта вельмі цяжкае на прыступках на ганак. Сонца ўжо зайшло, паветра было блакітнае ад смугі ранняга зімовага вечара. Міс Амелія паволі сышла з ганка ў двор; усе чакалі, што будзе. Мала хто з людзей змог бы супрацівіцца міс Амеліі, да Марвіна яна адчувала асабліваю, лютую нянавісць. Усе думалі, што яна зараз раскрычыцца, ухопіць што-небудзь цяжкае, кінецца на Марвіна Мэйсі і пагоніць яго з горада. Спачатку яна не заўважыла Марвіна Мэйсі, выраз яе твару быў лагодны і летуценны, як звычайна, калі яна вярталася дадому пасля доўгай вандроўкі.

Міс Амелія заўважыла Марвіна Мэйсі і кузена Лаймэна, відаць, адначасова. Яна пераводзіла позірк з аднаго на другога і нарэшце спыніла яго ў поўным адчаі і здзіўленні не на Марвіне Мэйсі — гэтай турэмнай шэльме, а на гарбуне. Глядзелі разам з ёй і ўсе прысут-

ныя, а таго сапраўды варта было бачыць у той момант.

Гарбун стаяў каля самага вогнішча, слабы агонь ад згарэлых дубовых пален высвятляў яго бледны твар. Лаймэн, калі хацеў каму-небудзь спадабацца, пускаў у ход адзін вельмі своеасаблівы прыём. Ён застываў на адным месцы і пачынаў надзіва лёгка і хутка варушыць сваімі велізарнымі белымі вусамі. Кожны раз, калі Лаймэн хацеў дамагчыся чаго-небудзь ад міс Амеліі, ён карыстаўся гэтым прыёмам, і тая не магла ўстаяць. Але цяпер, варушачы вусамі тут, пасярод двара, ён глядзеў не на міс Амелію. З палкасцю, блізкай да адчаю, гарбун усміхаўся Марвіну Мэйсі. Той спачатку не заўважаў гарбуна, а калі, нарэшце, глянуў у яго бок, у выразе яго твару нават і блізка не было ўхвалення.

— Што з гэтым гарбатым? — спытаўся ён, тыцнуўшы вялікім пальцам у бок Лаймэна.

Яму не адказалі. А Лаймэн, разумеючы, што нічога не дамогся, паказаў новы фокус: часта-часта заміргаў вачамі, яго павекі трапяталіся, быццам два белыя матылькі, што апынуліся ў няволі. Ён пачаў скрэбці падэшвамі чаравікаў зямлю, махаць рукамі і, нарэшце, дробна затупаў сваімі ножкамі ў нейкім дзіўным танцы. У апошніх змрочных водсветах зімовага вечара ён нагадваў маленькага балотнага духа.

З усіх, хто быў у той час на двары, толькі Марвін Мэйсі застаўся абыякавы да гэтага відовішча.

— У яго прыпадак, ці што? — спытаўся ён і, не пачуўшы адказу, зрабіў крок наперад і ўдарыў гарбуна па галаве. Гарбун пахіснуўся і паваліўся на зямлю. Седзячы на зямлі і гледзячы знізу ўгору на Марвіна Мэйсі, ён зрабіў апошняе намаганне і яшчэ раз прыніжана варухнуў вусамі.

Усе з цікаўнасцю павярнуліся да міс Амеліі. Шмат у каго даўно свярбелі рукі надаваць гарбуну ў каршэнь,

але за ўсе гэтыя гады ні адзін волас не ўпаў з яго галавы. Калі хто-небудзь асмельваўся сказаць хоць адно слова супраць гарбуна, міс Амелія адразу адмаўляла ў крэдыце гэтаму бязглуздаму і яшчэ доўга рабіла яго жыццё невыносным. Вось чаму, калі б зараз яна ўзяла сякеру і на сваім ганку рассекла Марвіну Мэйсі галаву, ніхто б надта не здзівіўся. Але яна нічога такога не зрабіла.

І раней здаралася, што міс Амелія была ў трансe. Але прычына такога стану была звычайна вядомая. Справа ў тым, што міс Амелія, як першакласны лекар, прыгатаваўшы з балотных траў ці з якіх-небудзь яшчэ нявыпрабаваных кампанентаў новае зелле, не давала яго таму, хто першы трапіць пад руку, а правярала спачатку на сабе. Яна праглынула велізарную дозу і пасля цэлы дзень задуменна хадзіла па двары, ад дома да цаглянай прыбіральні. Часта, калі хапала надта моцна, яна застывала на месцы, утаропіўшы свае косыя вочы ў зямлю і сціснуўшы рукі ў кулакi. Такім чынам яна намагалася даведацца, менавіта які орган знаходзіцца пад уздзеяннем лекаў і якую хваробу вылечыць новым зеллем. І вось цяпер, калі міс Амелія назірала за гарбуном і Марвінам Мэйсі, у яе быў той самы выраз твару: яна напружана ўслухоўвалася ў боль, што мучыў яе, хоць і не піла ў той дзень лякарства.

— Будзе табе навука, гарбаты,— ухмыльнуўся Марвін Мэйсі.

Генры Мэйсі адкінуў з ілба пасму бялявых валасоў і нервова кашлянуў. Стампі Мак-Фэйл і Мэрлі Раен зашоргалі нагамі, а дзеці і негры, што тоўпіліся ў канцы двара, адразу прыціхлі. Марвін Мэйсі склаў нож, што ўвесь час круціў у руцэ, і вальжжна пакрочыў з двара. Дровы ў вогнішчы паступова перагаралі на шэры мяккі попел; было ўжо даволі цёмна.

Вось так Марвін Мэйсі вярнуўся з турмы. Ніводная

жывая душа не ўзрадавалася яму. Нават місіс Мэры Хэйл, тая самая добрая кабета, што з любоўю і клопатам гадала яго, нават яна, убачыўшы свайго прыёмнага сына, выпусціла з рук патэльню і залілася слязьмі. Але Марвіна Мэйсі нічога не кранала. Ён сеў на прыступкі ганка за домам Хэйлаў, пабрэнкваў на гітары, і, калі была гатова вячэра, параспіхаў меншых дзяцей, што трапіліся на яго дарозе, і наклаў сабе поўную міску, не зважаючы на тое, што праснакоў і мяса нават без яго ледзь хапала на ўсіх.

У той вечар міс Амелія не адчыніла кафэ. Яна старанна пазамыкала ўсе дзверы і вокны; ні яе, ні Лаймэна да раніцы ніхто больш не бачыў, хоць лямпа ў пакоі міс Амеліі гарэла ўсю ноч.

Марвін Мэйсі прынёс з сабой бяду, што і трэба было чакаць. Назаўтра надвор'е рэзка перамянілася: зрабілася вельмі гарача. Ужо з раніцы паветра было ліпкае, вецер нёс непрыемны пах з балота, а над зялёнай вадой у ставе каля фабрыкі лёталі і пранізліва пішчалі хмары камароў. Усё гэта было нязвыкла ў такую пару года, нават горш, чым у жніўні. Спёка нарабіла шмат шкоды. Справа ў тым, што амаль кожны гаспадар у наваколлі, які трымаў свіней, закалоў кабана, узяўшы прыклад з міс Амеліі. А якая кілбаса вытрывае гэткую спёку? Праз некалькі дзён адусюль засмярдзела тухлым мясам, усюды панавалі жах перад неверагоднымі стратамі. У дадатак удзельнікі сямейнай урачыстасці, што адбывалася ў доме непадалёк ад фокс-фолскай шашы, наеліся смажанага свінога мяса і ўсе да аднаго паўміралі. Мяса кабана, што яны закалолі, паспела сапсавацца — а хто ведаў, ці можна есці мяса іншых кабаноў? Людзі разрываліся паміж спакусай паласавацца свежанінай і страхам памерці. Гэта быў час страт і разгубленасці.

А той, хто быў вінаваты ва ўсім, што здарылася — Марвін Мэйсі — не пакутаваў ад сораму. Яго бачылі

ўсюды. У будныя дні, калі людзі працавалі, ён туляўся каля фабрыкі, заглядаючы ў вокны, а ў нядзелю надзяваў чырвоную кашулю і шпацыраваў з гітарай па галоўнай вуліцы горада. Ён, як і раней, быў прыгожы: шатэн з яркімі вуснамі і шырокімі плячыма, але кожны ведаў, якая ў яго чорная душа, і яе нельга было схаваць за прывабнай знешнасцю. І тое благое, што ён насіў у сэрцы, выяўлялася ў адных грахоўных учынках. Так, ён абрабаваў тыя заправачныя станцыі. Але раней ён сапсаваў жыццё самым далікатным дзяўчатам акругі і пасля нават пацяшаўся з гэтага. На яго сумленні — безліч благіх учынкаў, а ў дадатак яшчэ ад яго патыхала подласцю, якая адчувалася заўсёды, нібы пах цела. Да таго ж ён ніколі не пацеў, нават у жнівеньскую спёку, а гэта таксама наводзіла на роздум.

Цяпер, на думку жыхароў горада, ён быў яшчэ больш небяспечны, чым раней, бо ў Атланце, дзе ён сядзеў у турме, відаць, навучыўся чараваць. Бо як інакш можна растлумачыць яго ўздзеянне на кузена Лаймэна? Варта было гарбуну толькі адзін раз убачыць Марвіна Мэйсі, як яго адразу ахапіў нейкі дурман. Ён не адставаў ні на крок ад гэтага арыштанта і ўвесь час вырабляў розныя глупствы, каб толькі звярнуць на сябе ўвагу. Але Марвін Мэйсі, як і раней, ставіўся да гарбуна з нянавісцю альбо наогул не заўважаў. Часам гарбун, не вытрымаўшы, хапаўся на ганку за парэнчу, быццам знямоглая птушка за тэлеграфны дрот, і на вачах прысутных пачынаў выказваць сваё гора.

— Чаго вы так? — пыталася міс Амелія, скіраваўшы ў яго бок позірк сваіх шэрых косых вачэй і сціснуўшы далоні ў кулак.

— О, Марвін Мэйсі, — стагнаў у адказ гарбун, збіваючыся з рытму галашэння і пачынаючы ікаць.

— Ён быў у Атланце.

Міс Амелія круціла галавой, яе твар наліваўся крывёю і рабіўся яшчэ больш суровы. Пачнём з таго, што ў яе не хапала цягнення на падарожжы — яна ставілася з пагардай да тых мітуслівых людзей, што выпраўляліся ў Атланту ці ехалі за пяцьдзесят міль, каб паглядзець на акіян.

— Тое, што ён быў у Атланце, не робіць яму гонару.

— Ён быў у турме, — працягваў гарбун, ахоплены тугой.

Ну, што можна сказаць супраць такога аб'екта зайздрасці? Міс Амелія ў разгубленасці сама была ўжо не вельмі ўпэўненая ў тым, што гаварыла.

— Быў у турме, кузен Лаймэн? Ну, што ж, такімі экскурсіямі не хваляцца.

На працягу тых некалькі тыдняў усе ўважліва сачылі за міс Амеліяй. Паводзіла яна сябе дзіўным чынам: выраз яе твару сведчыў, што думкі яе былі недзе далёка, і здавалася, што яна знаходзіцца ў транс. Няведама чаму, пасля прыезду Марвіна Мэйсі яна ўжо больш не надзявала камбінезона, а ўвесь час насіла чырвоную сукенку, у якую раней прыбіралася ў нядзелю ці калі збіралася на пахаванне альбо судовае пасяджэнне. Праз некалькі тыдняў яна пачала рабіць такія-сякія захады, каб выправіць сітуацыю. Але зразумець яе намаганні было цяжка. Калі ёй непрыемна было бачыць, як Лаймэн цягаўся за Марвінам Мэйсі па горадзе, чаму б тады было не вырашыць усе пытанні адразу, заявіўшы гарбуну, што, калі той і далей будзе звязвацца з Марвінам Мэйсі, яна выганіць яго з свайго дома?

Усё б выйшла вельмі проста, бо Лаймэн мусіў бы паслухацца, каб не апынуцца ў незаздросным становішчы беспрытульнага. Але міс Амелія, здавалася, страціла волю, бо ўпершыню ў жыцці завагалася, не ведаючы, якога кірунку трымацца. І, як гэта

здараецца з большасцю людзей, што апынуліся ў стане нерашучасці, міс Амелія зрабіла найгоршую рэч — выбрала адразу некалькі кірункаў, і ўсе яны былі супярэчлівыя.

Кафэ, як і раней, было адчыненае кожны вечар, і, як ні дзіўна, калі туды з'яўляўся Марвін Мэйсі са сваім хвосцікам Лаймэнам, міс Амелія не выганяла яго за парог. Яна нават налівала яму бясплатна гарэлку, а твар яе крывіўся ў нейкай дзікай усмешцы. Разам з тым яна змайстравала на балоце жудасную пастку на Марвіна Мэйсі, і калі б ён туды трапіў, то абавязкова загінуў бы. Яна дазволіла Лаймэну запрасіць Марвіна Мэйсі на абед у нядзелю і паспрабавала даць яму падножку, калі той ішоў уніз па лесвіцы. Яна разгарнула неверагодную дзейнасць, каб дагадзіць Лаймэну: арганізоўвала спецыяльна для яго вельмі ўтомныя наведванні розных відовішчаў, што наладжваліся ў самых аддаленых месцах, ганяла машыну за трыццаць міль у Чаўтаўкуа, вазіла яго на парад у Фокс-Фолс. Адным словам, на гэты час міс Амелія забывалася пра ўсё астатняе. На думку большасці жыхароў горада, яна далёка зайшла ў сваёй бязглуздасці, і таму ўсе чакалі, чым усё гэта скончыцца.

Зноў пахаладала, у горад прыйшла зіма. Калі на фабрыцы канчалася апошняя змена, на вуліцы было ўжо цёмна. Дзеці клаліся спаць не распранаючыся, а жанчыны паварочваліся спіной да печак, задзіралі спадніцы і летуценна песціліся каля агню. Пасля дажджу грязь на дарозе змярзалася ў камякі, у вокнах ледзь мігцелі лямпы. Голыя персікавыя дрэўцы нагадвалі шкілеты. У цёмныя маўклівыя зімовыя вечары кафэ было асяродкам цеплыні, агні ў яго вокнах гарэлі так ярка, што іх можна было ўбачыць за чвэрць мілі. У агромністай чыгуннай печцы ў канцы залы патрэсквалі дровы, яна гула і напалялася да чырвані. Міс Амелія павесіла на вокны чырвоныя фіранкі, а ў

гандляра, што неяк завітаў у горад, купіла цэлы букет папярковых ружаў, што выглядалі як жывыя.

Але не толькі за цеплыню, святло і ўтульнасць любілі кафэ. Былі і іншыя больш глыбокія падставы на тое, каб яго так шанавалі жыхары горада. Яно выклікала пачуццё гонару, раней невядомае ў тутэйшых мясцінах. Каб зразумець гэтае пачуццё, варта падумаць, наколькі таннае чалавечае жыццё. Да фабрыкі заўсёды тулілася мноства людзей, але рэдка здаралася, каб кожная сям'я мела дастаткова сродкаў пракарміцца, прыстойна апрануцца і задаволіць іншыя патрэбы. Жыццё можа ператварыцца ў доўгую і непрыглядную барацьбу за існаванне. Але вось што незразумела: усе патрэбныя чалавеку рэчы маюць сваю цану і іх можна набыць толькі за грошы, менавіта гэтая акалічнасць і рухае свет. Вядома — тут і разважаць не трэба — колькі каштуе кіпа бавоўны ці кварта чорнай патакі. Але пакуль што не вызначана цана чалавечага жыцця. Яно даецца нам дарма і адбіраецца бясплатна. Чаго яно вартае? Калі пачнеш азірацца навокал, часам здаецца, што каштуе яно зусім мала альбо нічога. Часта, калі пасля доўгіх намаганняў і выпрабаванняў, справы так і не лепшаюць, недзе глыбока ў душы ўзнікае ўсведамленне таго, што ты нямногага варты.

Але новае пачуццё гонару, што ўзнікла ў гэтым горадзе разам з кафэ, зрабіла ўплыў амаль на кожнага жыхара, нават на дзяцей. Каб пайсці ў кафэ, неабавязкова было заказваць абед ці гарэлку. Дастаткова было выпіць бутэльку якога-небудзь напітку за пяць цэнтаў. А калі не хапала грошай і на гэта, на такі выпадак у міс Амеліі было пітво пад назвай «Вішнёвы сок», ружовага колеру і вельмі салодкае, што каштавала ўсяго адзін цэнт за шклянку. Лічы, кожны жыхар горада, за выключэннем яго прападобнасці Т. М. Уіліна, заходзіў у кафэ хоць раз на тыдзень. Дзеці любяць начаваць у гасцях і есці ў суседскім доме. У такіх выпад-

ках яны паводзяць сябе прыстойна і з пачуццём уласнай годнасці. Жыхарамі горада валодала менавіта такое пачуццё ўласнай годнасці, калі яны сядзелі за столікамі ў кафэ. Перш чым пайсці да міс Амеліі, яны мыліся і вельмі старанна выціралі ногі перад тым, як пераступіць парог кафэ. Тут, хоць на некалькі гадзін, можна было заглушыць горкае ўсведамленне сваёй невялікай вартасці ў гэтым свеце.

Асаблівым поспехам карысталася кафэ сярод людзей адзінокіх, розных бедалаг і сухотнікаў. Тут трэба адзначыць, што былі некаторыя падставы падазраваць, што кузен Лаймэн таксама хварэў на сухоты. Ліхаманкавы агонь у яго шэрых вачах, гаварлівасць і кашаль — усе прыкметы хваробы былі ў наяўнасці. Да таго ж лічыцца, што існуе непасрэдная сувязь паміж гарбатасцю і сухотамі. Але калі пра гэта заводзілі гаворку пры міс Амеліі, тая пачынала злавацца; яна як магла аспрэчвала ўсе довады, але ўпотаі лячыла Лаймэна гарачымі кампрэсамі, давала яму піць Гаючую ваду, спрабавала іншыя лекі. У тую зіму кашаль мучыў Лаймэна яшчэ больш, чым раней. Тым не менш гэта не перашкаджала яму цягацца за Марвінам Мэйсі.

Кожную раніцу ён выходзіў з дому міс Амеліі, ішоў у двор місіс Хэйл і заміраў у чаканні каля яе дзвярэй, бо Марвін Мэйсі любіў паспаць. Лаймэн стаяў пад дзвярамі і ціхенька клікаў яго. Так часам дзеці пасядуць на зямлю каля норачак, дзе, яны думаюць, жывуць жукі, тыкаюць у дзірачкі саломай і жаласна клічуць: «Жук-жучок, жук-жучок, выходзь на волю. Жук-жучок, жук-жучок, ляці дадому. У тваёй хатцы пажар, твае дзеткі гараць». Вось такім галаском — адначасова сумным, зазыўным і поўным адчаю — гарбун кожную раніцу клікаў Марвіна Мэйсі. Потым, калі той выходзіў з дому, Лаймэн бег за ім па пятах па ўсім горадзе, і часам яны разам надоўга знікалі на балоце.

А міс Амелія па-ранейшаму займалася самай неда-рэчнай справай: спрабавала ісці адразу некалькімі шляхамі. Калі Лаймэн выходзіў з дому, яна не клікала яго, не прымушала вярнуцца, а толькі стаяла пасярод вуліцы і сумна глядзела ўслед гарбуну, пакуль той не знікаў з вачэй. Амаль кожны дзень Марвін Мэйсі ўвальваўся з Лаймэнам у яе дом пад абед і садзіўся за стол. Міс Амелія адкрывала слоік з грушавым кампотам, на стол падаваліся шынка ці курынае мяса, вялікія місы з мамалыгай і зялёным гарошкам. Гэта праўда, што аднойчы міс Амелія спрабавала атруціць Марвіна Мэйсі, але выйшла памылка: яна пераблытала талеркі і пачала есці з той, дзе была атрута. Яна хутка гэта зразумела па ледзь адчувальнай гаркаце і ў той вечар больш не дакранулася да ежы. Адкінуўшыся ў крэсле, яна так і праседзела ўвесь час, пакуль тыя двое не скончылі есці, мацаючы біцэпсы і паглядаючы на Марвіна Мэйсі.

Кожны вечар Марвін Мэйсі заходзіў у кафэ і садзіўся за самы лепшы і большы стол, што стаяў пасярод залы. Лаймэн прыносіў яму гарэлку, за якую той не заплаціў ніводнага цэнта. Марвін Мэйсі адмахваўся ад гарбуна, як ад балотнага камара, і не толькі не дзякаваў за паслугі, а нават даваў яму кухталю кожны раз, калі Лаймэн трапляўся на яго дарозе, ці прыкрык-ваў: «Ану пайшоў адсюль, гарбаты, пакуль я табе плеш на галаве не пракруціў!» У такіх выпадках міс Амелія выходзіла з-за прылаўка і пачынала паволі надыходзіць да Марвіна Мэйсі. Рукі яе сціскаліся ў кулак, а недарэчная чырвоная сукенка чаплялася за худыя калені. Марвін Мэйсі таксама сціскаў кулак, і яны абое паволі і грозна пачыналі хадзіць адно вакол аднаго. І хоць усе прысутныя адразу затойвалі дыханне, сочачы за тым, што адбываецца, далей справа ніколі не заходзіла. Час для сутычкі пакуль не надыйшоў.

Была адна асаблівая прычына, каб тую зіму ўспа-

міналі да гэтага часу. Адбылася вялікая падзея. На другі дзень студзеня людзі прачнуліся і зразумелі, што ўвесь навакольны свет раптам перамяніўся. Нават зусім яшчэ дурненькія немаўляты, глянуўшы ў акно, так збянтэжыліся, што адразу зараўлі. Старыя людзі пачалі перабіраць мінулыя гады, але так і не ўспомнілі, калі што-небудзь такое здаралася раней. Справа ў тым, што ноччу выпаў снег. Хутка пасля апоўначы на горад паволі пасыпаліся ледзь бачныя сняжынкі. Калі пачало світаць, зямля была ўжо белая, нязвыклы для жыхароў горада снег абляпіў рубінавыя вокны царквы і ахінуў дахі дамоў. Пад снегам горад здаваўся голы і змрочны. Двухпакаёвыя дамы, што туліліся да фабрыкі, стаялі брудныя, скрыўленыя, і здавалася, вось-вось павалаяцца. Усё навокал пачарнела і скурчылася. Але сам снег! Мала хто ў горадзе бачыў калі-небудзь такую красу. Снег быў не белы, якім звычайна яго апісвалі жыхары поўначы: ён мякка адліваў блакітам і срэбрам. Неба ж адсвечвала мяккай шэранню. Дадайце задумлівы спакой снегападу — калі яшчэ ў горадзе было так ціха?

Людзі па-рознаму паставіліся да снегападу. Міс Амелія, глянуўшы ў акно, задумліва пакруціла пальцамі босай нагі і паставіла каўнер начной сарочкі. Яна пастаяла так крыху, потым пачала зачыняць аканіцы і ўсе вокны ў доме. Закупорыўшыся такім чынам, яна запаліла лямпы і ўрачыста паставіла перад сабой міску мамалыгі. Усё гэта адбылося не таму, што міс Амелія спалохалася снегу. Проста ў яе яшчэ не склалася свая думка аб гэтай з'яве, а калі яна не магла вызначыць дакладных адносін да той ці іншай рэчы (што здаралася вельмі рэдка), яна лічыла за лепшае не звяртаць на яе ўвагі. Колькі міс Амелія жыла на свеце, у гэтай акрузе ніколі не было снегу, і яна ніколі не думала пра яго. Калі б яна звярнула ўвагу на гэты снегапад, яна мусіла б мець сваё меркаванне, а гэтымі

днямі ў яе і без таго клопату хапала. Таму яна сноўдалася па змрочным, асветленым лямпамі доме і рабіла выгляд, што нічога не здарылася. Лаймэна ж, наадварот, ахапіла неверагоднае хваляванне, і, як толькі міс Амелія адварнулася, каб прыгатаваць яму снеданне, ён адразу вышмыгнуў за дзверы.

Марвін Мэйсі заявіў свае правы на гэты снегапад. Ён сказаў, што ведае, што такое снег, бо бачыў яго ў Атланце, і цяпер хадзіў па горадзе з такім выглядам, быццам яму належала кожная сняжынка. Ён з ухмылкай паглядаў на дзяцей, што баязліва вылазілі з дамоў, бралі поўныя жмені снегу і спрабавалі яго на смак. Па вуліцы шпарка крочыў прападобны Т. М. Уілін з гнеўным выразам на твары, бо якраз у гэты момант быў апанаваны думкай аб тым, як уплеці снег у сваю нядзельную казань. У большасці жыхароў горада снег выклікаў пачуццё пакорлівасці і радасці; людзі размаўлялі прыцішанымі галасамі, і словы «дзякуй» і «калі ласка» гучалі нават часцей, чым трэба. Знайшліся, зразумела, і слабавольныя, што не вытрымалі напружання і напіліся, але такіх было нямнога. Усе адчувалі, што здарылася нешта незвычайнае, і многія таму пералічвалі грошы, плануючы пайсці вечарам у кафэ.

Кузен Лаймэн цэлы дзень хадзіў за Марвінам Мэйсі і падтакваў, калі той заяўляў пра свае правы на снег. Гарбуна здзіўляла тое, што сняжынкі не ападаюць, як кроплі дажджу, а ціха і летуценна апускаюцца на зямлю, ён сачыў за іх палётам, пакуль не пачынаў спатыкацца ад галавакружэння. І такую асалоду ён адчуваў, купаючыся ў славе Марвіна Мэйсі, такі быў задаволены сабой, што многія, не вытрымаўшы, крычалі яму ўслед:

— «Ого,— сказала муха,— прыляпіўшыся да калясніцы,— але ж і пылу мы нарабілі!»

Міс Амелія не планавала ў той дзень падаваць што-

небудзь на вячэру. Але калі ў шэсць гадзін на ганку пачуліся крокі, яна асцярожна адчыніла дзверы. Гэта быў Генры Форд Крымп. І хоць у кафэ не было нічога з яды, яна дазволіла яму сесці за стол і наліла гарэлкі. Падышлі і іншыя. На дварэ гусцеў блакітны змрок, было холадна, і хоць снег ужо больш не падаў, з-за сосен дзьмуў вецер, уздымаючы з долу лёгкія снежныя воблачкі. Лаймэн прыйшоў, калі ўжо зусім сцямнела, разам з ім заявіўся і Марвін Мэйсі са сваім бляшаным чамаданам і гітарай.

— Ад'язджаеш? — адразу спыталася яго міс Амелія.

Марвін Мэйсі пагрэўся каля печкі. Потым сеў за стол і, узяўшы трэсачку, старанна завастрыў яе. Ён пачаў калупацца ў зубах, раз-пораз дастаючы трэсачку з рота, разглядаючы яе і выціраючы аб рукаў пінжака. Ён так і не патурбаваўся адказаць міс Амеліі.

Гарбун глядзеў на міс Амелію, якая стаяла за прылаўкам. У яго вачах не было нават і знаку просьбы. Лаймэн быў, відаць, цалкам упэўнены ў сваіх дзеяннях. Ён залажыў рукі за спіну і самазадаволена таргануў вухамі. Ягонья шчокі гарэлі, вочы блішчэлі, вопратка была наскрозь мокрая.

— Марвін Мэйсі пажыве крыху з намі,— сказаў ён.

Міс Амелія не запырэчыла. Яна толькі выйшла з-за прылаўка і падышла да печкі, быццам ад пачутай весткі ёй раптам стала холадна. Яна пагрэла спіну, не турбуючыся наконт сціпласці, што звычайна вымушае жанчын паднімаць спадніцу пры людзях не больш чым на адну, ну, ад сілы — на дзве цалі. Міс Амелія ніколі не вызначалася асаблівай сарамлівасцю: часта, здавалася, забывалася, што ў пакоі ёсць мужчыны. І вось цяпер, стаўшы каля печкі, яна так высока падняла падол сваёй чырвонай сукенкі, што кожны, хто хацеў, мог убачыць частку яе моцнага валасатага сцягна. Яна

глядзела ўбок і гаварыла сама з сабой, ківаючы галавой і моршчачы лоб, і, хоць зразумець словы было немагчыма, па тону можна было здагадацца, што яна некага лае і зневажае. Тым часам гарбун і Марвін Мэйсі пайшлі на другі паверх — у залу, дзе стаялі дзве швейныя машыны «Зінгер», дэкаратыўная трава ў вазе, у пакоі, у якіх міс Амелія пражыла ўсё сваё жыццё. У кафэ было чуваць, як яны там тупалі, распакоўваючы рэчы Марвіна Мэйсі і ладзячы яму жыллё.

Вось так Марвін Мэйсі пасяліўся ў доме міс Амеліі. Спачатку Лаймэн, які аддаў яму свой пакой, спаў на канапе ў зале. Але снегапад дрэнна падзейнічаў на гарбуна — ён прастудзіўся, прастуда перайшла ў ангіну, у выніку міс Амелія ўступіла яму свой ложкак. Канапа ў зале была ёй занадта кароткая, ногі не ўмяшчаліся, і ноччу яна часта скочвалася на падлогу. Яна, відаць, не высыпалася, і гэта адмоўна адбівалася на яе розуме: усе яе захады адносна Марвіна Мэйсі паварочваліся супраць яе. Яна трапляла ў прыгатаваныя ёю пасткі і няраз аказвалася ў вельмі сумным становішчы. Але ўсё ж яна не выгнала Марвіна Мэйсі з дому — баялася застацца адна. Калі зведаеш, што такое жыццё ўдваіх, адзінота здаецца пакутай. Цішыня асветленага камянам пакоя, калі раптам перастае цікаць гадзіннік, палахлівыя цені ў пустым доме — не, ужо лепш пусціць у дом смяротнага ворага, чым цярпець жахі адзіноты.

Снег праляжаў нядоўга. Паказалася сонца, і праз два дні горад быў такі ж, як і раней. Мис Амелія не адчыняла вокнаў, пакуль не растала апошняя сняжынка. Потым яна прыбрала ў доме, прасушыла ўсе рэчы на сонцы. Але раней яна выйшла ў двор і на самай тоўстай галіне сапіндуса завязала вузлом адзін канец вяроўкі. Да другога канца яна прывязала мяшок з пяском. Атрымалася баксёрская груша, і міс Амелія пачала практыкавацца з ёю кожную раніцу. Яна і без

таго была ўмелым байцом — праўда, ёй крыху бракавала вёрткасці, але валоданне рознымі хітрымі прыёмамі і прыхватамі кампенсавала гэты недахоп.

Як ужо гаварылася, міс Амелія была росту шэсць футаў і дзве цалі. Марвін Мэйсі быў на адну цалю вышэйшы за яе. Важылі яны прыкладна аднолькава — каля ста шасцідзесяці фунтаў. Але Марвін Мэйсі быў спрытнейшы, і ў яго былі моцныя грудзі. І наогул, знешне ўсё сведчыла пра тое, што перавага павінна быць на яго баку. Тым не менш, амаль усе жыхары горада рабілі стаўку на міс Амелію, наўрад ці хто паставіў бы на Марвіна Мэйсі. У горадзе яшчэ помнілі, як міс Амелія білася з адвакатам з Фокс-Фолса, які паспрабаваў яе ашукаць. Той быў высачэзны бамбіза, але калі міс Амелія яго адпусціла, ён быў ужо адной нагой у магіле. Усіх здзіўлялі не толькі яе баксёрскія здольнасці, але і ўменне дэмаралізаваць праціўніка, крывячы твар з такімі жажлівымі крыкамі, што нават прысутных часам ахопліваў страх. Яна была адважная, добрасумленна практыкавалася з грушай, і ў справе з Марвінам Мэйсі праўда была на яе баку. Таму людзі верылі ў яе і чакалі. Зразумела, ніхто не вызначаў дзень паядынку. Але прыкметы непазбежнасці сутычкі былі настолькі відавочныя, што іх нельга было не заўважыць.

Усе гэтыя дні гарбун хадзіў з важным выглядам, жмурачыся ад задавальнення. Карыстаючыся тонкімі і хітрымі прыёмамі, ён усё больш распальваў паміж імі варожасць. Каб звярнуць на сябе ўвагу, ён увесь час тузаў Марвіна Мэйсі за калашыну. Часам хадзіў па пятах за міс Амеліяй, але цяпер толькі каб перадражніць яе няўклядную хаду. Ён скошваў вочы і паўтараў рухі міс Амеліі, выстаўляючы напаказ яе нязграбнасць. Відовішча было настолькі агіднае, што не смяяліся нават самыя прыдуркаватыя наведвальнікі кафэ, як Мэрлі Раен. Толькі Марвін Мэйсі крывіў рот і чмыхаў.

Міс Амелію ў такіх выпадках ахоплівалі процілеглыя пачуцці. Яна з сумным і глыбокім дакорам глядзела на гарбуна, потым паварочвалася да Марвіна Мэйсі.

— Каб з цябе дух выперла! — гаварыла яна са злосцю.

А Марвін Мэйсі ў адказ браў звычайна ў рукі гітару, якая заўсёды валялася на падлозе побач з крэслам. У яго ў роце заўсёды было поўна сліны, і таму спяваў ён нейкім мокрым і слізкім голасам. Песні, быццам вугры, выслізгвалі з яго горла. Моцнымі пальцамі ён спрытна перабіраў струны, вабячы і ў той жа час нервуючы слухачоў сваімі песнямі. Міс Амелію яны звычайна выводзілі з сябе.

— Каб з цябе дух выперла! — крычала яна.

Але ў Марвіна Мэйсі адказ быў заўсёды напaгaтoвe. Ён прыціскаў струны далонню і, калі сціхаў апошні гук, паволі гаварыў з самаўпэўненай нахабнасцю.

— Глядзіце, каб вам самой усё гэта не вылезла бокам, міс! Ха! Ха!

Міс Амеліі заставалася толькі бездапаможна змоўчаць, бо ніхто не мог падказаць ёй выйсце з пасткі, у якую яна трапіла. Яна не магла прыдумаць ліха, якое, пажаданае Марвіну Мэйсі, сапраўды не вылезла б бокам ёй самой. Апошніяе слова заўсёды было за Марвінам Мэйсі, і яна тут не магла нічога зрабіць.

Вось такім чынам усё і ішло. А што адбывалася паміж імі ноччу, там, на другім паверсе, гэтага ніхто не ведаў. А наведвальнікаў у кафэ увесь час становілася ўсё больш. Давялося паставіць яшчэ адзін стол. Нават пустэльнік, вар'ят па прозвішчы Рэйнер Сміт, які шмат гадоў назад перасяліўся на балота, пачуў пра тое, што адбываецца, і аднойчы вечарам прыйшоў паглядзець на ярка асветленыя вокны кафэ і паразважаць наконт кампаніі людзей, што сядзела за імі. Кульмінацыяй кожнага вечара быў той момант, калі міс Амелія і Марвін Мэйсі сціскалі кулакі і, падрыхтаваўшыся да бой-

кі, пачыналі ва ўпор глядзець адно на аднаго. Звычайна гэта не было вынікам сваркі, падзеі разгортваліся таямніча, абодва бакі рухалі інстынкты. У кафэ рабілася так ціха, што было чуваць, як шамацяць на скразняку папярковыя ружы. І кожны раз яны стаялі так, падрыхтаваўшыся да бойкі, крыху даўжэй, чым напярэдадні.

Бой адбыўся на Дзень сурка¹, значыць, другога лютага. Надвор'е спрыяла — яно было не дажджлівае, не сонечнае, не халоднае, але і не цёплае. Ужо з раніцы адчувалася, што бойка адбудзецца менавіта ў той дзень, і да дзесяці гадзін вестка абляцела ўсю акругу. Яшчэ на досвітку міс Амелія выйшла ў двор і перарэзала вяроўку, на якой вісела баксёрская груша. Марвін Мэйсі сядзеў на ганку з двара і, заціснуўшы паміж каленямі бляшанку свінога тлушчу, старанна мазаў ім рукі і ногі. Ястраб з акрываўленым пер'ем праляцеў над горадам і зрабіў два кругі над домам міс Амеліі. З кафэ вынеслі сталы і паставілі іх на заднім ганку, такім чынам зала кафэ была вызвалена ад мэблі і падрыхтавана да бойкі. Усё сведчыла пра яе немінучасць. Міс Амелія і Марвін Мэйсі з'елі на абед па чатыры порцыі спецыяльна недаваранай свініны і ляглі, каб набрацца сілы. Марвін Мэйсі адпачываў у вялікім пакоі на другім паверсе, а міс Амелія выцягнулася на лаўцы ў канторы. Па яе бледным напружаным твары было відаць, як цяжка ёй вось так лайдачыць, але яна ўсё ж ляжала нерухома, нібыта нябожчыца, заплюшчыўшы вочы і склаўшы рукі на грудзях.

Для Лаймэна гэта быў неспакойны дзень, і яго

---

¹ Дзень сурка — сярод амерыканцаў існуе павер'е, што ў гэты дзень сурок вылазіць з нары і, калі ўбачыць свой цень, зноў вяртаецца дазімоўваць у сваё сховішча, г. зн. што, калі ў гэты дзень сонечна, наперадзе — халоднае і ветранае надвор'е, а калі пахмурна — вясна будзе ранняя і цёплая (*тут і далей заўвагі перакладчыка*).

тварык увесь перакрывіўся і выцягнуўся ад хвалявання. Прыхапіўшы з сабой яды, ён выправіўся на пошукі сурка — праз гадзіну вярнуўся ўжо з пустой кайстрай і аб'явіў, што сурок бачыў свой цень і што іх чакае дрэннае надвор'е. Паколькі міс Амелія і Марвін Мэйсі адпачывалі, набіраючыся сілы, а гарбуну не было чаго рабіць, ён вырашыў пафарбаваць ганак. Апошні раз дом фарбавалі шмат гадоў назад — па праўдзе кажучы, адзін бог ведае, ці фарбавалі яго калі-небудзь наогул. Гарбун сеў на кукішкі, і хутка палова падлогі ганка была пафарбаваная ў вясёлы зялёны колер. Гэта была больш пэцканіна, чым работа, і неўзабаве ён увесь — з галавы да ног — быў у фарбе. І, як заўсёды, не паспеўшы скончыць падлогу, узяўся за сцены і вадзіў па іх пэндзлем, пакуль мог дастаць рукой. Потым падставіў пад ногі скрыню і падмаляваў сцены яшчэ на фут вышэй. Калі фарба скончылася, правы бок ганка быў ярка-зялёны, а на сцяне была намалевана вялізная пляма. Але Лаймэн кінуў усё, як было.

Ён займаўся гэтай справай з нейкім дзіцячым захапленнем. Дарэчы, тут варта нагадаць адзін цікавы момант. Ніхто ў горадзе, нават міс Амелія, не ведаў узросту гарбуна. Адны сцвярджалі, што, калі ён прыйшоў у горад, ён быў зусім малы — дзіця гадоў дванаццаці — не больш. На думку іншых, яму было ўжо за сорок. Ягонья вочы былі блакітныя і спакойныя, як у дзіцяці, але пад імі ляжалі зусім не дзіцячыя ліловыя цені. Нельга было вызначыць узрост і па яго недарэчным перакрыўленым целе. Нават па зубах не было відаць, колькі яму на самой справе гадоў — усе зубы былі цэлыя (апрача двух, абламаных аб арэхавую шкарлупіну), але настолькі зжаўцелі ад любімай салодкай сумесі, што па іх цяжка было пазнаць узрост гарбуна. Калі ж у яго пыталіся пра гэта, ён прыкідваўся, што не ведае, колькі гадоў жыве на свеце — сто ці дзесяць! Таму яго ўзрост заставаўся таямніцай.

Лаймэн скончыў маляванне а палове шостай. Пад вечар пахаладнела, паветра патыхала вільгаццю. Узняўся вецер, зашумелі сосны ў лесе, заляпалі аканіцы, над дарогай праляцела старая газета і, зачачпіўшыся за куст, павісла на калючых галінах. З усяго наваколля пачалі збірацца людзі: па дарозе чарадой ехалі аўтамабілі, поўныя пасажыраў. З іх вокан высоўваліся дзіцячыя галовы. Старыя мулы, жмурачы з кіслай мызай стомленыя вочы, цягнулі вялізныя фуры. З Сасаеці-Сіці прыехалі тры хлопцы, падобныя адзін да аднаго як блізняты — у жоўтых віскозных кашулях і кепках брылямі назад. Іх часта бачылі на пеўневых баях і царкоўных сходах. У шэсць гадзін на фабрыцы прагудзеў гудок, абвясціўшы канец рабочай змены, і хутка ўсе гледачы былі ў зборы. Сярод прышлых людзей былі, вядома, і бадзягі, і прайдзісветы, але, тым не менш, у натоўпе панавала цішыня. У маўклівым горадзе, шэрым ад святла прымерклага дня, твары людзей дзіўным чынам перамяніліся. Цемра паволі ахінала ўсё навокал; на нейкі момант неба яшчэ заставалася ясна-жоўтае, на яго фоне выразна вылучаўся абрыс царквы. Потым святло ў небе паволі згасла, вачэрні змрок ператварыўся ў начную цемру.

Сем — магічная лічба, яе вельмі шанавала і міс Амелія. Ад ікаўкі — выпіць сем глыткоў вады, у выпадку расцяжэння мышцаў на шыі — сем разоў прабежчы вакол става каля фабрыкі, ад глістоў — сем порцый «цуду», прыгатаванага па рэцэпце міс Амеліі. Усе яе лекі былі звязаны з гэтай лічбай. Сем — лічба, што спалучае ў сабе самыя розныя магчымасці, і ўсе прыхільнікі таемнасці і чараўніцтва шануюць гэтую лічбу. Таму і бойка мелася адбыцца ў сем гадзін. І хоць ніхто не рабіў ніякай абвесткі, усе гэта ведалі і ўспрымалі як з'яву, такую ж натуральную, як дождж ці балотны смурод. Такім чынам, а сёмай гадзіне ўсе з суровым выглядам стаялі каля дома міс Амеліі. Самыя дастіп-

ныя зайшлі ў кафэ і пасталі каля сцен. Астатнія тоўпіліся на ганку ці знайшлі сабе месца ў двары.

Міс Амелія і Марвін Мэйсі пакуль не паказваліся. Адлежаўшы палову дня на лаўцы ў канторы, міс Амелія пайшла на другі паверх. Затое Лаймэн увесь час мазоліў вочы, праціскаючыся праз натоўп, пстрыкаючы нервова пальцамі і лыпаючы вачыма. Без адной мінуцы сем ён пралез праз натоўп у кафэ і ўскочыў на прылавак. Пакуль што ўсё было спакойна.

Відаць, усё было нейкім чынам абгаворана загадзя. Як толькі гадзіннік адбіў сем, міс Амелія паказалася на лесвіцы. У той самы момант да кафэ падышоў і Марвін Мэйсі. Натоўп моўчкі расступіўся, прапускаючы яго наперад. Сціснуўшы кулак, яны нібы лунацікі паволі ішлі адно насустрач аднаму. Міс Амелія паспела пераадзецца, змяніўшы чырвоную сукенку на камбінезон і закасаўшы калашыны да каленняў. Яна выйшла босая, а на правую руку пачапіла сталёвы бранзалет. Марвін Мэйсі таксама закасаў калашыны. Ён быў без кашулі, густа намазаны тлушчам і абуты ў цяжкія чаравікі, якія ён атрымаў, выходзячы з турмы. З натоўпу выйшаў Стампі Мак-Фэйл і правай рукой паляпаў абаіх па кішэнях, правяраючы, ці не схаваны там нажы. Нарэшце яны засталіся ўдваіх пасярод ярка асветленага кафэ.

Ніякага сігналу не было, але абое ўдарылі адначасова. Удары прыйшліся па зубах; галовы адкінуліся назад, баксёры захісталіся. Некалькі секунд пасля першых удараў яны шаравалі нагамі па падлозе, спрабавалі розныя пазіцыі і выпады. Потым раптам счачпіліся, як дзікія каты. Пачуліся ўдары, сапенне, тупат ног. Яны рухаліся вельмі хутка, таму цяжка было разабрацца ў тым, што адбываецца. Потым Марвін Мэйсі зрабіў міс Амеліі падножку, тая адляцела назад і ледзь не павалілася, а сам ён атрымаў такі моцны ўдар у плячо, што закруціўся ваўчком.

Бойка працягвалася ў шалёным тэмпе, і ніхто не збіраўся адступаць.

У час паядынку, калі праціўнікі такія энергічныя і дужыя, як гэтыя двое, варта на нейкі час перавесці позірк з непасрэдных удзельнікаў бойкі на глядачоў. Людзі адступілі як мага далей ад цэнтра і ціснуліся да сцен. Стампі Мак-Фэйл стаяў у куце, выцягнуўшы шыю, і падбадзёрваў удзельнікаў бойкі, сціскаючы кулакі і выкрыкваючы нешта незразумелае. Бедалага Мэрлі Раен так шырока разавіў рот, што не заўважыў, як туды заляцела муха, і праглынуў яе, не паспеўшы зразумець, у чым справа. А кузен Лаймэн! Вось на каго варта было паглядзець! Гарбун стаяў на прылаўку і таму ўзвышаўся над усімі. Рукі ў бокі, шыя выцягнута наперад, ножкі сагнуты ў каленях, што тырчэлі ў розныя бакі. Твар пакрыўся плямамі, збялелыя губы дрыжэлі.

Так працягвалася паўгадзіны. Праціўнікі нанеслі адно аднаму сотні ўдараў, а на чым баку будзе перавага, пакуль што было невядома. Раптам Марвін Мэйсі здолеў схапіць левую руку міс Амелі і закруціць ёй за спіну. Але міс Амелія адразу вырвалася і абхапіла яго абедзвюма рукамі: тут і пачалася сапраўдная бойка. Звычайна ў гэтай акрузе аддаюць перавагу барацьбе, а не боксу, які лічыцца занадта паспешным і патрабуе шмат увагі і засяроджанасці. І вось цяпер, калі міс Амелія і Марвін Мэйсі заціснулі адно аднаго мёртвай хваткай, глядачы нарэшце апамяталіся і падышлі бліжэй. Нейкі час барцы, моцна ўхапіўшыся адно за аднаго, куляліся то ў адзін, то ў другі бок. Марвін Мэйсі пакуль не спацеў, а вось вопратка міс Амеліі была зусім мокрая, пот цёк па нагах, і босыя ступні пакідалі мокрыя сляды на падлозе. І вось цяпер, калі ўсё павінна было вырашыцца, у момант найвялікшага напружання ўсе зразумелі, што міс Амелія дужэйшая за Марвіна Мэйсі. Той быў хітры і вёрткі,

намазанае тлушчам цела было цяжка ўхапіць, але міс Амелія была мацнейшая за яго. Яна паволі, цяля за цяляй,гнула яго да долу. Гэта было жудаснае відовішча: цішыню парушыў толькі натужлівы хрып. Нарэшце міс Амелія паваліла Марвіна Мэйсі на падлогу і села на яго верхам; яе моцныя вялікія рукі ляглі на ягонае горла.

Але ў тую самую хвіліну, калі паядынак ужо быў вырашаны, у кафэ пачуўся пранізлівы крык, ад якога ў кожнага па спіне пабеглі мурашкі. І тое, што адбылося, да гэтага часу застаецца таямніцай. Увесь горад быў сведкам таго, што здарылася, але некаторыя ўсё ж не паверылі сваім вачам. Бо ад прылаўка, на якім стаяў Лаймэн, да сярэдзіны пакоя, дзе ішла бойка, было не менш за дванаццаць футаў. Але ў той самы момант, калі міс Амелія ўхапіла Марвіна Мэйсі за горла, гарбун раптам кінуўся наперад і, праляцеўшы ў паветры, быццам у яго выраслі крылы, апынуўся на шырокай спіне міс Амеліі і ўхапіўся сваімі крывымі, нібы кіпцюры, пальчыкамі за яе шыю.

Пасля гэтага ўсё пераблыталася. Не паспелі гледачы апамятацца, як міс Амелія была ўжо на падлозе. Дзякуючы гарбуну перамог Марвін Мэйсі, і вось міс Амелія нерухома ляжала на падлозе, раскінуўшы рукі. Марвін Мэйсі стаяў над ёй, вылушціўшы вочы, але тым не менш крывячы рот сваёй звычайнай усмешкай. Гарбун жа раптам знік. Ці ён спалохаўся таго, што нарабіў, ці то быў у такой радасці, што хацеў пацешыцца сваім геройствам сам-насам — як бы там ні было, ён выскачыў за дзверы і залез пад лесвіцу, што вяла з двара ў дом. Нехта абліў міс Амелію вадой, і праз нейкі час яна паволі паднялася і пацягнулася ў кантору. Праз адчыненыя дзверы людзі бачылі, як яна сядзела за сталом, паклаўшы галаву на рукі і цяжка ўсхліпваючы. Потым сціснула правую руку ў кулак і тройчы ўдарыла ім па сталае. Рука яе аслабла,

выпрасталася і лягла на стол далонню ўверх. Стампі Мак-Фэйл падышоў да дзвярэй і зачыніў іх.

Людзі моўчкі, адзін за адным, павыходзілі з кафэ. Прачнуліся мулы, загрымелі рухавікі аўтамабіляў, трое хлопцаў з Сасаеці-Сіці рушылі пешкі па дарозе. Пра бойку не гаварылі, не абменьваліся думкамі — кожны пайшоў дадому і з галавой накрыўся коўдрай. У горадзе было цёмна, і толькі ва ўсіх вокнах у доме міс Амеліі да самай раніцы гарэла святло.

Марвін Мэйсі і гарбун пайшлі з горада, відаць, за якую гадзіну да ўсходу сонца. І вось што яны зрабілі на адыход:

Яны адчынілі сервант і ўзялі адтуль усе каштоўнасці.

Яны паламалі механічнае піяніна.

Яны накрэмзалі на сталах у кафэ брыдкія словы.

Яны знайшлі гадзіннік з вадаспадам на вечку — узялі з сабой і яго.

Яны вылілі на падлогу ў кухні галон соргавага сіропу і пабілі ўсе слоікі з варэннем.

Яны пайшлі на балота і паламалі ўшчэнт бровар, разбіўшы новы куб і змеявік і спаліўшы заадно і будыніну.

Яны прыгатавалі любімую страву міс Амеліі — кукурузу з кілбасой, насыпалі туды столькі атруты, што ёй можна было б знішчыць насельніцтва ўсёй акругі, і паставілі на прылаўку ў кафэ спецыяльна, каб убачыла міс Амелія.

Яны знішчылі ўсё, да чаго маглі дадумацца, спыніўшыся хіба толькі перад дзвярыма канторы, дзе на чавала міс Амелія. А пасля ўсяго гэтага яны выправіліся ў дарогу, удвух.

Вось так міс Амелія засталася ў горадзе адна. Людзі дапамаглі б ёй, калі б ведалі як, бо жыхары горада былі здольныя на добрыя пачуцці — была б толькі на-

года. Некалькі жанчын былі пасунуліся з венікамі, прапануючы дапамогу, але міс Амелія глядзела на іх сваімі невідушчымі косымі вачамі і толькі моўчкі круціла галавой. На трэці дзень у краму зайшоў Стампі Мак-Фэйл, каб купіць пачак тытуню, і міс Амелія сказала, што ён каштуе долар. Усё ў кафэ вырасла ў цане да аднаго долара. А што гэта за кафэ? І лячыць яна пачала вельмі дзіўнымі спосабамі. Раней яна была куды больш вядомай, чым доктар у Чыха. Яна не даставала духі з пацыентаў і не пазбаўляла іх такіх неабходных рэчаў, як, напрыклад, віскі ці тытунь. Толькі зрэдку яна магла параіць хвораму не есці смажанага гарбуза ці якой-небудзь яшчэ стравы, пра якую той ніколі нават не думаў. Але цяпер замест былых разумных парад было зусім іншае. Палове пацыентаў яна сказала, што яны хутка памруць. Астатнім яна параіла такія мудрагелістыя і пякельныя лекі, што, бадай, толькі прыдурак пагадзіўся б лячыцца імі.

Валасы міс Амеліі збіліся ў калматыя пасмы і пачалі сівець. Твар выцягнуўся, мышцы зрабіліся вялыя, і паступова ўся яна высахла, быццам здурнелая старая дзеўка. А яе шэрыя вочы... з кожным днём яны ўсё больш каселі, нібы хацелі абмяняцца поўнымі смутку і адзіноты позіркамі. І слухаць тое, што яна гаварыла, было непрыемна: яна зрабілася невыносна з'едлівая.

Калі хто-небудзь успамінаў гарбуна, міс Амелія гаварыла звычайна так:

— Хо! Трапіў бы ён мне ў рукі, я б зараз жа выдрала ягоную паганую глотку і кінула сабакам!

Страх наганялі не словы, а голас, якім яны вымаўляліся. У ім не чулася былой моцы, не было помслівасці, з якой яна раней гаварыла пра «механіка, за якім некалі была замужам», ці пра якога-небудзь іншага ворага. Яе перарывісты голас ціха ўсхліпваў, нагадваючы сіплыя акорды фісгармоніі.

Тры гады яна кожны вечар выходзіла на ганак і сядзела там, углядаючыся ў дарогу, нібы чакаючы некага. Але гарбун не вярнуўся. Даходзілі чуткі, быццам Марвін Мэйсі прымушаў яго лазіць праз вокны і красці. Згодна з іншымі весткамі, ён прадаў гарбуна ў вандроўны цырк. Але аказалася, што гэтыя плёткі пускаў Мэрлі Раен. На чацвёрты год міс Амелія наняла цесляра з Чыха, каб той забіў дошкамі ўвесь дом. І з таго часу яна больш не выходзіла з сваіх пакояў.

Так, маркотна ў гэтым горадзе! Жнівеньскім надвячоркам белая ад пылу вуліца зусім пустая, а над ёй празрыстае, як шкло, неба. Навокал нічога не зварухнецца, не чуваць дзіцячых галасоў, толькі грукоча ўвесь час фабрыка. Персікавыя дрэўцы з кожным годам усё больш крывеюць, маркотна-шэрыя лісточкі зрабіліся зусім дробныя. Дом міс Амеліі пахіліўся ў правы бок і праз нейкі час, відаць, зусім разваліцца, людзі баяцца падыходзіць да яго блізка. У горадзе ўжо не купіш добрай гарэлкі; да самага блізкага бровара — восем міляў, ды і ад гарэлкі, што там гоняць, на печані вырастаюць пухліны велічынёй з арэх. Да таго ж пасля яе чалавека ахоплівае глыбокая і небаспечная задуменнасць. Заняцца ў горадзе зусім няма чым. Пройдзешся вакол става, што каля фабрыкі, пастукаеш нагой па спаракнелым пні, падумаеш, куды можна прыстасаваць старое кола, што ляжыць на ўзбочыне дарогі каля царквы. Душа гібее ад нуды. Застаецца адно — пайсці на фокс-фолскую шашу і слухаць, як спяваюць зняволеныя, што там працуюць.

ДВАНАЦЦАЦЬ СМЯРОТНЫХ ЧАЛАВЕК

Фокс-фолская шаша праходзіць за тры мілі ад горада, і вось менавіта на ёй і працуюць зняволеныя. Мясцовыя ўлады вырашылі зараўняць калдобіны, што

з цягам часу павыбіваліся на высыпанай шчэбенем дарозе, пашырыць яе ў некаторых небяспечных месцах. У брыгадзе зняволеных — дванаццаць чалавек у паласатай турэмнай вопратцы з прыкаванымі да ног ланцугамі. Побач з імі заўсёды ўзброены канваір; ад няцерпна яркага сонца яго вочы ператварыліся ў чырвоныя шчыліны. Брыгада працуе ўвесь дзень: зняволеных запіхваюць у турэмную фуру на досвітку, вязуць на работу і забіраюць адтуль пад самы канец жнівеньскага дня, калі пачынае гусцець шэры змрок. Увесь дзень стукаюць аб цвёрдую гліну кіркі, няцерпна пячэ сонца, у паветры адчуваецца пах чалавечага поту. І кожны дзень гучыць мелодыя. Сумны голас пачынае яе, і першая фраза нагадвае хутчэй рэчытаты ў і падобная на пытанне. Праз хвіліну ў мелодыю ўплятаецца яшчэ адзін голас, і вось песню падхопліваюць усе зняволеныя. Сумныя галасы сярод золата дня зліваюцца ў мелодыю, адначасова сумную і радасную. Песня шырыцца, і вось ужо здаецца, што спяваюць не дванаццаць зняволеных, а сама зямля ці неабсяжнае неба. Мелодыя поўніць сэрца, халодзіць душу ад хвалявання і жаху. Потым яна паступова заціхае, гучыць толькі адзін голас. І вось зноў цішыня пад спякотным сонцам, чуваць толькі конскі храп ды стук кірак аб цвёрдую гліну.

І хто ж здольны стварыць такую мелодыю. Усяго толькі дванаццаць звычайных смяротных: сямёра неграў і пяцёра белых — жыхароў гэтай самай акругі. Усяго толькі дванаццаць смяротных людзей, калі яны сняваюць разам.

АДЛЮСТРАВАННІ Ў ЗАЛАТЫМ ВОКУ

Прысвячаецца Анмары Кларак-Шварцэнбах

РАЗДЗЕЛ I

Вайсковы гарнізон у мірны час — нуднае месца. Нейкія падзеі ўсё ж адбываюцца, але потым яны паўтараюцца зноў і зноў. Ужо сама планіроўка гарнізона робіць жыццё зусім аднастайным: вялізныя казармы з бетону, нібы пад шнур пастаўленыя дамы афіцэрскага саставу, такія, што іх не адрозніш адзін ад аднаго, спартыўная зала, пляцоўка для гульні ў гольф, царква, басейны — усё спраектавана паводле аднаго нязменнага ўзору. Але, магчыма, гарнізонная нуда выклікана перш за ўсё ізаляванасцю і залішняй бяздзейнасцю і бяспекай, і гэта таму, што, калі трапляеш у войска, адзінае, што ад цябе патрабуюць, — маршыраваць у нагу з тым, хто крочыць перад табой у страі. І ўсё ж часам у гарнізонах здараюцца падзеі, што наўрад ці калі-небудзь паўтарацца. На Поўдні ёсць гарнізон, дзе некалькі гадоў назад адбылося забойства. Удзельнікамі трагедыі былі два афіцэры, салдат, дзве жанчыны, філіпінец, а таксама конь.

Салдат, замяшаны ў гэтай справе, быў радавы Элджы Уільямс. Яго часта можна было бачыць у канцы дня, калі ён адзінока сядзеў на лаўцы каля тратуара перад казармай. Месца было прыемнае, бо тут у два рады былі насаджаны маладыя клёны. Яны давалі халадок, кідалі на газон і тратуар лёгкія, трапяткія цені. Вясной лісце было ярка-зялёнае, а калі

надыходзілі гарачыя месяцы, яно набывала больш цёмнае, спакойнае адценне. Пад канец восені лісты рабіліся вогненна-залатымі. Вось тут, бывала, і сядзеў Уільямс, чакаючы каманды на вячэру. Гэта быў маўклівы малады салдат, і ў казарме ў яго не было ні ворагаў, ні сяброў. На яго круглым загарэлым твары, здавалася, навечна застыла нейкая насцярожаная прастадушнасць. У салдата былі пухлыя чырвоныя вусны, а на лбе калмацілася каштанавая чупрына. Вочы — нязвыклая сумесь бурштынавага і карычневага адценняў — мелі маўклівы выраз, які звычайна заўважаеш у вачах у жывёлы. На першы погляд радавы Уільямс здаваўся крыху мешкаватым і нязграбным. Але гэта было падманлівае ўражанне, бо хадзіў ён нячутна і спрытна, як дзікі звер альбо злодзей. Часта салдаты, думаючы, што вакол нікога няма, палохаліся, калі ён, нібы зваліўшыся з неба, раптам аказваўся побач. У салдата былі невялікія, далікатныя на першы погляд, але вельмі дужыя рукі.

Радавы Уільямс не курыў, не піў, не ўступаў у пазашлюбныя сувязі і не гуляў на грошы. У казарме ён трымаўся ў баку ад усіх і быў нейкай загадкай для іншых салдат. Вольны час Уільямс больш бавіў у лесе, вакол гарнізоннага гарадка. Пятнаццаць квадратных міль запаведніка былі не кранутыя і не сапсаваныя цывілізацыяй. Тут можна было ўбачыць высачэзныя сосны, розныя кветкі і нават такіх палахлівых жывёлін, як алені, дзікі і лісіцы. Акрамя верхавой язды, Уільямса ніякі спорт, якім займаюцца радавыя, не цікавіў. Яго ніколі не бачылі ні ў спартыўнай зале, ні ў басейне. Не было і такога, каб ён смяяўся, злаваў ці пакутаваў ад нейкай прычыны. Тры разы на дзень ён з апетытам еў усё, што падавалі на салдацкі стол, і ніколі не бурчаў, што нясмачна, як гэта рабілі астатнія салдаты. Спаў ён у казарме, дзе ў два доўгія рады стаяла каля трох дзесяткаў лож-

каў. У казарме не спакайнела нават ноччу; калі выключалі святло, чуліся храп, лаянка і прыглушаныя стогны тых, каго мучылі кашмары. Але Уільямс ляжаў ціха. Толькі часам з яго ложка чулася асцярожнае шамаценне цукерачнай абгорткі.

Аднойчы, на трэцім годзе службы, Уільямса паслалі на кватэру да капітана па прозвішчы Пендэртан. Было гэта так. Яшчэ за шэсць месяцаў да гэтага Уільямса накіравалі ў каманду, якая абслугоўвала стайню, бо ён добра ўмеў упраўляцца з коньмі. Капітан Пендэртан пазваніў дзяжурнаму старшаму сяржанту, а якраз многа коней было на манеўрах і работы на стайні было няшмат, і выканаць заданне было даручана радавому Уільямсу. Даручэнне само па сабе простае. Капітан Пендэртан хацеў ачысціць невялікі ўчастак лесу за домам, каб паставіць там жароўню і наладжваць прыёмы на вольным паветры. Работы было на дзень.

Уільямс выправіўся выконваць заданне каля паловы восьмай раніцы. Быў мяккі, цёплы кастрычніцкі дзень. Салдат ведаў, дзе жыве капітан, бо часта праходзіў каля яго дома па дарозе ў лес. Да таго ж аднойчы ён незнарок нарабіў шкоды капітану. Паўтара года да гэтага радывы Уільямс некалькі тыдняў служыў ардынарцам у лейтэнанта — камандзіра яго роты. Неяк пасля абеду да лейтэнанта прыйшоў капітан Пендэртан, і Уільямс, якому было загадана прынесці пачастункі, незнарок выліў кубак кавы капітану на штаны. Да таго ж ён часта бачыў капітана на стайні, і пад яго наглядам быў конь капітанавай жонкі — гняды жарабец, самы прыгожы скакун ва ўсім гарнізоне.

Капітан жыў на ўскраіне ваеннага гарадка. Яго тынкаваны дом з васьмю пакоямі адрозніваўся ад іншых дамоў на вуліцы толькі тым, што быў на самым канцы. Да газона каля дома з двух бакоў падсту-

паў заведны лес. Направа ад капітанавага дома жыў адзіны яго блізкі сусед — маёр Морыс Лэнгдан. Далей за дамамі чарнела шырокае роўнае поле, што да нядаўняга часу служыла пляцоўкай для гульні ў пола.

Калі Уільямс з'явіўся па вызначаным адрасе, насустрэч яму выйшаў капітан, каб растлумачыць заданне. Трэба было выкарчаваць дубняк і нізкія кусты шыпшыны, а таксама абрэзаць абвіслае голле, калі яно ніжэй за два метры ад зямлі. Капітан паказаў на высокі стары дуб, да якога ад газона было метраў дваццаць, і сказаў, што менавіта да гэтага дуба трэба ачысціць пляцоўку. На адным пальцы пухлаватай рукі ў капітана пабліскваў пярсцёнак. У тую раніцу на ім былі колеру хакі штаны да каленяў, доўгія шкарпэткі з воўны і замшавы пінжак. Ён быў брунет з вачамі, нібы з блакітнага шкла. Здавалася, ён не пазнаў радавога Уільямса і даваў указанні нервова і манерна: загадаў скончыць работу за дзень і сказаў, што прыйдзе пад вечар праверыць.

Салдат працаваў без перапынку да абеду. Апоўдні пайшоў у салдацкую сталовую. Да чатырох гадзін работа была скончана. Ён зрабіў нават больш, чым яму загадаў капітан. Высокі дуб, да якога трэба было ачысціць пляцоўку, быў нязвыклы: галіны з боку ад газона апускаліся да зямлі не вельмі нізка і пад імі можна было прайсці, а з другога боку яны прыгожа звісалі да самага долу. Салдату давалося шмат працаваць, пакуль ён абрэзаў тое ніцае голле. Калі ўсё было зроблена, ён прыхіліўся да сасны і пачаў чакаць капітана. Было відаць, што салдата агарнуў спакой, і ён стаяў бы так цэлую вечнасць.

— Слухай, а ты што тут робіш? — спытаўся ў яго раптам жаночы голас.

Салдат ужо раней заўважыў, як з чорнага хода су-

седняга дома выйшла капітанава жонка і папраставала да яго. Ён яе бачыў, але неяк цьмяна ўсвядоміў гэта толькі тады, калі яна загаварыла.

— Я толькі што была на стайні,— сказала місіс Пендэртан.— Майго Жарптаху ўбрыкнулі.

— Так, пані,— нерашуча адказаў салдат. Спатрэбілася яшчэ некалькі хвілін, пакуль ён нарэшце зразумеў сэнс яе слоў.— Як гэта?

— Гэтага якраз я і не ведаю. Можна, які чортаў мул альбо пусцілі разам з кабыламі. Я раззлавалася і загадала, каб паклікалі цябе.

Капітанава жонка легла ў гамак, што вісеў паміж двума дрэвамі ў канцы газона. Нават у тым, што было на ёй: боты, запэцканыя габардзінавыя брыджы, ужо добра пацёртыя на каленях, і шэры вязаны жакет — яна была прыгожая жанчына. У яе быў летуценна-спакойны твар мадонны, а простыя валасы, звязаныя ў вузел на самай патыліцы, адлівалі бронзай. Пакуль яна ляжала ў гамаку, служанка — маладая негрыцянка вынесла паднос з паўлітравой бутэлькай віскі, мерным кілішкам і вадой. Місіс Пендэртан не была пераборлівая ў выпіўцы. Яна выпіла дзве меркі неразбаўленага віскі, запіла глытком халоднай вады. Больш яна не гаварыла з салдатам, а той таксама не распытваў больш пра каня. Здавалася, што ні яна, ні ён ужо не заўважаюць адно аднаго.

Салдат зноў абапёрся спіной на сасну і ўтаропіўся ў нешта перад сабой.

Сонца позняй восеньскай пары прамяністай смугой ахінала зялёную траву на газоне. Яно прадзіралася праз дрэвы ў лесе, там, дзе лістота была не вельмі густая і расквечвала зямлю вогненна-залатымі ўзорамі... Потым сонца раптам схавалася. Зрабілася золка, падзьмуў лёгкі чысты ветрык. Надышоў час адбою. Здалёк пачуўся сігнал горна. На адлегласці ён быў празрысты, а потым раставаў у лесе глухім рэхам.

У гэты час вярнуўся капітан Пендэртан. Ён паставіў машыну каля дома і адразу пайшоў на другі канец двара праверыць, як зроблена работа. Павітаўшыся з жонкай і мімаходзь казырнуўшы салдату, які даволі вяла стаў перад ім у стойку «смірна», капітан глянуў на расчышчаны ўчастак. І адразу пстрыкнуў пальцамі, скрывіў вусны ў з'едлівай усмешцы. Потым перавёў вадзяністыя блакітныя вочы на салдата і вельмі спакойна сказаў:

— Радавы, уся задума была ў высокім дубе.

Салдат выслухаў заўвагу моўчкі. Выраз яго круглага сур'эзнага твару не змяніўся.

— Загад быў ачысціць пляцоўку толькі да дуба,— гаварыў афіцэр ужо павышаным тонам. Ён рашуча падышоў да дрэва, пра якое ішла гаворка, і паказаў на абсечаныя сукі.— Увесь сэнс быў у гэтых абвіслых галінах, што адгароджвалі пляцоўку ад лесу. Цяпер усё загублена.

Прычына, відаць, была не вартая хвалявання, якое ахапіла капітана. Але апынуўшыся ў адзіноце тут у лесе, ён зрабіўся маленькім чалавекам.

— Што я павінен зрабіць капітану? — спытаўся Уільямс, памаўчаўшы.

Місіс Пендэртан раптам засмяялася і апусціла нагу ў боце, каб гайдануць гамак.

— Капітану трэба, каб ты падабраў галлё і прышыў да дрэва.

Капітану гэта не здалося смешна.

— Вось што! — сказаў ён салдату.— Збяры лісце і пасып на голыя плямы, там, дзе выцераблены кусты. А пасля можаш ісці.

Ён даў салдату «на чай» і пайшоў у дом.

Радавы паволі падаўся ў сцямнелы лес збіраць апалае лісце. Капітанова жонка гойдалася ў гамаку і, здавалася, засынала. Неба зацягвалася бледным халодна-жоўтым святлом, усё навокал замерла.

Капітан Пендэртан у той вечар быў не ў гуморы. Зайшоўшы ў дом, ён адразу накіраваўся ў кабінет. Гэта быў невялікі пакой, што згодна з праектам меўся быць адкрытай верандай з дзвярамі ў сталовую. Капітан сеў за пісьмовы стол, разгарнуў тоўсты сшытак, разаслаў перад сабой карту і дастаў з шуфляды лагарафмічную лінейку. Нягледзячы на такую падрыхтоўку, ён ніяк не мог настроіцца на работу. Капітан схіліўся над сталом, паклаў галаву на далоні і заплюшчыў вочы.

У пэўнай меры прычынай яго нервовасці быў радавы Уільямс. Капітан раззлаваўся, калі ўбачыў, што яму прыслалі менавіта гэтага салдата. Ва ўсім гарнізоне, бадай, знайшлося б не больш за паўдзсятак салдат, якіх капітан ведаў у твар. Ён ставіўся да ўсіх салдат з стомленай пагардай. На яго думку, афіцэры і радавыя, хоць, магчыма, і належалі да аднаго біялагічнага роду, але адносіліся да розных відаў. Капітан добра памятаў выпадак з разлітай кавай, бо тады быў сапсаваны зусім новы, з іголачкі, дарагі гарнітур з тоўстай часучы, пляму так і не ўдалося вывесці цалкам. (Па-за гарнізонам капітан заўсёды быў у вайскавай форме, а тут, у гарадку, калі збіраліся кампаніі афіцэраў, ён любіў прыходзіць у цывільным і быў якім яшчэ франтам.) Апрача гэтага прыкрага здарэння, радавы Уільямс асацыіраваўся ў памяці яшчэ са стайняй і жончыным канём Жарптахам. Асацыяцыя была непрыемная. І вось сённяшняя памылка з дубам аказалася апошняй кропляй! На кароткі час яго ахапіла нядобрае пачуццё, ён уявіў прыдуманую ім самім сітуацыю: ён злавіў гэтага салдата на нейкім парушэнні і аддаў пад трыбунал. Гэта трохі супакоіла. Ён наліў сабе кубак кавы з тэрмаса, што стаяў на стале, і заняўся іншымі, больш надзённымі справамі.

Для неспакою, што ахапіў капітана ў той вечар, было многа прычын. Як чалавек, характарам ён шмат у

чым адрозніваўся ад звычайных людзей. У яго былі своеасаблівыя адносіны з трыма першаасновамі існавання: жыцця самога на сабе, сексу і смерці. Што да полу, то ў капітане спалучалася няўстойлівая раўнавага мужчынскіх і жаночых элементаў з чулінасцю абодвух полаў і адсутнасцю актыўнай энергіі таго і другога. Для чалавека, які задавальняецца ў жыцці нязначным і здольны сканцэнтраваць імпульсіўныя імкненні, каб усёй душой аддацца якому-небудзь абстрактнаму занятку, як, напрыклад, таму ці іншаму віду мастацтва або спробе перавесці круг у квадрат, такі стан яшчэ можна цярапець. У капітана была работа, і на яе ён не шкадаваў сілы; лічылася, што яго чакае бліскучая кар’ера. Ён, можа, і не адчуваў бы недахопу аднаго і лішку другога, каб не жонка. Менавіта праз яе ён цярапеў мукі. У капітана была дзіўная схільнасць: яго вабілі жончыны палубоўнікі.

Што ж да дзвюх астатніх першаасноў, дык тут было даволі проста. Калі б можна было пакласці на вагі яго суадносіны з двума вялікімі інстынктамі: жыцця і смерці, то значна пераважаў бы адзін бок — інстынкт смерці. Вось таму капітан быў баязліўцам.

У капітана Пендэртана было таксама нешта ад вучонага. Калі ён быў малады, нежанаты лейтэнант і меў шмат магчымасці чытаць, таварышы па службе звычайна абыходзілі пакой у доме, дзе ён кватараваў разам з іншымі халастымі афіцэрамі, а калі і заходзілі да яго, дык толькі па двое ці кампаніяй. Галава ў капітана была поўная навукова-дакладных статыстычных звестак і інфармацыі. Ён, напрыклад, мог дэталёва апісаць цікавы апарат стрававання ў амара ці жыццёвы цыкл у трылабіта. Ён выдатна гаварыў і пісаў на трох мовах, разбіраўся ў астраноміі і прачытаў шмат паэтычных зборнікаў. Але, нягледзячы на веданне мноства асобных фактаў, у яго ў галаве за ўсё жыццё не ўзнікла ніводнай ідэі. Бо каб нарадзілася

ідэя, трэба спалучыць сама меней два факты. А на гэта капітану не хапала мужнасці.

Седзячы ў той вечар за сталом, не маючы сілы ўзяцца за работу, ён не аналізаваў сваіх пачуццяў. У думках зноў быў твар радавога Уільямса. Потым ён успомніў, што яны запрасілі сёння на вячэру суседзяў — Лэнгданаў. Маёр Морыс Лэнгдан быў палюбоўнікам яго жонкі, але не пра гэта былі яго думкі. Ён раптам успомніў адзін даўні вечар, было гэта неўзабаве пасля таго, як яны пажаніліся. Тады яго раптам ахапіла такая ж непрыемная трывога, і ён знайшоў дзіўны спосаб пазбыцца яе. Ён паехаў у гарадок непадалёку ад гарнізона, дзе тады служыў, вылез з машыны і доўга блукаў па вуліцах. Было гэта глыбокай зімовай ноччу. Нечакана капітан наткнуўся на малюсенькае кацяня, што скурчылася каля дзвярэй аднаго дома. Кацяня знайшло там сабе прытулак і, відаць, спрабавала схвацца ад холаду; калі капітан нахіліўся, ён пачуў, што кацяня муркоча. Ён падняў кацяня і, адчуўшы, як яно дрыжыць у яго далоні, доўга ўглядаўся ў далікатную пысачку і гладзіў мяккую поўсьць. Кацяня было зусім маленькае: відаць, толькі нядаўна расплюшчыліся чыстыя зялёныя вочкі. Нарэшце капітан пайшоў далей па вуліцы, узяўшы з сабой кацяня. На рагу была паштовая скрынка, і капітан, хуценька азірнуўшыся, адчыніў яе і ўвапхнуў кацяня ў яе стылае нутро. Зрабіўшы гэта, ён пайшоў далей.

Капітан пачуў, як грукнулі дзверы, і падняўся з-за стала. У кухні на стале сядзела яго жонка, і служанка-негрыцянка сцягвала з яе боты. Місіс Пендэртан не была стопрацэнтная жыхарка паўднёвых штатаў. Яна нарадзілася і гадавалася сярод вайскоўцаў, і яе бацька, які за год перад адстаўкай даслужыўся да брыгаднага генерала, паходзіў з заходняга ўзбярэжжа краіны. Маці была з Паўднёвай Караліны. І капітанова жонка ў пэўным сэнсе належала да гэтага тыпу

людзей — жыхароў Поўдня. Газавая пліта ў іх доме не зарасла брудам, але і сказаць, што яна чыстая, таксама было нельга. Місіс Пендэртан прытрымлівалася многіх іншых традыцыйных уяўленняў, тыповых для жыхароў Поўдня; яна, напрыклад, цвёрда верыла, што пірожнае або хлеб нельга есці, калі цеста не раскачалі на мармуровым сталі. Якраз таму, калі капітана аднойчы накіравалі службыць у Шофілд-Бэракс, яны пацягнулі з сабой і стол, на якім яна цяпер сядзела, на Гаваі, а потым назад. Калі яна знаходзіла ў талерцы чорны кручаны волас, яна спакойна вымала яго на сурвэтку і ела далей са смакам, нават вокам не маргнуўшы.

— Сузі,— спыталася місіс Пендэртан,— а ў людзей таксама ёсць такія пупкі, як у курэй?

Капітан стаяў у дзвярах, не заўважаны ні жонкай, ні служанкай. Місіс Пендэртан скінула боты, басынож прайшла па кухні, дастала з духоўкі кавалак шынкі, пасыпала карычневым цукрам і хлебнымі крошкамі, зноў наліла сабе віскі, гэты раз паўкілішка, і ад лішняй энергіі раптам пусцілася ў скокі — выканала кароткі эксцэнтрычны танец. Капітана жонка вельмі раздражняла, і яна ведала гэта.

— Напрамілы бог, Леанора, ідзі наверх і абуйся.

У адказ місіс Пендэртан завяла нейкі дзіўны матуўчык і прайшла міма капітана ў залу.

Капітан пайшоў за ёю.

— У такім выглядзе ты падобная на кудлу.

У каміне ўжо ляжалі прыгатаваныя дровы, і місіс Пендэртан нагнулася запаліць іх. Яе гладкі міленькі твар заружавеўся, на верхняй губе блішчалі кропелькі поту.

— Лэнгданы могуць прыйсці з хвіліны на хвіліну, а ты што, у такім выглядзе і сядзеш за стол?

— Вядома,— адказала яна.— А чаму не, слухай, ты, старая размазня.

Капітан прамовіў холадна і стрымана :

— Ты мне агідная.

Місіс Пендэртан зарагатала; смех быў мяккі і шалёны, нібыта яна пачула доўгачаканую скандальную навіну ці прыгадала які-небудзь фрывольны жарт. Яна зняла з сябе вязаны жакет, скамячыла яго і шпурнула ў кут. Потым павольна расшпіліла брыджы і выйшла з іх, калі яны асунуліся на падлогу. Праз момант яна ўжо зусім голая стаяла перад камінам. Асветленае яркімі аранжава-залатымі водбліскамі агню, яе цела было надзвычай прыгожае. Плечы былі роўныя, ключыцы ўтваралі выразную лінію. Паміж круглых грудзей віднеліся тонкія блакітныя жылкі. Праз некалькі гадоў яе цела распусціцца, як ружа, раскрыве пялёсткі, цяпер жа мяккую круглявасць яшчэ стрымліваў спорт. Леанора стаяла нерухома і спакойна, здавалася, яе цела трапеча і даволі крануць яго рукой, як адчуеш прыціхлае, але энергічнае пульсаванне крыві. Капітан глядзеў на жонку разгублена і абурана, як чалавек, якому толькі што далі аплявуху; тая ж спакойна пайшла ў прыхожую і далей да лесвіцы. Дзверы на вуліцу былі расчыненыя, і з цемры ночы дзьмуў вецер, развяваючы яе распушчаныя медныя валасы.

Яна прайшла да палавіны, калі капітан апрытомнеў ад шоку. Трасучыся, ён пабег за ёю.

— Я заб’ю цябе! — крыкнуў ён, задыхаючыся.— Чуеш? Заб’ю!

Капітан упёрся рукой аб парэнчу і прысеў, паставіўшы адну нагу на вышэйшую прыступку, як бы рыхтуючыся кінуцца на жонку.

Яна паволі павярнулася і, безуважна паглядзеўшы на яго, сказала :

— Сынok, цябе калі-небудзь выкідала за каршэнь на двор і лупцавала голая жанчына?

Капітан застыў на месцы. Ён схіліў галаву на вы-

цягнутую руку і ўсім цела абапёрся аб парэнчу. З яго грудзей вырваўся рэзкі крык, падобны на плач, хоць вочы засталіся сухімі. Праз нейкі час ён выцер шыю хустачкай і тады заўважыў, што дзверы на вуліцу адчыненыя, дом — ярка асветлены, а шторы — паднятыя. Ад гэтага яму адразу зрабілася млосна. Хто-небудзь мог прайсці па цёмнай вуліцы каля дома. Ён падумаў пра салдата, які яшчэ зусім нядаўна быў поблізу. Нават ён мог убачыць усё, што адбылося. Капітан збянтэжана азірнуўся. Нарэшце ён пайшоў у кабінет, дзе ў яго быў графін вытрыманага віскі.

Леанора Пендэртан не баялася ні людзей, ні звяроў, ні самога чорта, бога таксама не ведала. Калі ўспаміналі бога, адзінае, што ёй прыходзіла ў галаву — гэта стары бацька, які часам у нядзелю пасля абеду чытаў біблію. З той кніжкі яна помніла толькі дзве рэчы: па-першае, што Ісуса распялі на крыжы ў месцы, якое называецца гара Галгофа, па-другое, што аднойчы ён ехаў вярхом некуды на асле, ну, а каму ахвота ездзіць вярхом на асле?

Праз пяць хвілін Леанора Пендэртан ужо забылася, што адбылося паміж ёй і мужам. Яна наліла вады ў ванну і падрыхтавала тое, у што збіралася адзецца сёння вечарам. Пра Леанору Пендэртан хадзіла шмат плётак. На думку гарнізонных дам, яе мінулыя і цяперашнія раманы ўяўлялі стракаты калейдаскоп амурных прыгод. Але большасць з таго, пра што пляткарылі дамы, былі ўсяго толькі чуткі і здагадкі, бо Леанора Пендэртан належала да тых людзей, што аддаюць перавагу спакою і не любяць ніякіх ускладненняў. Яна выйшла замуж за капітана нявінная. Чатыры ночы пасля вяселля яна на-ранейшаму заставалася нявінная; на пятую перайшла ў новы статус, які не прынёс нічога новага, акрамя хіба невялікай разгубленасці. Пра далейшае лепш памаўчаць. Калі б Леанора ацэньвала свае раманы па распрацаванай ёй самой сістэме,

то стары палкоўнік у Лівенворце атрымаў бы палову рахунку, а малады лейтэнант з Гавааяў — усяго некалькі працэнтаў. Але апошнія два гады ў яе быў толькі маёр Морыс Лэнгдан, і нікога больш. Ім яна была цалкам здаволеная.

У ваенным гарадку Леанора Пендэртан мела рэпутацыю гасціннай гаспадыні, выдатнай спартсменкі і нават гранд-дамы. Аднак было нешта такое, што заставалася загадкаю сябрам і знаёмым. Яны адчувалі, што ў яе ёсць нейкая рыса, якую проста так не выявіш. Справа ў тым, што Леанора была не надта далёкая на розум.

Гэты сумны факт не ўсе бачылі на вечарынках, на стайні, за сталом. Толькі тры чалавекі ведалі гэта: яе стары бацька — генерал, якому нямала давялося патурбавацца, пакуль удала не выдаў дачку замуж; яе муж, які адносіўся да гэтага як да стану, натуральнага ўсім жанчынам, якім няма яшчэ сарака гадоў, і маёр Морыс Лэнгдан, які любіў яе за гэта яшчэ больш. Яна не змагла б памножыць дванаццаць на трынаццаць нават перад пагрозай дыбы. Калі ёй трэба было абавязкова напісаць ліст, каб, скажам, падзякаваць дзядзьку за грашовы перавод, атрыманы ў дзень нараджэння, ці заказаць па пошце вуздэчку, гэта было вельмі нялёгка. Яна зачынялася з Сузі на кухні, стварыўшы такім чынам атмасферу акадэмічнай ізаляванасці. Абедзве садзіліся за стол, на якім ужо ляжалі цэлы стос паперы і некалькі акуратна завостраных алоўкаў. Потым, калі канчатковы варыянт быў гатовы ў чарнавіку і нарэшце перапісаны начыста, яны былі ўжо такія змораныя, што марылі толькі пра адно — спакойна выпіць чаго-небудзь, каб акрыяць.

У той вечар Леанора Пендэртан з задавальненнем памылася ў ванне. Потым не спяшаючыся надзела загадзя падрыхтаваную простую шэрую спадніцу, блакітны пуховы світэр, пачапіла жамчужныя завушні-

цы. Калі а сёмай гадзіне яна зноў спуściлася на першы паверх, госці ўжо былі там.

На думку місiс Пендэртан і маёра вячэра была выдатная. На першае быў булён, потым шынка, салат з маладога лісця рэпы, запраўлены алеем, а таксама зацукраваны батат, які ад святла здаваўся празрыстым бурштынам і быў шчодрэ паліты нечым салодкім. Былі таксама свежыя булачкі і хлеб. Сузі толькі раз абнесла ўсiх салатам, а потым паставіла ўсе стравы паміж маёрам і Леанорай, бо абое любілі добра паесці. Маёр еў, абапёршыся локцем аб стол, і наогул адчуваў сябе як дома. Яго чырвона-карычневы твар меў тупаваты, вясёлы і прыязны выраз; яго любілі як афіцэры, так і салдаты. За сталом амаль не гаварылі, успомнілі толькі пра выпадак з Жарптахам. Місiс Лэнгдан амаль не дакранулася да яды. Гэта была маленькая чарнявая кволая жанчына з вялікім носам і выразнымі вуснамі. Яна была вельмі хворая, аб гэтым можна было здагадацца па яе выгляду. Хвароба была не толькі фізічная; уся яна настолькі змучылася ад смутку і непакою, што была на парозе вар'яцтва. Капітан Пендэртан сядзеў вельмі роўна з прыцiснутымі да бакоў локцямі. За ўвесь час ён толькі зусiм афіцыйна павіншаваў маёра з медалём, які той атрымаў. Раз-пораз ён пстрыкаў па краі шклянкі і ўслухоўваўся ў празрысты звон. На дэсерт быў пірог з начынкай. Пасля гэтага ўсе чацвёра перайшлі ў залу, каб правесці рэшту вечара за картамі і размовай.

— Ты вельмі добрая кухарка, мая дарагая,— з сытай здаволенасцю сказаў маёр.

Акрамя чацвярых, што сядзелі за сталом, непадалёк быў яшчэ адзiн. У цемры восеньскага вечара каля акна стаяў чалавек, які маўкліва сачыў за ўсiм, што рабілася ў доме. Ноч была халодная, і ад чыстага паху соснаў паветра было вельмі свежае. У лесе, што шу-

меў побач, заводзіў свае песні вецер. Неба зіхацела ледзянымі зоркамі. Чалавек стаяў так блізка ля акна, што халодная шыбіна пацела ад яго дыхання.

Радавы Уільямс сапраўды бачыў, як місіс Пендэртан ішла ад каміна ўгору па лесвіцы ў ванну. У сваім жыцці малады салдат ніколі не бачыў голай жанчыны. Ён вырас у доме, дзе былі толькі мужчыны. Ад свайго бацькі, што гаспадарыў на ферме, на якой з усёй скаціны быў толькі адзін мул, а ў нядзелю чытаў пропаведзі ў царкве, ён даведаўся, што жанчыны — гэта носьбіты смяротнай і заразнай хваробы, ад якой мужчыны слепнуць, робяцца калекамі і непазбежна трапляюць у пекла. Ужо служачы ў войску, ён таксама чуў размовы пра гэту агідную хваробу і да таго ж раз на месяц яго аглядаў урач, каб праверыць, ці быў ён у блізкіх адносінах з жанчынай. Уільямс не толькі ніколі па сваёй ахвоце не дакранаўся ні да адной жанчыны, але нават не глядзеў на іх, не размаўляў.

Ён забавіўся ў лесе, збіраючы сырое буйное лісце. Калі нарэшце загад быў выкананы, ён, кіруючыся ў сталовую на вячэру, ішоў міма дома капітана. Выпадкова зірнуў на вокны ярка асветленай пярэдняй і ўжо не змог скрануцца з месца. Ён моўчкі стаяў у начной цішыні, бязвольна апусціўшы рукі. Калі, вячэраючы, пачалі рэзаць шынку, ён глытнуў сліну. Сумны пранізлівы позірк салдата быў скіраваны на капітанаву жонку. Маўклівы выраз яго твару не змяніўся ад убачанага, толькі залаціста-карычневыя вочы часам звужаліся, быццам у галаве нараджаўся нейкі таямнічы план. Калі капітанава жонка пайшла са сталавай, ён яшчэ нейкі час пастаяў на тым самым месцы. Потым паволі адварнуўся. На роўную траву газона, асветленага вокнамі, што засталіся за яго спіной, лёг яго доўгі цень. Салдат пайшоў прэч, як бы згінаючыся пад цяжарам незразумелай мроі, і крокі яго былі мяккія і зусім нячутныя.

РАЗДЗЕЛ П

На другі дзень радавы Уільямс пайшоў на стайню на досвітку. Сонца яшчэ не ўзышло, паветра было празрыстае і халоднае. Да вільготнай зямлі прыпадалі малочна-белыя пасмы туману, а неба было срэбрана-шэрае. Сцежка да стайні пралягала каля абрывістага адхону, з якога адкрывалася шырокая панарама запаведніка. Лес стаяў ва ўсёй восеньскай красе, сярод чарнавата-зялёных сосен ярка вылучаліся малінаважоўтыя плямы. Уільямс паволі ішоў па замеценай лісцем сцежцы. Часам ён прыпыняўся і стаяў зусім нерухома, нібы ўслухоўваючыся ў нейкі далёкі покліч, што далятаў да яго. Загарэлы твар расчырванеўся ад ранішняга паветра, а на вуснах бялелі плямкі малака, якое ён піў у сняданне. Так, не спяшаючыся і раз-пораз спыняючыся, салдат прыйшоў на стайню якраз з усходам сонца.

У стайні было яшчэ зусім цёмна і бязлюдна. Паветра было цяжкае і цёплае, насычанае кіславата-прытарным пахам. Калі салдат праходзіў уздоўж стойлаў, коні мерна дыхалі, часам уздрыгвалі ў сне, ціха ржалі. На яго глянулі маўклівыя светлыя вочы. Салдат дастаў з кішэні пакунак з цукрам, і рукі яго неўзабаве зрабіліся цёплымі і ліпкімі ад сліны. Ён зайшоў у стойла адведаць кабылку, што павінна была вось-вось ажарабіцца, паглядзеў яе пухлы живот і пастаяў крыху побач, абняўшы жывёліну за шыю. Потым ён выпусціў мулаў на пашу ў спецыяльную загарадку. Уільямс нядоўга заставаўся адзін сярод коней — хутка прыйшлі яшчэ салдаты. Была субота — вельмі напружаны дзень на стайні, бо з раніцы праводзіліся заняткі па верхавой яздзе для дзяцей і жонак афіцэраў гарнізона. Стайня напоўнілася людскай гамонкай і тупатам ног; коні занепакоіліся ў сваіх стойлах.

Місіс Пендэртан у тую раніцу прыйшла адна з пер-

шых. Яе суправаджаў, як гэта здаралася часта, маёр Лэнгдан. Сёння з імі быў капітан Пендэртан, што было выключэнне з правілаў, бо звычайна ён ездзіў на кані адзін, да таго ж у канцы дня. Усе трое сядзелі на бар'еры загарадзі, чакаючы, пакуль асядлаюць іх коней. Радавы Уільямс першага вывеў Жарптаху. Рань, пра якія напярэдадні гаварыла капітанавы жонка, былі зусім не такія сур'ёзныя. Іх змазалі ёдам. Калі кань выводзілі на яркае сонечнае святло, той нервова надзімаў ноздры і азіраўся па баках, махаючы галавой. Яго гладкая вычышчаная скура блішчала, нібы шаўковая, густая грыва пералівалася на сонцы.

На першы погляд конь быў занадта вялікі і ламаваты для чыстакроўнага жарабца. Ляжкі былі шырокія і мясістыя, а ногі — таўставатыя. Але хадзіў ён з надзвычайнай, вогненнай грацыёзнасцю і аднойчы на спаборніцтвах у Кэмдане апярэдзіў свайго знакамітага бацьку — тагачаснага чэмпіёна. Калі місіс Пендэртан села на кань, ён двойчы стаў на дыбкі і хацеў ірвануць да сцяжыны, што вяла да моста. Капітанавы жонка нацягнула повад, конь выгнуў шыю, высока падняў хвост і пачаў адступаць убок, шалёна б'ючы капытамі, ды так, што на храпе ў яго выступіла пена. У час гэтага паядынку місіс Пендэртан рагата-ла, і, калі гаварыла да Жарптаху, голас яе дрыжаў ад запалу і ўсхваляванасці: «Ну, даражэнькі, ну, шэльма!» Паядынак скончыўся гэтак жа раптоўна, як і пачаўся. Такія кароткія сутычкі здараліся кожную раніцу, і іх ужо нельга было назваць сапраўднай барацьбой. Калі кань, тады яшчэ дрэнна аб'езджанага жарабца, першы раз прывялі на стайню, ён і праўда быў наравісты. Два разы місіс Пендэртан падала з яго кулём, і аднойчы, калі яна вярнулася пасля чарговай прагулкі, салдаты заўважылі, што яна пракусіла ніжнюю губу, а жакет і сарочка ў яе былі запэцканыя крывёю.

Цяпер жа такія вось кароткія штодзённыя паядынкі мелі тэатральны, штучны характар — гэта была жартаўлівая пантаміма, якую яны выконвалі сабе на забаву і на пацеху глядачам. Нават калі на храпе ўскіпела пена, конь рухаўся з наравістай грацыёзнасцю, нібы ўсведамляючы, што ён у цэнтры ўвагі. Але вось усё скончылася, конь стаў і толькі раз уздыхнуў, зусім як малады муж, калі ён, смеючыся, уздыхае і паціскае плячыма, паддаючыся жаданню любімай і свавольнай жонкі. Калі не лічыць гэтых імітацый бунту, можна было ўпэўнена сказаць: конь прайшоў поўную вывучку.

Усім, хто рэгулярна ездзіў на конях, салдаты давалі мянушкі, якімі потым называлі іх між сабою. Маёра Лэнгдана празвалі Буйвал. Гэта таму, што, седзячы ў сядле, ён апускаў шырокія масіўныя плечы і нагінаў наперад галаву. Маёр быў выдатны коннік і, калі быў маладым лейтэнантам, заваяваў выключную славу гульнёй у пола. Капітан жа Пендэртан быў нікуды не варты коннік, хоць сам пра гэта не здагадваўся. Ён сядзеў ненатуральна, як баран, педантычна захоўваючы пазіцыю, паказаную інструктарам. Ён, бадай, ніколі больш не сеў бы на каня, калі б убачыў сябе са спіны. Яго зад звісаў, трасучыся па баках сядла. Менавіта таму салдаты і празвалі яго капітан Трасазад. Місіс Пендэртан называлі проста пані, такой вялікай павагай яна карысталася на стайні.

У тую раніцу ўсе тры коннікі на чале з місіс Пендэртан нетаропка адзін за адным выехалі на прагулку. Радавы Уільямс глядзеў услед, пакуль яны не зніклі з вачэй. Хутка па тупаце капытоў, што чуваць быў здалёк, ён здагадаўся, што коні перайшлі ў лёгкі галоп. Сонца ў гэты час свяціла ярка, і таму неба здавалася цямнейшым, яно было цёплае і ярка-сіняе. У свежым паветры адчуваўся пах гною і дыму ад вогнішчаў, у якіх палілі апалае лісце. Салдат стаяў неру-

хома так доўга, што да яго нарэшце падышоў сяржант і зычліва гаркнуў:

— Эй, ты, пан Непрытомны, ты што, усё жыццё збіраешся тут стаяць разявіўшы рот?

Тупату капытоў ужо не было чуваць. Салдат адкінуў валасы з ілба і ўзяўся за работу. За ўвесь дзень ён не прамовіў ні слова.

Позна ўвечары салдат пераадзеўся ў чыстае і пайшоў у лес. Спярга ён ішоў ускрайкам запаведніка, пакуль не апынуўся на тым самым участку, які ён раскарчоўваў па загаду капітана Пендэртана. Дом быў асветлены не так ярка, як напярэдадні. Святло гарэла толькі ў адным пакоі справа на другім паверсе і на невяліччай верандзе, што тулілася да дзвярэй у сталовую. Падышоўшы бліжэй, салдат убачыў, што капітан сядзіць адзін у сваім кабінце, а яго жонка знаходзіцца ў пакоі на другім паверсе, адкуль праз прыштораныя вокны прабівалася святло. Дом, як і астатнія будынкi ў гэтым квартале, быў новы, таму вакол яго яшчэ не паспела нарасці зеляніна. Але па загаду капітана недзе выкапалі дванаццаць кустоў біручыны і пасадзілі іх пад шнур каля дома, каб двор не выглядаў так гола і неабжыта. Салдата, які схаваўся ў засені гэтых вечназялёных шыракалістых кустоў, цяжка было заўважыць з вуліцы ці з суседняга дома. Ён стаяў так блізка да капітана, што, калі б акно было адчыненае, пры жаданні мог бы дакрануцца рукой.

Капітан Пендэртан сядзеў за сталом спіной да Уільямса. У час заняткаў ён быў нервова ўзбуджаны. На сталае побач з кнігамі і паперамі стаялі пунсовы графін, тэрмас з чаем і скрыначка з цыгарэтамі. Капітан піў гарачы чай і чырвонае віно. Кожныя дзесяць — пятнаццаць мінут устаўляў новую цыгарэту ў бурштынавы муштук. Працаваў ён да дзвюх гадзін ночы, і ўвесь гэты час салдат сачыў за ім.

Тая ноч стала пачаткам дзівацтваў. Салдат кожны вечар зноў і зноў прыходзіў з лесу на тое самае месца і глядзеў, што рабілася ў капітанавым доме. Вокны ў сталовай і зале былі завешаныя цюлевымі фіранкамі, праз якія салдат бачыў усё, а яго самога згледзець было вельмі няпроста. Ён стаяў ля акна, збоку, і таму заставаўся ў цемры. Нічога асаблівага ў доме не здаралася. Часта Пендэртаны вечарамі бывалі ў гасцях, дамоў вярталіся позна. Аднойчы яны самі запрацілі на вярчу пасцёра гасцей. Але большасць веча-роў праводзілі разам з маёрам, які прыходзіў адзін ці з жонкай. Яны выпівалі, гулялі ў карты і гутарылі, седзячы ў зале. Салдат не зводзіў вачэй з капітанавай жонкі.

У той самы час у паводзінах радавога Уільямса заўважылі перамену. У яго з'явілася звычка раптоўна спыняцца і доўга ўглядацца ў што-небудзь проста перад сабой. Чысцячы стойла ці запрагаючы мула, ён нечакана ўпадаў у транс. Застыўшы ў нерухомаці, ён часам нават не рэагаваў, калі яго клікалі. Сяржант, пад камандай якога Уільямс быў прыпісаны да стайні, заўважыў гэта і занепакоіўся. Яму неаднойчы даводзілася заўважаць такую дзіўную звычку ў маладых салдат, што пачыналі сумаваць па дому, па жанчынах, а потым падумаць і пра дэзерцірства. Але калі сяржант падступаў да радавога Уільямса з роспытамі, той адказваў, што ён наогул ні пра што не думае.

Малады салдат казаў праўду. Хоць на яго твары была засяроджанасць, у ягонай галаве не ўзнікала ніякіх планаў ці думак, якія б ён сам усведамляў. Але затое ў памяці засталася глыбокае ўражанне ад відовішча, сведкам якога ён быў, праходзячы каля асветленай прыхожай капітанавага дома. Тым не менш думкі не былі скіраваны непасрэдна на пані ці на што іншае. Але незразумелы павольны працэс, што нара-

джаўся недзе ў аддаленых закутках свядомасці, вымушаў яго прыпыняцца і застываць нібы ў трансе.

Чатыры разы за ўсё сваё дваццацігадовае жыццё салдат рабіў не пад прымусам і тое, што яму хацелася. Кожнаму з гэтых чатырох учынкаў папярэднічаў дзіўны стан трансу. Першы такі ўчынак — купля каровы. Калі Уільямсу было толькі семнаццаць год, ён здолеў зарабіць сотню долараў, ходзячы за плугам і працуючы на бавоўнавых плантацыях. За гэтыя грошы ён купіў карову і назваў яе Рубінай. У бацькавай гаспадарцы, дзе з жывёлы быў адзін мул, карова была не патрэбная. Яны не мелі права прадаваць малако: дзяржаўная інспекцыя забракавала б саматужна прыстасаваную пад хлеў будыніну, іхняй жа малалікай сям'і малака, што надойвалі ад каровы, было зашмат. Звычайна зімовым ранкам хлопец уставаў на досвітку і ішоў з ліхтаром у хлеў. Уткнуўшыся лбом у цёплы бок каровы, ён пачынаў яе даіць, падбадзёрваючы ласкавым шэптам. Потым ён зачэрпваў пеністае малако ў прыгаршчы проста з вядра і паволі піў яго доўгімі глыткамі.

Другі такі ўчынак — нечаканая і палкая заява пра веру ў бога. Звычайна Уільямс ціха сядзеў на адной з апошніх лавак у царкве Святасці, дзе ў нядзелю яго бацька выступаў з пропаведзямі. Але аднойчы ў час вячэрняй службы ён раптам ускочыў на памост. З дзікім лямантам ён пачаў крычаць нешта незразумелае, звяртаючыся да бога, і ўпаў у канвульсіях на падлогу. Потым цэлы тыдзень ён быў у поўнай апатыі, і яго ўжо ніколі больш не ахоплівалі такія парывы.

Трэці ўчынак — злачынства, зробленае і ўтоенае ім. І, нарэшце, чацвёрты ўчынак — добраахвотнае паступленне на вайсковую службу.

Кожны з гэтых учынкаў быў нечаканы, без ніякага планавання. І ўсё ж неяк падсвядома Уільямс быў падрыхтаваны да іх. Напрыклад, якраз перад тым, як

купіць карову, ён доўга стаяў, утаропіўшыся ў нешта перад сабою, і потым вычысціў прыбудову да гумна, у якой яны складалі ўсялякую непатрэбшчыну, і калі прывёў карову, месца ёй было ўжо гатова. Гэткім жа чынам ён уладкаваў усе свае дробныя справы перад тым, як паступіць на вайсковую службу. Але таго, што ён збіраецца купіць карову, ён не ведаў, пакуль не аддаў грошы і не ўзяў у руку вяроўку. І толькі тады, калі пераступіў парог вярбовачнага пункта, няясныя ўяўленні, што ўзніклі ў яго галаве, акрэсліліся ў думку, і ён нарэшце ўсвядоміў, што будзе салдатам.

Амаль два тыдні радавы Уільямс вёў тайную «разведку» капітанавага дома. Ён вывучаў звычкі яго жыхароў. Служанка звычайна клалася спаць у дзесьці гадзін. Калі місіс Пендэртан была вечарам дома, яна падымалася на другі паверх каля адзінаццаці гадзін і тушыла святло.

Капітан, як правіла, працаваў з паловы адзінаццатай да дзвюх гадзін ночы.

У дванаццатую ноч салдат ішоў праз лес нават яшчэ павальней, як звычайна. Ён яшчэ здалёк убачыў, што ў доме гарыць святло. У небе ярка свяціў белы месяц, і начное паветра было халоднае і серабрыстае. Салдата лёгка можна было заўважыць, калі ён выйшаў з лесу і пакраўся да газона. У правай руцэ ён трымаў сцізорык, на нагах замест грубых салдацкіх чаравікаў былі спартыўныя тапкі. З залы даляталі галасы. Салдат падышоў да акна.

— Ну, урэж, Морыс, — чуўся голас Леаноры Пендэртан. — Пакажы клас.

Маёр Лэнгдан і капітанава жонка гулялі ў «ачко». Стаўкі былі вартыя свечак, а сістэма разліку — вельмі простая. Калі маёр выйграе ўсе фішкі, ён атрымае на цэлы тыдзень Жарптаху; калі ж выйграе іх Леанора, то яна будзе мець бутэльку любімага віскі. За апошнюю гадзіну маёр згроб сабе большасць фішак.

Яго прыгожы твар ружавеў ад водсвету агню ў каміне, а абчас чаравіка адбіваў аб падлогу такт ваеннага маршу. У той вечар на ім была вайсковая форма. Масіўныя плечы маёра абвіслі, і ён быў лагодны. Толькі калі ён кідаў позірк на жонку, у яго бялявых вачах адчувалася няёмкасць і ўмольнасць. Насупраць яго Леанора з сур'ёзным выглядам намагалася з усёй сілы пад сталом скласці на пальцах чатырнаццаць і сем. Нарэшце яна палажыла карты на стол.

— Ну, што, прайграла?

— Не, мая дарагая,— сказаў маёр.— Акурат дваццаць адно. Ачко.

Капітан Пендэртан і місіс Лэнгдан сядзелі каля каміна. Абаім было зусім няўтульна. У той вечар яны паводзілі сябе нервова і з панурай ажыўленасцю гаварылі пра садоўніцтва. Для нервовасці было дастаткова падстаў. Апошнія дні маёр быў зусім не падобны да таго вальяжнага малайца, якім ён быў раней. Нават Леанора і тая няясна адчувала агульную прыгнечанасць. Адною з прычын гэтага была дзіўная і трагічная падзея, што адбылася некалькі месяцаў назад і ўдзельнікамі якой былі ўсё чацвёрка. Вось гэтак жа яны сядзелі разам аднойчы позна вечарам, калі раптам місіс Лэнгдан, у якой была высокая тэмпература, выйшла з пакоя і пабегла да свайго дома. Маёр, асавелы ад віскі, не адразу пайшоў за ёй. Праз нейкі час слуга-філіпінец Лэнгданаў Анаклета з лямантам убег у пакой з такім жахам у вачах, што яны, не гаворачы ні слова, падаліся за ім. Калі яны знайшлі місіс Лэнгдан, тая была непрытомная. Яна адрэзала сабе садовымі нажніцамі саскі грудзей.

— Хто хоча піць? — спытаўся капітан.

Піць хацелася ўсім, і капітан пайшоў на кухню ўзяць яшчэ адну бутэльку содавай вады. Капітан быў

глыбока занепакоены, бо ведаў: працягвацца гэтак далей не можа. І хоць сувязь жонкі з маёрам прыносіла шмат пакут, ён не мог без страху нават падумаць пра якую-небудзь перамену. Яго пакуты былі даволі асаблівыя, бо ён з аднолькавай рэўнасцю адносіўся да жонкі і да аб'екта яе кахання. Летась ён пачаў адчуваць эмацыянальную прыхільнасць да маёра, і з усіх пачуццяў, што зведаў у жыцці, гэтая прыхільнасць у найбольшай меры была блізкая да кахання. І таму імкнуўся вылучыцца ў вачах гэтага чалавека. Рогі ж, навешаныя яму, насіў з цынчнай тактоўнасцю, што выклікала павагу ў гарнізоне. Калі ён наліваў шклянку маёру, яго рука дрыжала.

— Ты зашмат працуеш, Уэлдан,— заўважыў маёр Лэнгдан.— І ведаеш, што я такое скажу? Яно таго не варта. Галоўнае — здароўе, бо што рабіць, калі яго няма? Леанора, яшчэ адну карту.

Наліваючы содавай вады ў шклянку місіс Лэнгдан, капітан намагаўся не глядзець ей у вочы. Ён гэтак не выносіў маёравай жонкі, што ў яго ледзь хапала сілы спакойна глядзець на яе. Місіс Лэнгдан вельмі ціха і напружана сядзела каля каміна і вязала. Твар у яе быў зусім бледны, вусны — даволі апухлыя і патрэсканыя. Лагодныя чорныя вочы ліхаманкава паблісквалі. Ёй было дваццаць дзевяць гадоў, на два гады менш, чым Леаноры. Казалі, што некалі ў яе быў вельмі прыгожы голас, але ніхто ў гарнізоне не чуў, каб яна спявала. Калі капітан глянуў на яе рукі, яго страсянула ад агіды. Яны былі такія тонкія, быццам высахлі: пальцы — доўгія і кволыя, ад суставаў да запясця пралягло мноства тонкіх зеленаватых вен. На фоне малінавай воўны, з якой яна вязала світэр, рукі выглядалі яшчэ больш белымі і хваравітымі. Часта капітану карцела сказаць што-небудзь гэтай жанчыне непрыемнае. Перш за ўсё ён неўзлюбіў яе за абыякавасць да яго як асобы. Пагарду выклікала і тое, што

яна аказала яму паслугу: яна ведала, хоць і трымала гэта ў сакрэце, пра адну справу, праз якую, калі б пайшлі чуткі, ён адчуваў бы сябе вельмі няёмка.

— Яшчэ адзін светэр мужу?

— Не,— ціха адказала яна.— Я пакуль не вырашыла, што з гэтага будзе.

Элісан ледзь стрымлівала слёзы. Яна думала пра сваё дзіця, Кэтрын, якое памерла тры гады назад. Яна ведала, што ёй лепш было б пайсці дадому, дзе слуга Анаклета дапамог бы ёй легчы ў пасцель. Неспакойна, балюча было ў яе на душы. Нават тое, што яна не ведала, каму вяжа гэты светэр, выклікала горыч. Яна пачала вязаць пасля таго, як стала ўсё вядома пра мужа. Спачатку яна звязала некалькі светэраў яму. Потым звязала касцюм Леаноры. Першыя месяцы яна не зусім верыла, што Морыс можа быць такі здрадлівы. Калі, нарэшце, Элісан з пагардай махнула на мужа рукой, яна ў адчай пачала хінуцца да Леаноры. Так узнікла тая дзіўная дружба, якая бывае паміж жонкай, якой здрадзілі, і аб'ектам любові яе мужа. Яна ведала, што гэта паталагічная эмацыянальная прыхільнасць — незаконнанароджанае дзіця шоку і рэўнасці — была ніжэй за яе годнасць. Але хутка прыхільнасць знікла сама па сабе. Цяпер Элісан адчувала, як яе вочы напаўняюцца слязьмі, і каб узяць сябе ў рукі, выпіла крыху віскі, хоць моцных спіртных напіткаў ёй нельга было піць з-за хваробы сэрца. Ёй нават не падабаўся сам смак віскі. Яна з большай радасцю выпіла б кілішачак якога-небудзь салодкага лікёру, альбо крыху херэсу, ці нават, калі ўжо на тое пайшло, кубак кавы. Але цяпер яна піла віскі таму, што яно было наліта і яго пілі іншыя, ды і што яшчэ было рабіць?

— Уэлдан! — раптам крыкнуў маёр.— Твая жонка ашуквае! Яна падгледзела карту ў калодзе.

— Няпраўда. Ты падлавіў мяне яшчэ да таго, як я паспела што-небудзь разгледзець. Што там?

— Ты мяне здзіўляеш, Морыс,— адгукнуўся капітан Пендэртан.— Хіба ты не ведаеш, што жанчыне нельга давяраць пры гульні ў карты?

Місіс Лэнгдан сачыла за гэтымі сяброўскімі кепікамі з такім выразам у вачах, нібыта ёй зараз давядзецца абараняцца. Такі выраз бывае ў людзей, што даўно хварэюць і цалкам залежаць ад увагі ці няўважнасці іншых. Увесь гэты час з той ночы, калі яна пабегла дадому і пакалечыла сябе, місіс Лэнгдан не пакідала пачуццё невыноснага сораму. Яна была ўпэўненая: кожны, хто кідаў на яе позірк, думаў пра яе ўчынак. Але, між іншым, гэтае скандальнае здарэнне трымалася ў тайне: акрамя тых, хто быў цяпер у пакоі, толькі ўрач і медсястра ведалі пра тое, што адбылося, ды яшчэ малады слуга-філіпінец, што з семнаццаці гадоў быў разам з місіс Лэнгдан і абагаўляў яе. Місіс Лэнгдан перастала вязаць і прыклала кончыкі пальцаў да скроняў. Яна ведала, што ёй трэба зараз устаць, пайсці адсюль і канчаткова парваць свае адносіны з мужам. Але з нядаўняга часу ёю авалодала страшэнная бездапаможнасць. Дый куды б яна пайшла? Калі місіс Лэнгдан спрабавала думаць пра будучае, у яе галаве нараджаліся самыя фантастычныя планы, і яна апыналася пад уладай нервовых імпульсаў. Дайшло да таго, што яна баялася самой сябе не менш, чым іншых. І ўвесь гэты час, не знаходзячы сілы на канчатковы разрыў, яна жыла з пачуццём таго, што наперадзе яе чакае вялікае няшчасце.

— Што здарылася, Элісан? — спыталася Леанора.— Можна, хочаш есці? У халадзільніку ёсць курынае мяса.

Апошнія месяцы Леанора часта размаўляла з місіс Лэнгдан у своеасаблівай манеры. Яна занадта выразна вымаўляла словы, гаворачы ўважлівым і разважным

тонам, з якім звычайна звяртаюцца да апошняга ідыёта.

— Ёсць і белае мяса, і цямнейшае. Вельмі смачнае. Ну, як, ммммм?

— Не, дзякуй.

— Ты і праўда нічога не хочаш, дарагая? — спытаўся маёр.

— Не, усё ў парадку. Але, калі можна, перастань, калі ласка, стукаць аб падлогу. Гэта непакоіць мяне.

— Прабач.

Маёр выцягнуў ногі з-пад стала і закінуў адна на адну. Здавалася, маёр наіўна верыў таму, што жонка нічога не ведае пра яго сувязі з Леанорай. Аднак яму было ўсё цяжэй цешыцца гэтай думкай. Часам ён стараўся і, трэба сказаць, паспяхова, упэўніць сябе, што няшчасны выгляд у жонкі — гэта ад хваравітасці і нечага чыста жаночага, гэта значыць, яму непадуладнага. Маёр памятаў выпадак, які здарыўся неўзабаве пасля вяселля. Тады ён узяў Элісан з сабой паляваць на курапатак. Яна хоць ужо і вучылася страляць з ружжа, але ніколі раней не была на паляванні. Яны ўспудзілі чараду курапатак, і ён яшчэ і сёння памятаў, як птушкі разляцеліся веерам на фоне зімовага сонца, што якраз заходзіла. Назіраючы за Элісан, ён падстрэліў толькі адну птушку і галантна пачаў настойваць, што гэта яна яе падстрэліла. Ледзь толькі Элісан узяла птушку з сабачай пашчы, яна адразу змянілася з твару. Курапатка была яшчэ жывая, і ён з абьякавым выглядам раструшчыў птушцы галаву і зноў аддаў жонцы. Тая ўзяла яшчэ цёплае ўскалмачанае цельца, пашкоджанае ў падзенні, і глянула ў мёртвыя патухлыя чорныя вочкі. Скончылася гэта тым, што яна залілася слязьмі. Здарылася якраз тое, што, на думку маёра, было «жаночым характарам» і «хваравітай уражлівасцю», у якіх мужчыну нават не варта спрабаваць разабрацца. Да таго ж калі маёра

апошнім часам пачыналі непакоіць думкі пра жонку, ён інстынктыўна ўспамінаў дзеля самаабароны аднаго лейтэнанта па прозвішчы Вайнчак — камандзіра роты ў батальёне маёра і блзкага прыяцеля Элісан. Вось і цяпер, калі выгляд твару ў жонкі зноў затрывожыў яго, ён, каб супакоіць сябе, сказаў:

— Ты кажаш, правяла другую палову дня разам з Вайнчакам?

— Ага, я была ў яго,— адказала Элісан.

— Добра. Ну, і як ён?

— Нічога.

Элісан раптам вырашыла падарыць світэр лейтэнанту Вайнчаку, бо таму ён якраз спатрэбіцца, і яна спадзявалася, што світэр не будзе занадта шырокі ў плячах.

— Ах, гэты Вайнчак! — усклікнула Леанора.— Не разумею, што ты ў ім знайшла, Элісан? Ну, так, я ведаю, вы там збіраецеся, разважаеце пра высокія матэрыі. Ён называе мяне шаноўная пані. Зусім мяне не выносіць, а гаворыць: «Так, шаноўная пані», «Не, шаноўная пані». Падумаць толькі!

Тут варта, відаць, сказаць некалькі слоў пра гэтага самага лейтэнанта Вайнчака, хоць для нікога ў гарнізоне, апрача місіс Лэнгдан, ён нічога асаблівага сабою не ўяўляў. Што да службы, то яго становішча было вартае жалю, бо ў свае амаль пяцьдзсят гадоў ён не даслужыўся нават да капітана. У яго былі такія сур'ёзныя праблемы са зрокам, што ў хуткім часе ён мусіў пайсці ў адстаўку. Лейтэнант жыў у шматкватэрным доме, дзе сялілі халастых лейтэнантаў, большасць з якіх толькі што скончылі ваенную акадэмію ў Уэст-Поінт. У двух пакойчыках было цесна ад назбіранага за жыццё рознага добра: раяля, паліц з грамафоннымі пласцінкамі, многіх соцень кніг, вялікага ангорскага ката і каля дзсятка вазонаў. Ён вырошчваў нейкую паўзучую расліну, што вілася па сценах залы, дзе

часта можна было зачапіцца за пустую бутэльку з-пад піва ці за кубак, пакінуты проста на падлозе пасля таго, як з яго пілі каву. Ну і да таго ж гэты састарэлы лейтэнант іграў на скрыпцы. Часам з яго пакоюў даяталі заблудлыя гукі пранізлівай мелодыі якога-небудзь струннага трыю ці квартэта, і маладыя афіцэры, што праходзілі ў гэты час па калідоры, пачуўшы гэта, чухалі патыліцу і пераміргваліся. Вось сюды і прыходзіла часта надвячоркам місіс Лэнгдан. Яна разам з лейтэнантам Вайнчакам іграла санаты Моцарта ці, седзячы каля каміна, піла каву і ела зацукраваны імбір. У дадатак да іншых сваіх праблем лейтэнант быў вельмі бедны, бо стараўся вывучыць двух пляменнікаў. Ён мусіў эканоміць на ўсім, каб звесці канцы з канцамі, і яго адзіная парадная форма была такая паношаная, што ён наведваў толькі самыя абавязковыя свецкія мерапрыемствы. Калі місіс Лэнгдан даведалася, што ён сам займаўся цыраваннем, яна ўзяла за звычку прыносіць сваё шыццё і цыраваць разам з мужавым споднюю і пасцельную лейтэнантаву бялізну. Часам удваіх яны ездзілі на маёравай машыне на канцэрты ў горад за сто пяцьдзесят міль ад гарнізона. У такіх выпадках яны бралі з сабой Анаклету.

— Я стаўлю ўсё на тых карты, што ў мяне на руках, і, калі выйграю, усе фішкі будуць мае,— сказала місіс Пендэртан.— Ужо, бадай, пара закругляцца.

Паколькі раздавала місіс Пендэртан, ёй удалося падхапіць з каленяў туза і караля і такім чынам займець на руках «ачко». Усе гэта бачылі, і маёр нават пырснуў ад смеху. Не прайшло незаўважаным і тое, што маёр паляпаў пад сталом Леанору па бядры перад тым як адсунуць крэсла. Місіс Лэнгдан устала ў той самы момант і схавала сваё вязанне ў сумку.

— Я павінна ісці,— сказала яна.— Але ты заставайся, Морыс, і не парушай кампаніі. Добрай ночы вам.

Місіс Лэнгдан пайшла даволі павольна і напружана, і калі яна была ўжо за парогам, Леанора сказала: — Цікава, што цяпер ёй баліць?

— Цяжка сказаць, — з сумам адказаў маёр. — Але думаю, што трэба ісці. Давайце вып'ем на адыход па адной.

Маёру Лэнгдану вельмі не хацелася выходзіць з пакоя, дзе панаваў вясёлы настрой, і, развітаўшыся з Пендэртанамі, ён пастаяў крыху на дарожцы перад домам.

Ён глядзеў на зоры і думаў, што жыццё часам сумная штука. Раптам ён успомніў пра мёртвае дзіця. Які ж гэта быў неспакой! У час родаў Элісан чаплялася за Анаклету (бо ён, маёр, не мог трываць усяго гэтага) і крычала трыццаць тры гадзіны запар. І калі доктар сказаў: «Вы малавата стараецца, трэба крыху натужыцца», філіпінчык таксама пачаў натужвацца, яго ногі сагнуліся ў каленях, па твары ліўся пот, і ён крычаў услед за Элісан. Потым, калі ўсё скончылася, выявілася, што ў дзіцяці зрасліся ўказальны і сярэдні пальцы, і маёр увесь час думаў толькі пра тое, што, калі яму давядзецца дакрануцца да дзіцяці, яго ўсяго пачне калаціць.

Цягнулася гэта адзінаццаць месяцаў. Ён служыў тады на сярэднім захадзе краіны, і калі, увесь заснежаны, прыходзіў дамоў, то адзінае, што мог знайсці, каб пад'есці, дык гэта які-небудзь салат з тунца ў халадзільніку, затое дом быў поўны дактароў і медыцынскіх сясцёр. Анаклета звычайна ў гэты час мітусіўся на другім паверсе, раз-пораз падносячы пялёнкі да святла, вывучаючы такім чынам асабліва сці стула ў той дзень, ці гушкаў на руках дзіця, пакуль Элісан хадзіла сюды-туды па пакоі, сціснуўшы зубы. А потым, калі ўсё было скончана, ён не адчуў нічога, апрача палёгкі. Але гэта адчуў ён, а не Элісан! Якая горыч і халоднасць ахапілі яе! Якая невыносна капрызная

яна стала! Так, жыццё сапраўды можа быць сумнай штукай.

Маёр адчыніў парадныя дзверы і ўбачыў Анаклету, які сыходзіў па лесвіцы на ніжні паверх. Філіпінчык ступаў грацыёзна і ў той жа час важна. На ім былі сандалі, мяккія шэрыя штаны і палатняная блуза колеру аквамарыну. На крэмавата-белым плоскім тварыку паблісквалі чорныя вочы. Здавалася, ён не заўважаў маёра, але калі дайшоў да нізу лесвіцы, паволі падняў правую нагу, выгнуў на ёй пальцы на манер балетнага танцоўшчыка і зрабіў кароткі скок у паветры.

— Ідыёт! — буркнуў маёр. — Як яна?

Анаклета ўзняў бровы і, апусціўшы свае далікатныя белыя павекі, паволі сказаў:

— Très fatiguée ¹.

— Ах ты! — ускіпеў маёр, бо ні слова не ведаў па-французску. — Вуле ву руні муні му! Я пытаюся, як яна сябе адчувае?

— C'est les, — Анаклета сам толькі нядаўна пачаў вывучаць французскую мову і не ведаў, як па-французску «сінусы». Тым не менш ён скончыў свой адказ з вельмі выразным пачуццём уласнай годнасці. — «Maître Corbeau sur un arbre perché ², маёр». Ён зрабіў паўзу, пстрыкнуў пальцамі і потым дадаў задумлена, як бы размаўляючы ўголас сам з сабою: — Крыху гарачага мяснога булёну, вельмі прыгожа пададзенага.

— Можаш прыгатаваць мне «Старадаўні» ³.

— Прыгатую раптам, — сказаў Анаклета. Ён вельмі добра ведаў, што слова «раптам» нельга ўжываць замест «зараз жа», бо ён гаварыў на дасканалай англійскай мове з прыгожым вымаўленнем, зусім ад-

---

¹ Вельмі стомленая (фр.).

² Першы радок байкі Лафантэна «Варона і лісіца».

³ Кактэйль з віскі, горкага піва, цукру і скуркі лімона.

нолькавым з місіс Лэнгдан голасам. Ён зрабіў гэту памылку наўмысна, каб яшчэ больш падражніць маёра.

— Я прыгатую яго, як толькі падрыхтую паднос і ўладкую ўсё для пані Элісан.

Па маёравых падліках, каб падрыхтаваць паднос, спатрэбілася трыццаць восем мінут. Філіпінчык вельмі жвава завіхаўся на кухні, потым прынёс са сталавай вазу з кветкамі. Маёр сачыў за ім, упёршыся ў бакі валасатымі кулакамі. Увесь гэты час Анаклета ціха, але ажыўлена размаўляў пра штосьці з сабою. Маёр улавіў нешта пра містэра Рудольфа Серкіна і пра ката, што ходзіць з крошкамі арахісу на поўсці па прылаўку, на якім разложаны прысмакі. Тым часам маёр сам зрабіў кактэйль і спёк два яйкі. Калі паднос, нарэшце, быў прыгатаваны, Анаклета спыніўся, склаў накрыв ногі і, счачіўшы рукі за галавой, пачаў паволі ківацца.

— Божа! Такія птушкі, як ты, сустракаюцца нячаста,— сказаў маёр.— Многае я аддаў бы, каб ты апынуўся ў маім батальёне!

Філіпінчык паціснуў плячыма. Усім было добра вядома, што, на яго думку, гасподзь бог зрабіў вялікую памылку, стварыўшы акрамя яго і пані Элісан іншых людзей; адзінае выключэнне з шэрага «іншых» былі асобы, што знаходзіліся на другі бок тэатральнай рампы: ліліпуты, вялікія мастакі і наогул да іх падобныя легендарныя асобы. Анаклета з радасцю паглядзеў на паднос. На ім быў кавалак палатна жоўтага колеру, карычневы гліняны збан з гарачай вадой, місачка на булён і два кубікі булённага канцэнтрату. У правым кутку стаяла блакітная кітайская міска для рысу з букетам пёрыстых астраў. Анаклета нахіліўся, вельмі старанна выбраў тры пялёсткі і паклаў іх на жоўтую сурвэтку. На самай справе ён не быў такі жвавы, як здавалася. Час ад часу ў яго вачах з'яўлялася

трывога, і ён кідаў на маёра няўлоўны, хуткі позірк, у якім відаць было асуджэнне.

— Я занясу паднос наверх,— сказаў маёр, бо разумеў, што, хоць і яды там, па сутнасці, ніякай не было, жонцы гэта будзе прыемна і ён заслужыць за гэта пахвалу.

Элісан сядзела ў ложку з кнігай у руках. З-за акулараў, якія яна надзявала, каб чытаць, яе твар быў, як кажуць, толькі нос і вочы, ды яшчэ ў куточках вуснаў сінелі хваравітыя цені. На ёй была начная палатняная кашуля і цвёрдая накідка з ружовага аксаміту. У пакоі было вельмі ціха, у каміне гарэў агонь. Мэблі было мала, і пакой з яго мяккім шэрым дываном і светла-вішнёвымі фіранкамі здаваўся пустым і сціплым. Пакуль Элісан піла булён, маёр сядзеў з маркотным выглядам у крэсле каля ложка і прыдумваў, што сказаць. Анаклета круціўся каля ложка, падраўляючы пасцель.

Ён насвітваў мелодыю, якая была адначасова мажорнай, сумнай і светлай.

— Паслухайце, пані Элісан! — раптам сказаў ён.— Вы дастаткова добра сябе адчуваеце, каб абмеркаваць са мной адну справу?

Яна паставіла місачку і зняла акуляры.

— А што за справа?

— Вось! — Анаклета падсунуў да ложка падстаўку для ног і хуценька дастаў з кішэні некалькі кавалачкаў розных тканін.— Я закажаў гэтыя ўзоры, каб мы маглі лепш з імі пазнаёміцца. А цяпер пастарайцеся ўспомніць, як два гады назад у Нью-Йорку мы праходзілі каля вітрыны магазіна «Шек энд Шек», і я звярнуў вашу ўвагу на касцюмчык якраз на вас.— Ён выбраў адзін з узораў і падаў ёй.— Гэты матэрыял якраз такога гатунку.

— Але мне не трэба касцюма, Анаклета,— сказала яна.

— Як не? Трэба! Ужо больш як год вы не куплялі сабе ніводнай абновы. А зялёная сукенка *bien usée*¹ на локцях, і яе ўжо час ахвяраваць Арміі Уратавання.

Сказаўшы фразу па-французску, Анаклета зірнуў на маёра з несхаванай злараднасцю. Маёру заўсёды было не па сабе, калі ён чуў іх размову ў цішы пакоя. Іх галасы і вымаўленне былі такія аднолькавыя, што яны, нібыта рэха, ціха імітавалі адзін аднаго. Розніца была хіба ў тым, што Анаклета шчабятаяў, не пераводзячы дыхання, у той час як Элісан гаварыла размерана і стрымана.

— Колькі гэта каштуе? — спыталася яна.

— Матэрыял дарагі, але тканіны такой якасці танней не купіш. Да таго ж падумайце, колькі гадоў яна будзе насіцца.

Элісан зноў узяла кнігу.

— Мы падумаем пра гэта.

— Напрамілы бог, нават не думай і купі сабе гэту сукенку, — усклікнуў маёр. Яму непрыемна было слухаць усе гэтыя разважанні Элісан пра цэны.

— І калі ўжо зайшла пра гэта размова, то, можа, варта загазаць які лішні ярд мне на пінжак, — дадаў Анаклета.

— Добра. Калі я ўсё ж надумаю купіць гэту тканіну.

Анаклета наліў Элісан лякарства і зморшчыўся, пакуль яна піла яго. Потым падлажыў ёй пад спіну электрычную грэлку і расчасаў валасы. Але выходзячы з пакоя, ён не змог спакойна прайсці каля вялікага, у рост чалавека, люстэрка, што было прымацавана на дзвярах шафы ў сцяне. Спыніўшыся, ён аглядзеў сябе ў люстэрку, выцягнуў носок нагі і адкінуў галаву.

Потым павярнуўся да Элісан і зноў пачаў пасвістваць.

---

¹ Вынашаная (фр.).

— Адкуль гэта? Вы з лейтэнантам Вайнчакам ігралі ў чацвер пасля абеду.

— Першы такт Санаты ля-мажор Франка.

— Паслухайце! — з хваляваннем усклікнуў Анаклета.— Якраз у тую хвіліну гэта самая мелодыя падказала мне ідэю балета. Чорныя аксамітавыя кулісы і водсветы сонца на захадзе, нібыта зімовым надвечоркам. Спачатку вельмі павольна з удзелам усёй трупы. Потым пражэктар высвятляе сольны нумар, вельмі імклівы, як агонь, пад вальс, што выконваў містэр Сяргей Рахманінаў. Потым у фінале зноў Франк, толькі цяпер,— ён глянуў на Элісан дзіўнымі яснымі вачыма,— хмельны!

Пасля гэтых слоў ён пачаў танцаваць. Год назад яго бралі з сабой на рускі балет, і ён ніяк не мог забыць яго. Ніводны гук, ніводны рух не застаўся ім незаўважаны. Рухаючыся на шэрым дыване ў млявай пантаміме ўсё павальней і павальней, ён нарэшце спыніўся са складзенымі накрыж нагамі ў сандалях і рукамі, нібы для малітвы. Потым раптам лёгка крутнуўся і завіхурыў у кароткім, але шалёным сольным танцы.

Па яго натхнёным твары было відаць, што ў думках ён бачыў сябе на вялізнай сцэне зоркай першай велічыні ў грандыёзным спектаклі. Элісан таксама не хавала свайго захаплення. Маёр глядзеў то на яе, то на яго з недаверам і прыкрасцю. Канец танца быў як п'яная пародыя на пачатак. У фінале Анаклета спыніўся ў недарэчнай позе, трымаючы ў адной руцэ локаць другой і падпёршы кулаком падбародак з грывасай збянтэжанасці на твары.

Элісан засмяялася.

— Брава! Брава! Анаклета!

Яны пачалі смяяцца разам, і філіпінчык абапёрся аб дзверы, шчаслівы і крыху ўзрушаны. Нарэшце ён аддыхаўся і ўсклікнуў у захапленні:

— Вы заўважылі, як «брава» добра пасуецца да «Анаклета»?

Элісан перастала смяяцца і задуменна кінула галавой:

— Сапраўды, Анаклета. Я заўважала гэта многа разоў.

Філіпінчык пайшоў, але затрымаўся на парозе. Ён абвёў позіркам пакой, правяраючы, ці ёсць яшчэ якая патрэба ў яго паслугах. Потым паглядзеў Элісан у твар, і яго вочы раптам зрабіліся праніклівыя і вельмі сумныя.

— Паклічце мяне, калі я вам спатрэблюся,— коротка прамовіў ён.

Было чуваць, як ён спачатку паволі, а потым з падскокам спускаўся па лесвіцы. На апошніх прыступках ён, відаць, паспрабаваў зрабіць ўжо нешта зусім віртуозна, бо раптам пачуўся грукат. Калі маёр выйшаў на лесвіцу, Анаклета ўжо ўставаў, сабраўшыся з сіламі, мужа стараўся трымацца з гонарам.

— Ён не пакалечыўся? — занепакоена спыталася Элісан.

Анаклета падняў на маёра вочы, поўныя слёз.

— Усё ў парадку, пані Элісан,— крыкнуў ён.

Маёр нахіліўся і паволі прашаптаў, варушачы так вуснамі, каб Анаклета мог разабраць словы:

— Шкада — што — ты — не — скруціў — сабе — галавы.

Анаклета ўсміхнуўся, паціснуў плячыма і пайшоў, кульгаючы, у сталовую. Маёр вярнуўся ў спальню і ўбачыў, што жонка зноў чытае. Яна не ўзняла галавы, таму ён пайшоў праз калідор у свой пакой, грукнуўшы за сабою дзвярыма. Яго пакой быў маленькі, даволі непрыбраны, і адзіным упрыгожаннем у ім былі кубкі, якія ён атрымаў, удзельнічаючы ў конных спаборніцтвах. На тумбачцы каля ложка ляжала разгорнутая кніга — вельмі мудрагелістая і вучоная. Ста-

ронка была закладзена запалкай. Маёр адгарнуў яшчэ каля сарака старонак — аптымальную колькасць на вечар — і залажыў запалкай новае месца. Потым ён выцягнуў з-пад стоса кашуль у шуфлядзе камоды надрукаваны на таннай паперы часопіс «Навуковая фантастыка» — адзін з тых, што спецыялізуецца на розных сенсацыях. Ён уладкаваўся зручней у ложку і пачаў чытаць пра жорсткую міжпланетную супервайну.

У гэты час у пакоі па другі бок калідора яго жонка, адклаўшы кнігу, моўчкі сядзела ў ложку з падакнутай пад спіну падушкай. Твар у яе быў скрыўлены ад болю, а хваравітыя вочы трывожна аглядалі сцены пакоя. Элісан строіла планы. Яна развядзецца з Морысам — гэта ўжо вырашана. Але як усё гэта зрабіць? І, што самае галоўнае, ці змогуць яны з Анаклетам зарабляць сабе на жыццё? Яна заўсёды з пагардай ставілася да жанчын, што, не маючы дзяцей, прымалі аліменты, а наколькі яна зможа захаваць хоць крыху гонару, залежала ад таго, ці хопіць у яе рашучасці адмовіцца ад яго грошай пасля разводу. Але ж куды яны пададуцца — яна і Анаклета? Перад тым як выйсці замуж, яна год выкладала лацінскую мову ў жаночай школе, але цяпер, з яе здароўем, пра гэта не магло быць і гаворкі. Можа, кнігарня? Тут павінна быць нешта такое, чым мог бы займацца Анаклета ў тым выпадку, калі яна захварэе. А можа, яны маглі б лавіць крэветак? Адноўчы яна разгаварылася на беразе мора з рыбакамі, што лавілі крэветак. Быў адзін з тых дзён, калі на ўзбярэжжы ўсё навокал было блакітна-залацістае, і ёй расказалі многа цікавага. Яна і Анаклета выходзілі б у мора і, закінуўшы сеткі, заставаліся б там цэлы дзень, а навокал — толькі халодны салёны вецер, акіян і сонца — Элісан неспакойна пакруціла галавой. Што за фантазія!

Калі восем месяцаў назад яна даведлася пра му-

жаву здраду, гэта быў страшэнны ўдар. Яна, лейтэнант Вайнчак і Анаклета тады паехалі ў горад, яны збіраліся прабыць там два дні і дзве ночы, схадзіць на канцэрт і ў тэатр. Але на другі дзень у яе паднялася тэмпература, і яны вырашылі вярнуцца дадому. Прыехалі надвечоркам, Анаклета высадзіў яе каля ўвахода ў дом з вуліцы, а сам паехаў ставіць машыну ў гараж. Яна прыпынілася на дарожцы, што вяла да дзвярэй, загледзеўшыся на парасткі кветак. Ужо амаль сцямнела, і ў мужавым пакоі гарэла святло. Пярэднія дзверы былі замкнёныя, і, спыніўшыся перад імі, яна ўбачыла на камодзе ў пярэдняй Леанорына паліто. Элісан тады яшчэ вельмі здзівілася, падумаўшы, што навошта замыкаць дзверы, калі ў доме — Пендэртаны. Потым ёй прыйшло ў галаву, што яны, відаць, гатуюць сабе кактэйлі на кухні, а Морыс у гэты час у ванне. І яна накіравалася да чорнага хода. Але не паспела ўвайсці ў дом, як насустрач ёй уніз па лесвіцы збег Анаклета з перапалоханым да смерці тварыкам. Ён прашаптаў ёй, што яны павінны вярнуцца ў горад, які быў за дванаццаць міль, бо нешта там забылася. А калі яна, даволі здзіўленая, ступіла на лесвіцу, ён схاپіў яе за руку і сказаў таямнічым збянтэжаным голасам:

— Вы не павінны цяпер ісці туды, пані Элісан.

Які ж гэта быў удар, калі яна ўсё зразумела! Яны з Анаклетам селі ў машыну і зноў паехалі. Гэта адбылося ў яе доме — вось абраза, з якой яна не магла змірыцца. І трэба ж было такому здарыцца, што менавіта тады, калі яны збавілі хуткасць на кантрольна-прапускным пункце, там на варце быў малады салдат, які не ведаў іх і загадаў спыніцца. Ён зазірнуў у іх маленечкі аўтамабіль, нібы спадзяваўся знайсці схаваны там кулямёт, а потым утаропіўся на Анаклета, які ў сваім шыкоўным цёмна-аранжавым пінжаку ледзь стрымліваўся, каб не расплакацца. Салдат спы-

таўся ў іх, хто яны такія, гэтак, што, на яго думку, яны адразу павінны былі зразумець дарэмнасць спробы назвацца якім-небудзь выдуманым прозвішчам.

Яна ніколі не забудзе твар таго салдата. Тады яна не магла прымусіць сябе назваць прозвішча мужа. Малады салдат чакаў, не зводзячы з іх вачэй і не гаворачы ні слова. Пасля яна бачыла таго самага салдата ў стайні, куды заязджала па Морыса на машыне. У яго быў дзіўны засяроджаны выгляд, як у не кранутых цывілізацыяй людзей на палотнах Гагена. Яны глядзелі адно на аднаго, відаць, цэлую хвіліну, пакуль, нарэшце, не прыйшоў афіцэр.

Яна і Анаклета ехалі каля трох гадзін па холадзе, не сказаўшы адно аднаму ні слова. І вось пасля таго ў доўгія ночы, калі яна хварэла і ніяк не магла супакоіцца, пачалі нараджацца планы, задумы, што адразу з узыходам сонца ўжо здаваліся недарэчнымі. А потым быў вечар, калі яна прыбегла дадому ад Пендэртанаў і зрабіла тую жаклівую рэч. Яна ўбачыла на сцяне садовыя нажніцы і, не помнячы сябе, спрабавала ўваткнуць іх у грудзі і такім чынам памерці. Але нажніцы былі занадта тупыя. А потым на нейкі час яна, відаць, страціла розум, бо сама не ведала, як усё здарылася. Элісан уздрыгнула ад успамінаў і закрыла твар далонямі. Яна пачула, як муж адчыніў дзверы свайго пакоя і выставіў у калідор чаравікі. Яна адразу патушыла святло.

Маёр скончыў чытаць часопіс і засунуў яго назад у шуфляду. Ён выпіў апошні раз перад сном, лёг, зручна ўладкаваўшыся ў ложку, і пачаў глядзець проста перад сабой у цемру. Яму прыгадалася першая сустрэча з Леанорай. Адбылася яна тады, калі памерла дзіця. Увесь той год цэлых дванаццаць месяцаў Элісан альбо была ў бальніцы, альбо блукала па доме нібы здань. Леанору ён сустрэў на стайні ў першы тыдзень службы ў гэтым гарнізоне, і яна прапанавала яму па-

казаць наваколле. Яны з'ехалі са сцэжкі для верхавой язды і перайшлі на поўны галоп. Калі прывязалі коней, каб тыя адпачылі, Леанора ўбачыла непадалёк зараснікі ажыны і сказала, што пашукае заадно ягад для крушону на абед. І божа! Калі яны прабіраліся разам праз тыя зараснікі, кідаючы ягады ў капялюш, усё і здарылася першы раз. У дзевяць гадзін раніцы і праз дзве гадзіны пасля таго, як пазнаёміліся! Нават цяпер яму верылася ў гэта з цяжкасцю. Але што гэтая сустрэча нагадала яму тады? А так... Нібыта ён быў на манеўрах у халоднае дажджлівае надвор'е, мерзучы цэлую ноч у палатцы, у якую працякала вада. А потым падняўся на досвітку і ўбачыў, што дождж аціх і на небе зноў зьяе сонца. Убачыў бравых салдат, якія гатавалі сабе каву на бівачных вогнішчах, з якіх у чыстае белае неба ляцелі іскры. Цудоўнае пачуццё — найлепшае ў свеце!

Маёр вінавата хіхікнуў, накрыўся з галавой прасціною і адраза захроп.

* * *

А палове першай ночы капітан Пендэртан, ахоплены трывогай, адзінока сядзеў у сваім кабінце. Ён працаваў над манаграфіяй, але ў гэтую ноч справа ішла марудна, хоць ён і выпіў шмат віна, чаю і выкурыў дзесятак цыгарэт. Нарэшце ён зусім устаў з-за стала і пачаў нервова хадзіць па пакоі. У жыцці мужчыны бываюць моманты, калі вельмі хочацца мець побач чалавека, якога б кахаў, якім бы апекаваўся, якому б давяраў усе свае думкі і пачуцці. І наадварот — здараюцца моманты, калі злосць, расчараванне, страх перад жыццём шукаюць выйсця ў нянавісці. У бедалагі капітана не было аб'екта нянавісці, і вось ужо некалькі месяцаў ён адчуваў сябе няшчасным.

Элісан Лэнгдан, гэты даўганосы шматпакутны Іоў у спадніцы, і яе мярзотны філіпінец выклікалі ў яго агіду. Але ён не мог ненавідзець Элісан, бо яна не давала падставы. Капітана страшэнна злавала, што ён быў абавязаны Элісан. На ўсім свеце толькі яна ведала адну прыкрую рысу яго характару: у капітана Пендэртана была схільнасць да клептаманіі. Ён увесь час стрымліваў у сабе жаданне прысвоіць рэчы, якія ён бачыў у чужым доме. І ўсё ж двойчы гэта яго слабасць перамагала. У дзяцінстве, калі яму было сем гадоў, яму так дапёк мясцовы хуліган — тыран школьнага двара, які аднойчы і з яго паздзекаваўся, што Пендэртан украў з туалетнага століка сваёй цёткі старадаўнюю шкатулку і падарыў яму, каб даказаць сваю прыхільнасць. І тут у гарнізоне, праз дваццаць сем гадоў, зноў паддаўся спакусе.

Аднаго разу на вяселлі яму так спадабалася арыгінальная прыгожая дэсертная лыжачка, вельмі тонкай, да таго ж старадаўняй работы, што ён не вытрываў. Калі ў выніку спрытнай маніпуляцыі трафай быў ужо ў кішэні, ён раптам зразумеў, што Элісан, якая сядзела побач з ім, усё гэта бачыла. Яна паглядзела яму проста ў твар са здзіўленнем. Нават цяпер ён уздрыгваў кожны раз, калі думаў пра гэта. Спачатку Элісан доўга глядзела яму ў вочы, а потым пачала смяяцца. Ды як! Аж рагатала, нават падавілася, і яе давялося злёгка стукнуць кулаком па спіне. Нарэшце, папрасіўшы прабачэння, яна пайшла ад стала. І ўвесь той вечар кожны раз, калі ён кідаў на яе позірк, яна адказвала яму ўсмяшкай. З таго часу яна не спускала з яго вачэй, калі садзіла за стол у сваім доме. Лыжачку ён схаваў у сваёй шафе, загарнуўшы ў шаўковую хустачку, і яна ляжала там у скрынцы ад бандажа.

Але, нягледзячы на ўсё гэта, ён не мог ненавідзець Элісан. Як не мог ён па-сапраўднаму ненавідзець і сваю

жонку. Леанора даводзіла яго да вар'яцтва, але нават у самыя шалёныя прыпадкі рэўнасці ён не мог ненавідзець яе больш чым ката, каня ці тыграня. Капітан хадзіў па кабінеце, раздражнёна піхаючы нагой усё, што трапляла на вочы. Калі Элісан нарэшце вырашыла развесціся з Морысам, што з усяго гэтага атрымаецца? У капітана не хапала духу, каб абдумаць такі варыянт, бо яго гняло тое, што ён можа застацца адзін.

Капітану здалася, што ён пачуў нейкі падазроны гук, і таму ён адразу спыніўся. Не, у доме было ціха. Капітан, як ужо гаварылася, быў баязлівец. Здаралася, калі ён заставаўся сам-насам, яго ахопліваў незразумелы жах. І цяпер, калі капітан стаяў у цішы пасярод пакоя, яму здавалася, што нервовасць і пакутлівы стан выкліканы не сіламі, што залежаць ад людзей і таму маглі быць у нейкай меры яму падуладныя, а нейкімі знешнімі абставінамі, якія можна ўсведамляць хіба толькі на адлегласці. Капітан збянтэжана акінуў позіркам пакой. Потым навіў парадак на пісьмовым сталі і адчыніў дзверы.

Леанора заснула на дыване перад камінам у зале. Капітан глянуў на яе і ціха засмяўся. Жонка ляжала на баку, і ён злёгка таўхануў яе нагой. Яна прамармытала нешта пра тое, як гатаваць індычку, але не прачнулася. Капітан нахіліўся, страсянуў яе, сказаў некалькі слоў ёй проста ў твар і нарэшце паставіў на ногі. Але як тое дзіця, якое будзяць, каб завесці ў туалет, дзе яно адбывае апошнюю за ноч павіннасць, Леанора магла спаць нават стоячы. Калі капітан валоў яе ўгору па лесвіцы, яна па-ранейшаму мармытала нешта пра індычку.

— Няхай мяне лепш чэрці возьмуць, чым я цябе буду распранаць,— сказаў капітан.

Але Леанора сядзела на ложку нерухома, і, паназіраўшы за ёй некалькі мінут, ён зноў засмяўся

і распрануў яе. Ён не надзеў начной сарочкі, бо ў шуфлядах камоды быў такі беспарадак, што там проста нельга было яе знайсці. Да таго ж Леанора заўсёды любіла спаць, як яна казалася, галышом. Калі Леанора ўжо была ў ложку, капітан падышоў да фатаграфіі, што вісела на сцяне і што ўжо шмат гадоў займала яго думкі. Гэта быў здымак дзяўчыны гадоў семнаццаці, пад якім быў замілаваны подпіс: «Леаноры з мільёнам найлепшых пажаданняў ад Бутсі». Гэты «шэдэўр» упрыгожваў сцены Леанорыных спальняў больш як дзесяцігоддзе і аб'ездзіў з ёй паўсвету. Але калі Леанору пачалі распытваць пра гэтую самую Бутсі, з якой яны некалі жылі ў адным пакоі ў школе-інтэрнаце, яна няўпэўнена адказала, што, здаецца, чула, што Бутсі некалькі гадоў назад утапілася. Да таго ж, прыпёртая да сцяны, яна прызналася, што нават не памятае сапраўднага імя гэтай Бутсі. Тым не менш ужо проста па звычцы здымак вешалі на сцяну.

Капітан зірнуў на жонку, што спала ў ложку. Леанора была гарачая па натуре і паспела ўжо сцягнуць з сябе прасціну, агаліўшы грудзі. Яна ўсміхалася, і капітан падумаў, што, відаць, цяпер яна даядае тую індычку, што гатавала ў сне.

Каб заснуць, капітан піў секанал і так прызвычайна іўся да яго, што адной таблеткі было ўжо мала. Ён лічыў, што пры такой цяжкай службе ў пяхотнай школе не варта пакутаваць ад бяссонніцы ўначы, каб раніцай мець нясвежы выгляд. Без адпаведнай дозы секаналу капітан спаў вельмі чуйна і ўвесь час бачыў сны. Сёння ён вырашыў выпіць трайную дозу, бо ведаў, што тады ён адразу праваліцца ў сон, нібыта адурманены хмелем, і не прачнецца раней, як праз шэсць-сем гадзін. Капітан праглынуў таблеткі і лёг у цемры з прыемным прадчуваннем. Гэтая доза давала яму не падобнае ні на што салодкае забыццё: на грудзі яму

садзілася вялікая чорная птушка, акідвала яго лютым позіркам сваіх залатых вачэй і потым нечакана ахінала лёгкімі мяккімі крыламі.

* * *

Радавы Уільямс прастаяў каля дома амаль дзве гадзіны, пакуль там не патухла святло. Зоркі на небе сталі больш цьмяныя, а само неба з чорнага па-ступова ператварылася ў цёмна-фіялетавае. Толькі паранейшаму ярка свяціла сузор'е Арыёна і з цудоўным бляскам зіхацела Вялікая Мядзведзіца. Салдат абышоў дом, спыніўся каля дзвярэй у кухню і асцярожна паспрабаваў адчыніць. Дзверы былі зачыненыя з сярэдзіны, як ён і думаў. Але салдат уставіў у шчыліну лязо нажа і прыўзняў клямку. Выявілася: дзверы з чорнага хода былі незамкнёныя.

Апынуўшыся ў доме, салдат нейкі час стаяў нерухома. Было цёмна і ціха. Нясмела пачаў узірацца ў цемру, пакуль да яе не прывык. Дзе і што размяшчаецца ў доме, ён вывучыў і ведаў. Доўгі калідор і лесвіца падзялялі дом на дзве палавіны. У адной палавіне была вялікая зала, за ёй — пакой служанкі. У другой — сталовая, капітанаў кабінет і кухня. На другім паверсе была вялікая спальня на два ложка і маленькі пакойчык. Злева былі дзве спальні сярэдняга памеру. Капітан спаў у вялікім пакоі, а яго жонка — у пакоі па другі бок калідора. Салдат асцярожна падняўся па лесвіцы, засланай дывановай дарожкай. Ён стараўся рухацца спакойна. Дзверы пакоя «пані» былі адчыненыя, і, падышоўшы да іх, ён не вагаўся ні хвіліны. Ступаючы мякка, нібы кот, ён зайшоў у пакой.

Пакой быў напоўнены злётным месячным святлом і ценямі. Капітанова жонка спала ў той самай позе, у якой яе пакінуў муж. Мяккія валасы раскідаліся па

падушцы, а грудзі, што паволі і ледзь бачна ўздыма-ліся ад лёгкага дыхання, былі напалову адкрытыя. На ложку засталася жоўтае шаўковае пакрывала; па-ветра было насычана саладкавата-дурмановым пахам духоў. Памалу, на пальчыках, салдат падышоў да ложка і схіліўся над жанчынай. Месяц мякка асвят-ляў іх твары, і яны былі так блізка адзін ад аднаго, што ён чуў яе цёплае роўнае дыханне. У сумных ва-чых у салдата спачатку з'явілася пільная цікавасць, але праз некалькі хвілін яго суровы твар засвяціўся шчасцем. Малады салдат адчуў вострую і дзіўную, ні-колі яшчэ не зведаваную ў жыцці асалоду.

Неякі час ён так і стаяў, нізка нахіліўшыся над жанчынай. Потым, абапёршыся рукой аб падаконнік, ён паволі апусціўся на кукішкі побач з ложкам. Ён утрымліваў раўнавагу, седзячы на шырокіх пальцах ног, выпрастаўшы спіну і палажыўшы моцныя тонкія далоні на калені. Яго вочы свяціліся, нібы круглыя бурштынавыя гузікі, а зблытаныя пасмы валасоў спа-далі на лоб.

І раней некалькі разоў на твары ў радавога Уіль-ямса свяцілася раптоўна абуджанае шчасце, але ні-хто з гарнізона не бачыў яго ў тыя моманты. А калі б убачылі, то аддалі б пад трыбунал. Справа ў тым, што ў час доўгіх блуканняў па лесе заповедніка ён быў не адзін. Калі ўдавалася адлучыцца са службы ў другой палове дня, ён браў са стайні каня. Ад'яз-джаў на ім міль на пяць ад гарнізона, у глухі закутак у баку ад дарог, куды цяжка было дабрацца. Там, у ле-се, была роўная прагаліна, парослая травой і хмызня-ком колеру начышчанай бронзы. У гэтым зацішным месцы салдат заўсёды рассядлоўваў і пускаў на волю каня. Потым распранаўся і клаўся на вялікі роўны камень пасярод паляны, бо адзінае, без чаго салдат не мог жыць, было сонца. Нават у самыя халодныя дні ён нерухома ляжаў галышом, падставіўшы цела со-

нечным промням. Часам, усё яшчэ распрануты, ён узбіраўся на камень і скакаў на голы хрыбет каня. Гэта была звычайная вайсковая каняка, і з кім-небудзь іншым яна была здатная толькі на два алюры: няўключдную рысь і галоп, у час якога яна нагадвала б цацку конь-качалка. Але калі седаком быў радавы Уільямс, з канём адбываўся цуд. Ён імчаў лёгкім галопам ці пераходзіў на рысь з ганарлівай напружанай элегантнасцю. Цела ў салдата было светлае, з залаціста-карычневым адценнем, і ён цвёрда трымаўся на кані. Без вопраткі ён быў такі шчуплы, што на яго целе былі выразна відаць выгнутыя лініі рэбраў. Калі ён імчаў галопам пад промнямі сонца, на яго вуснах блукала пажадлівая дзікая ўсмяшка, якая здзівіла б яго таварышаў па казарме. Пасля такіх выездаў ён вяртаўся ў казарму стомлены і ні з кім не размаўляў.

Уільямс сядзеў на кукішках каля ложка ў пакоі «пані» амаль да світання. За гэты час ён не зварухнуўся, не выдаў сябе ніводным гукам і не адвёў вачэй ад цела капітанавай жонкі. Потым, калі пачало ўжо світаць, ён зноў абапёрся аб падаконнік, каб утрымаць раўнавагу, і асцярожна падняўся. Ён сышоў уніз па лесвіцы і нячутна зачыніў за сабою дзверы. Неба ўжо было бледна-блакітнае, і ў ім дагарала зорка Венера.

РАЗДЗЕЛ III

Элісан Лэнгдан правяла пакутлівую ноч. Яна не заснула, пакуль не ўзышло сонца і не пратрубілі пад'ём. Увесь гэты доўгі час яе непакоілі сумныя думкі. На світанні ёй здалося, і яна была амаль упэўненая, што сапраўды бачыла, як нехта выйшаў з дома Пендэртанаў і падаўся да лесу. Потым, ледзь Элісан нарэшце заснула, яе абудзіў страшэнны шум. Яна ху-

ценька накінула на сябе халат, сышла па лесвіцы і стала сведкай скандальнай і недарэчнай сцэны. У сталовай яе муж з чаравікам у руцэ ганяўся вакол стала за Анаклетам. Маёр бегаў у шкарпэтках, але пры поўным парадзе, з усімі атрыбутамі для суботняга ранішняга агляду, так што начэпленая шабля брынкала, ляпаючы яго па сцягне. Убачыўшы Элісан, абодва адразу спыніліся.

— Ён зрабіў гэта наўмысна! — зароў маёр голасам, поўным абурэння.— Я пазнюся. Мяне чакаюць шэсцьсот чалавек. А тут глянь, не, ты зірні, калі ласка, што ён мне прынёс!

Чаравікі сапраўды ўяўлялі сумнае відовішча. Здавалася, што іх шаравалі з вадой, загадзя абсыпаўшы мукой. Яна насварылася на Анаклету і прасачыла, каб ён пачысціў чаравікі як належыць. Анаклета жаласна румзаў, але яна знайшла ў сабе сілу волі, каб не супакойваць яго. Скончыўшы чысціць, Анаклета прабурчаў нешта пра тое, што ўцячэ з дому і пачне гандляваць бялізнай у Квебеку. Яна занесла начышчаныя чаравікі мужу і аддала іх, не сказаўшы ні слова, але з папрокам у вачах. Адчуўшы боль у сэрцы, яна зноў лягла і ўзяла ў рукі кнігу.

Анаклета прынёс ёй кавы, а потым з'ездзіў у гарнізонны магазін, каб купіць усё неабходнае на выхадны дзень. Праз нейкі час, калі яна скончыла чытаць кнігу і глядзела ў акно на сонечны восеньскі дзень, Анаклета зноў зайшоў у пакой. Ён быў вясёлы і зусім забыўся пра вымову за чаравікі. Ён распаліў моцны агонь у каміне і ціхенька адчыніў верхнюю шуфляду камоды, каб трохі ў ёй пакорпацца. Анаклета дастаў адтуль крышталёвую запальнічку, што па заказе Элісан зрабілі з старадаўняга флакона нюхальнай солі. Анаклету настолькі спадабалася гэтая цацка, што Элісан ужо некалькі гадоў назад падаравала яму запальнічку. Тым не менш ён трымаў свой падарунак разам

з яе рэчамі, каб мець магчымасць на законнай падставе адчыніць шуфляду, калі яму толькі захочацца. Анаклета папрасіў яе пазычыць яму акуляры і доўга ўглядаўся ў ільняную дарожку на камодзе. Потым ён ухапіў нешта нябачнае двума пальцамі і панёс да скрынкі смецця. Ён пра штосьці гаварыў сам з сабою, але яна не звяртала ўвагі на яго шчабятанне.

Што стане з Анаклетам, калі яна памрэ? Гэтае пытанне ўвесь час непакоіла Элісан. Морыс, канешне, паабяцаў не пакінуць яго ў нястачы, але чаго варта будзе гэтае абяцанне, калі Морыс зноў ажэніцца, а гэта здарыцца абавязкова. Яна ўспомніла, як сем гадоў назад на Філіпінах Анаклета першы раз з'явіўся ў іх доме. Якое сумнае маленькае стварэнне гэта было! Яго так мучылі іншыя служкі, што ён цэлымі днямі, як сабака, хадзіў следам за ёй. Дастаткова было камунебудзь глянуць на яго, як ён пачынаў залівацца слязьмі і заломліваць рукі. Анаклету было семнаццаць гадоў, але яго хваравіты, разумны, збянтэжаны твар быў наіўны, як у дзесяцігадовага дзіцяці. Калі яна збіралася вяртацца ў Штаты, ён папрасіў, каб яго ўзялі з сабой, і яна згадзілася. Удваіх з Анаклетам яны змаглі б неяк пражыць разам на гэтым свеце, але што будзе рабіць ён адзін, калі яна памрэ?

— Анаклета, ты шчаслівы? — раптам спыталася яна.

Філіпінчык быў не з тых, каго можна было здзівіць нечаканым інтымным пытаннем.

— Ну, а як жа, — адказаў ён, не вагаючыся ні хвіліны. — Калі толькі вы адчуваеце сябе добра.

У пакоі было светла ад сонца і агню ў каміне. На адной сцяне водсветы ўтварылі вясёлку, і яна назірала за яе скокамі, слухаючы адным вухам ціхія разважанні Анаклеты. «Што мне цяжка ўявіць, дык гэта тое, што яны ведаюць», — мармытаў ён. Вельмі часта ён пачынаў размову з такой вось цьмянай загадкавай

заўвагі, і таму Элісан спадзявалася, што праз нейкі час ёй удасца ўлавіць сэнс. «Толькі праслужыўшы ў вас доўгі час, я сапраўды паверыў, што вы ведаеце. Цяпер я веру ўсім, апрача містэра Сяргея Рахманінава».

Элісан павярнула твар у яго бок.

— Пра што ты гаворыш?

— Пані Элісан, — адказаў Анаклета, — вы і праўда верыце, што містэр Сяргей Рахманінаў ведае, што крэсла — гэта тое, на чым сядзяць, і што гадзіннік паказвае час? І што, калі я здыму чаравік, паднясу да яго вачэй і спытаюся: «Што гэта, містэр Сяргей Рахманінаў?» — ён адкажа, як любы іншы чалавек: «Як што, Анаклета? Гэта — чаравік». Мне цяжка гэта ўявіць.

Сольны канцэрт Рахманінава быў апошні, на якім яны былі, і, на думку Анаклеты, — найлепшы. Што да Элісан, то яе не вабілі канцэртныя залы з натоўпамі людзей, яна лічыла за лепшае траціць грошы на грамафонныя дыскі, але час ад часу добра было вырвацца з гэтага гарнізона, і гэтыя паездкі складалі радасць жыцця Анаклеты. Хаця б таму, што начавалі ў гасцініцы, а гэта выклікала ў Анаклеты захапленне.

— Як вы лічыце: можа, калі я ўзаб'ю падушкі, вам будзе зручней ляжаць? — спытаўся Анаклета.

А вячэра пасля таго канцэрта! Анаклета ганарліва прыплыў услед за ёй у рэстаран пры гасцініцы ў сваім аранжавым аксамітавым пінжаку. Калі надышла чарга рабіць заказ, ён паднёс меню да твару і потым заплюшчыў вочы. Ён загаварыў па-французску, тым самым вельмі здзівіўшы афіцыянта-мулата. Яна ледзь не пырнула са смеху, але ўсё ж здолела стрымацца і пераклала, стараючыся быць як мага больш сур'ёзнай, нібыта была дуэньяй ці фрэйлінай. Але як ведаў Анаклета французскую мову слаба, зроблены ім заказ быў даволі дзіўны. Лексікон быў узяты з падручніка,

па якім ён вывучаў французскую мову, з урока пад назвай «Агарод», і таму на вячэру былі заказаны толькі капуста, фасоля і морква. Таму, калі з уласнай ініцыятывы Элісан да яго заказу дадала кураня, Анаклета расплюшчыў на момант вочы і кінуў на яе хуткі ўдзячны позірк. Афіцыянты ў белых смокінгах нібы мухі пазляталіся падзівіцца на гэтакі цуд, што вельмі ж узрушыла Анаклета, ён нават не дакрануўся да яды.

— А што, калі мы паслухаем музыку? — спыталася яна. — Давай паставім квартэт соль-мінор Брамса.

— Гамеух¹, — адказаў Анаклета.

Ён паставіў першы дыск і падрыхтаваўся слухаць, сеўшы на зэдліку каля каміна. Але не паспеў яшчэ скончыцца першы пасаж — прыгожы дуэт фартэпіяна і струнных інструментаў, як нехта пастукаў у дзверы. Анаклета перагаварыў з некім у калідоры, зачыніў дзверы і выключыў патэфон.

— Місіс Пендэртан, — прашаптаў ён, узяўшы бровы.

— Я ведала, што калі пастукаю ў дзверы на першым паверсе, то давядзецца стукаць да канца свету, пакуль вы мяне пачуеце, — сказала Леанора, зайшоўшы ў пакой. Яна плюхнулася на ложка з такой сілай, што, здалося, нават лопнула спружына. Потым, успомніўшы, што Элісан дрэнна сябе адчувае, Леанора таксама пастаралася зрабіць хваравітую міну, бо ў яе ўяўленні менавіта так трэба было паводзіць сябе ў пакоі, дзе знаходзіцца хворы. — Ну, як? Зможаш сёння вечарам?

— Што змагу?

— Божа мой, Элісан! У мяне ж сёння госці! Апошнія тры дні я толькі тое і рабіла, што рыхтавалася да іх. Такія вечары я і наладжваю два разы на год.

---

¹ Выдатна (фр.).

— І праўда,— сказала Элісан.— У мяне гэта зусім выскачыла з галавы.

— Слухай! — сказала Леанора, і яе свежы ружовы твар зачырванеў ад прадчування жаданага эфекту.— Каб ты толькі бачыла цяпер маю кухню! Слухай, як усё будзе. У сталовай я рассуну стол на ўсю шырыню, і кожны будзе падыходзіць і накладаць сабе, што захоча. Прыгатавала пару віргінскіх шынак, вялікую індычку, засмажаную курыцу, нарэзаную халодную свініну, шмат смажаных свіных рэбраў, розныя закускі — марынаваную цыбулю, масліны, радыску. Да таго ж гасцям будуць падаваць гарачыя булчкі і сырнікі, у куце будзе стаяць ваза з пуншам, а тым, хто не захоча разбаўляць, я прыгатавала на буфеце восем літровых бутэлек віскі «Кентакі-бурбон», пяць — жытнёвага віскі і пяць — шатландскага. І яшчэ я запрасіла з горада акардэаніста.

— Але хто ж, напямілы бог, гэта ўсё з'есць? — спыталася Элісан, праглынуўшы сліну, бо ёй зрабілася моташна.

— Уся хеўра,— з энтузіязмам усклікнула Леанора.— Я абзваніла ўсіх, пачынаючы з жонкі Старога Мілэнка.

«Старым Мілэнкам» Леанора называла генерала — камандуючага гарнізона, нават і калі звярталася да яго. З генералам, як і з іншымі мужчынамі, яна паводзіла сябе раскавана і пяшчотна, і таму не дзіўна, што генерал, як і большасць афіцэраў гарнізона, паслухмяна падпарадкоўваўся ёй. Жонка ў генерала была тлустая, марудлівая, сентыментальная і зусім не прывабная.

— Вось яшчэ чаму я вырашыла зайсці з раніцы,— сказала Леанора.— Ці не змог бы Анаклета наліваць пунш гасцям?

— Ён будзе рады памагчы табе,— адказала за яго Элісан.

Анаклета, які стаяў на парозе, не выказаў асаблівай радасці. Ён з папрокам глянуў на Элісан і пайшоў на першы паверх гатаваць абед.

— Два браты Сузі памагаюць на кухні, і, божа мой, каб ты толькі бачыла, якая гэта ненажэрная зграя! Я ніколі ў жыцці такога не бачыла.

— Між іншым,— спыталася Элісан,— Сузі заму-жам?

— Не, бог з табой! Яна і знацца не хоча з мужчынамі. Папалася, калі ёй было чатырнаццаць гадоў, і дагэтуль не можа апамятацца. А што?

— Я спыталася, бо амаль упэўнена, што бачыла, як нехта зайшоў у ваш дом з чорнага хода ўчора позна ўночы і выйшаў на досвітку.

— Табе проста здалася,— пастаралася супакоіць Элісан Леанора. Яна лічыла, што ў Элісан не ўсе дома, і не давала веры нават самым звычайным яе словам.

— Можа, і так.

Леаноры стала сумна, і яна ўжо хацела ісці дадому. Але яна лічыла, што візіт суседзяў павінен працягвацца не менш за гадзіну, і таму цярдліва адбывала гэты час. Леанора ўздыхнула і зноў паспрабавала зрабіць хваравітую міну. На яе думку, самай тактоўнай тэмай размоў ля ложка хворага былі хваробы іншых людзей, і яна гаварыла толькі пра гэта, калі толькі не збівалася на размовы пра яду і спорт. Як усе абмежаваныя людзі, яна мела схільнасць да жахлівых гісторый, якія яна са смакам пераказвала і з захапленнем выдумляла сама. Яе трагедыіны рэпертуар абмяжоўваўся ў асноўным страшнымі здарэннямі, звязанымі са спортам.

— Я табе расказвала пра трынаццацігадовую дзяўчынку, што паехала з намі на паляванне на лісіц, была там выжлятнікам і скруціла сабе шыю.

— Ага, Леанора,— адказала Элісан, стараючыся

стрымацца.— Ты раскажвала мне пра гэта з усімі жудаснымі падрабязнасцямі разоў пяць.

— Гэта цябе нервуе?

— Вельмі.

— Хм.

Леанору зусім не засмуціў такі рэзкі адказ. Яна спакойна закурыла цыгарэту.

— Не слухай нікога, калі табе будуць гаварыць, што так трэба паляваць на лісіц. Я ведаю, бо сама палявала і тым і другім спосабам. Слухай, Элісан! — яна занадта старанна вымаўляла словы і наўмысна гаварыла бадзёрым тонам, нібы звярталася да дзіцяці.— Ты ведаеш, як трэба паляваць на апосумаў?

Элісан кіўнула і паправіла пакрывала.

— Іх трэба заганяць на дрэва.

— І рабіць гэта пешшу,— удакладніла Леанора.— Вось так трэба паляваць і на лісіц. У майго дзядзькі ёсць драўляная хата ў гарах, і мы з братам ездзілі туды. Бывала, калі надарыцца халодны вечар, збяромся чалавек шэсць і пойдзем з сабакамі пасля захаду сонца. За намі яшчэ бег негрытосік, несучы за спіной збан, поўны мяккай і сакавітай кукурузы. Здаралася, цэлую ноч хадзілі за лісіцай. Эх, гэта словамі не апішаш! І ўсё ж,— Леанору перапаўнялі пачуцці, але ў яе не хапала слоў, каб перадаць іх.— Потым вып'ем па апошняй чарцы ў шэсць гадзін і садзімся снедаць. І тут — божа мой! Усе гаварылі, што гэты мой дзядзька быў чалавек з дзівацтвамі, але што на стол паставіць, ён ведаў. Пасля палявання ішлі да стала, ён быў літаральна завалены ікрой, смажанай шынкай, курамі, пячэннем велічынёй што твая рука.

Калі Леанора нарэшце пайшла, Элісан не ведала, плакаць ёй ці смяцца. Яна зрабіла тое і другое даволі істэрычна. Анаклета падышоў да яе і старанна паправіў матрац, выраўняўшы ўмяціну, што засталася пасля Леаноры.

— Я збіраюся развесціся з маёрам, Анаклета,— раптам сказала яна, перастаўшы смяяцца.— Я паведамлю яму пра гэта сёння вечарам.

Па выразу твару Анаклеты яна не зразумела, здзівіла яго гэта паведамленне ці не. Ён пастаяў моўчкі, а потым спытаўся:

— Куды ж мы з вамі тады пададзімся, пані Элісан?

У яе ў галаве ўзнікла і прайшла доўгая чарада планаў, што нарадзіліся ў бяссонныя ночы: выкладаць лацінскую мову ў якім-небудзь студэнцкім горадзе, лавіць крэветак, паслаць Анаклету на якую-небудзь чорную работу, а самой сядзець у пансіёне і браць на дом шыццё. Але яна толькі сказала:

— Гэта я яшчэ не вырашыла.

— Цікава,— сказаў Анаклета ў задуменні,— што будуць рабіць Пендэртаны?

— Цябе гэта не павінна цікавіць, бо не наш клопат.

Тварык у Анаклеты пацямнеў, а сам ён, паклаўшы руку на спінку ложка, задумаўся. Элісан адчувала, што ён хоча яшчэ нешта спытаць, і таму глядзела на яго, чакаючы пытання. Нарэшце ён спытаўся з надзеяй у голасе:

— Як вы думаеце, мы маглі б жыць у гасцініцы?

* * *

У другой палове дня капітан Пендэртан пайшоў на стайню, каб, як звычайна, паехаць на прагулку. Радавы Уільямс яшчэ быў там, хоць у той дзень павінен быў вызваліцца ў чатыры гадзіны. Капітан загаварыў з пагардай пранізлівым голасам, не глядзячы на маладага салдата.

— Асядлай каня місіс Пендэртан, Жарптаха.

Радавы Уільямс стаяў нерухома, утаропіўшыся ў збялелы напружаны твар капітана.

— Што капітан загадаў?

— Жарптаха, — паўтарыў капітан. — Каня місіс Пендэртан.

Загад быў нечаканы. Раней капітан толькі тры разы ездзіў на Жарптаху, і кожны раз з ім была жонка. У капітана не было свайго каня, і ён браў тых, што былі прыпісаны да стайні. Чакаючы, пакуль выведучь каня, капітан стаяў на адкрытай пляцоўцы, нервова тузаючы за пальцы пальчатку. Калі ж нарэшце Жарптаха вывелі, ён выказаў сваю незадаволенасць: радавы Уільямс надзеў на каня пляскатае англійскае сядло місіс Пендэртан, а капітану больш падабалася вайсковае сядло тыпу маклелан. Сядло памянлі, капітан зазірнуў каню ў круглыя барвовыя вочы і ўбачыў у іх дрыготкае адлюстраванне свайго збянтэжанага твару. Калі ён садзіўся вярхом, радавы Уільямс трымаў каня за вуздэчку. Капітан сеў увесь напружаны, моцна сціскаючы зубы, і ўпёрся каленямі ў сядло. Салдат стаяў безуважна, па-ранейшаму трымаючыся за вуздэчку.

Праз нейкі час капітан сказаў:

— Ну, што там, радавы, бачыш, я ўжо сеў. Адпускай!

Радавы Уільямс адступіў на некалькі крокаў. Капітан нацягнуў повад і напружыў ногі. Ніякай рэакцыі. Конь не рвануўся наперад і не закусіў цуглі, як гэта здаралася кожную раніцу, калі на ім была місіс Пендэртан, а спакойна стаяў, чакаючы каманды. Зразумеўшы гэта, капітан ажывіўся ад раптоўнай зласлівай радасці. «Ага, — падумаў ён. — Яна надламала яго дух, як я і прадбачыў». Капітан прышпорыў каня і ўдарыў яго кароткім плеченым бізуном. Яны рушылі галопам па дарожцы для верхавой язды.

Дзень быў пагодны. Лёгка дыхалася паветрам, на-

сычаным гаркавата-салодкім пахам сасны і прэлага лісця. На неабсяжным блакітным небе не было ні воблачка. Конь, якога ў той дзень яшчэ не выводзілі са стайні, здавалася, крыху ашалеў ад асалоды вольнага бегу. Жарптах, як і большасць коней, рабіўся наравісты, вырваўшыся на волю адразу ж пасля выпасу. Капітан ведаў гэта, і таму наступны яго ўчынак быў вельмі нечаканы. Праскакаўшы мерным галопам, відаць, тры чвэрці мілі, капітан раптам рэзка рвануў апушчаны повад. Рывок быў такі нечаканы, што Жарптах страціў раўнавагу, нязграбна ступіў убок і стаў дыбкі. Потым ён спакойна спыніўся здзіўлены, але паслухмяны. Гэта вельмі ўзрадавала капітана.

Гэты манеўр быў паўтораны двойчы. Капітан адпускаў повад, пакуль Жарптах не адчуе радасці волі, а потым раптоўна асаджваў яго назад. Капітан і раней рабіў так. Шмат разоў за жыццё ён вызначаў дзіўныя і таемныя спосабы пакарання, сэнс якіх было б цяжка растлумачыць іншым людзям.

Трэці раз конь спыніўся, як звычайна, але ў гэты момант здарылася нешта такое, што прымусіла капітана занепакоіцца, і яго задаволенасць адразу знікла. Калі яны ўжо стаялі нерухома, адны на дарожцы, конь паволі павярнуў галаву і глянуў капітану ў твар. Потым памалу апусціў галаву да зямлі, прыціснуўшы вушы.

Капітан раптам зразумеў, што конь яго зараз скіне і не толькі скіне, але і заб'е. Капітан заўсёды баяўся коней: ездзіў на іх, бо так было заведзена і таму што гэта быў адзін з спосабаў самакатавання. Ён загадаў замяніць зручнае жончына сядло на мулкае сядло маклелан толькі таму, што там была выгнутая лука і за яе можна было ўхапіцца ў крытычнай сітуацыі. Цяпер ён сядзеў цвёрда, стараючыся трымацца адначасова за сядло і за повад. Але раптоўны страх быў такі моцны, што ён загадзя аддаўся на волю лё-

су, выцягнуў ногі з страмёнаў, прыкрыў рукамі твар і агледзеўся вакол, шукаючы месца, куды падаць. Аднак гэта была толькі мінутная слабасць. Калі капітан зразумеў, што конь яго ўсё ж не скіне, яго ахапіла радаснае пачуццё перамогі.

Дарога для верхавой язды праходзіла праз лес і паступова ўзбіралася ўгару. Галопам капітан пад'ехаў да скалы, адкуль на некалькі міль наўкол адкрываўся від на запаведнік. Удалечыні цёмнай рыскай на фоне яркага восеньскага неба зелянеў сасновы лес. Зачараваны цудоўным краявідам, капітан хацеў крыху там пастаяць і пацягнуў за повад. Але тут адбылося зусім непрадбачанае здарэнне, за якое капітан ледзь не заплаціў жыццём. На поўным скаку ён выехаў на грэбень скалы. І ў гэты момант конь раптоўна, з д'ябальскай хуткасцю, ірвануў улева, потым уніз пад адхон.

Гэта было так знянацку, што капітан выпаў з сядла. Ён ссунуўся на шыю каню, і ногі, выскачыўшы са страмёнаў, матляліся па баках. І ўсё ж не зваліўся. Учапіўшыся адной рукой за грыву, а другой ледзь утрымліваючы повад, ён змог вярнуцца назад у сядло. Але на большае ў яго не хапіла сілы, бо конь імчаў з такой шалёнай хуткасцю, што кожны раз, калі капітан расплюшчваў вочы, у яго пачынала кружыцца ў галаве. Усесціся надзейна ў сядле, каб цвёрда ўзяць у рукі повад, капітан не здолеў, як не здолеў і спыніць каня. І таму кожны яго мускул, кожны нерв былі падначалены аднаму — утрымацца. З хуткасцю славутага продка Жарптаха — чэмпіёна скачак, яны імчалі па шырокім, парослым травой полі, паміж скалой і лесам. Пад промнямі сонца блішчала медна-чырвоная трава. Потым капітан заўважыў, што зверху яго ахінуў зялёны змрок, і здагадаўся, што па нейкай вузкай сцежцы ўехалі ў лес. Конь, здавалася, не збаўляў хуткасці. Капітан у стане, блізкім да непрытом-

насці, амаль ляжаў на кані. Нейкай калючкай яму раздрала левую шчаку, але ён не адчуваў болю, хоць бачыў, як на руку капала гарачая пунцовая кроў. Прыгнуўся яшчэ ніжэй, так што правая шчака пачала церціся аб цвёрдае шчацінне на шыі Жарптаха. Чапляючыся ў адчаі за грыву, повад і луку сядла, ён больш не адважваўся прыўзняць галаву, баючыся, каб яе не адарвала якім-небудзь суком.

Толькі тры словы круціліся ў галаве ў капітана. Яны нячутна выляталі з яго дрыготкіх вуснаў, бо ў яго нават не хапала дыхання прашаптаць: «Вось і канец».

І, развітаўшыся з жыццём, капітан раптам павесалеў. Яго ахапіла неабдымная шалёная радасць. Гэта пачуццё, такое ж нечаканае, як і рывок, калі конь схіліўся да зямлі, капітану было раней невядомае. Яго мутныя, напалавіну заплюшчаныя, нібы ў трызненні, вочы раптам убачылі тое, чаго ніколі раней не заўважалі. Свет здаваўся калейдаскопам, і кожная з яго праяў, што траплялі ў поле зроку, пакідала ў памяці глыбокі і выразны след. Вось унізе ён заўважыў ледзь бачную сярод апалага лісця асляпляльна белую кветачку з тонкім узорам пялёсткаў. Калючая сасновая шышка, птушка ў блакітным ветраным небе, вогненны слуп сонечнага святла ў зялёным змроку — усё гэта капітан бачыў нібы ўпершыню ў жыцці. Ён адчуваў, што паветра чыстае і рэзкае, усведамляў цуд, якім было яго напружанае цела, тахканне сэрца, і тое дзіва, што ўяўлялі сабой яго кроў, мускулы, нервы, косці. Капітан не адчуваў больш страху; ён узняўся да той рэдкай ступені свядомасці, калі містык адчувае, што зямля — гэта ён і што ён — гэта зямля. Учапіўшыся, нібы краб, за каня, капітан нёсся наперад з грывасай экстазу на акрываўленых вуснах.

Капітан не ведаў, колькі часу працягвалася тая шалёная язда. Пад канец ён убачыў, што яны выска-

чылі з лесу і імчалі па адкрытай прасторы. Яму зда-лося, што краем вока ён заўважыў на камені чалаве-ка, які грэўся на сонцы, і каня, што пасвіўся побач. Гэта карціна яго не здзівіла і праз момант вылецела з галавы. Цяпер усе яго думкі былі накіраваны толькі на тое, што, зноў апынуўшыся ў лесе, конь пачаў губ-ляць сілы. Ахоплены агоніяй страху, капітан падумаў: «Калі ён спыніць свой бег, мне будзе канец».

Конь бег усё павальней, выбіўшыся з сілы, перай-шоў на рысь і нарэшце зусім спыніўся. Капітан вы-прастаўся ў сядле і агледзеўся. Ён ударыў каня пова-дам па мордзе, і той пракульгаў яшчэ некалькі метраў наперад. Капітан не здолеў прымусіць каня, зра-біць хоць бы адзін яшчэ крок. Дрыжучы, капітан злез на зямлю. Паволі прывязаў каня да дрэва. Потым выламаў дубец і, сабраўшы апошнія сілы, пачаў звар'яцела сцябаць жывёліну. Конь цяжка дыхаў, поўсць на скуры пацямнела і закруцілася ад поту, і спачатку ён кідаўся каля дрэва. Капітан усё сцябаў яго. Нарэшце конь заціх і загнана ўздыхнуў. Там, дзе ён стаяў, апусціўшы галаву, на калючай ігліцы чар-нела пляма поту. Капітан адкінуў дубец. Сам ён быў увесь вымазаны ў кроў, а на твары і шыі, падзёртых цвёрдай конскай шчацінай, з'явіліся барвовыя плямы. Злосць яшчэ не адхлынула, але ён знясілеў і ледзь трымаўся на нагах. Капітан апусціўся на зямлю і лёг у дзіўнай позе, заціснуўшы галаву між рукамі. Лежа-чы тут, у лесе, капітан быў падобны да паламанай лялькі, што выкінулі на сметнік. Ён уголос заплакаў.

На кароткі час капітан страціў прытомнасць. По-тым, калі ачуўся, перад ягонымі вачамі прайшло мі-нулае. Ён азірнуўся на пражытыя гады, быццам угля-даючыся ў дрыготкае адлюстраванне на дне студні. Успомніў сваё дзяцінства. Яго выхоўвалі пяць цё-так — старых дзевак. Цёткі не былі якія-небудзь кіс-ляы паненкі, ну, можа, апрача тых момантаў, калі

заставаліся адны; часта смяяліся, увесь час наладжвалі пікнікі, мітуслівыя экскурсіі і нядзельныя абеды, на якія запрашалі іншых старых дзевак. Але між тым хлопчык быў ім падпорай, пры дапамозе якой яны неслі далей свае крыжы. Капітан ніколі не ведаў, што такое сапраўдная ласка. Цёткі вылівалі на яго патокі сентыментаў, і ён, не ведаючы іншых спосабаў, плаціў ім тым самым. Акрамя таго, капітан быў з Поўдня, і цёткі ніколі не дазвалялі яму пра гэта забывацца. Па матчынай лініі яго продкі былі гугеноты, што выехалі з Францыі ў семнаццатым стагоддзі, жылі на Гаіці да вялікага бунту, а потым былі плантатарамі ў Джорджыі перад грамадзянскай вайной. У гісторыі яго роду былі і бляск раскошы нуварышаў, і галеча разарэння, і сямейная фанабэрыя. Яго ж пакаленне мала чым магло пахваліцца. Адзіны стрыечны брат служыў паліцэйскім у Нешвіле. Капітан, будучы снобам, не меў пачуцця ўласнай годнасці і надаваў вялікае значэнне мінуламу, што даўно і беззваротна адышло. Капітан біў нагамі па кучы сасновых іголак і пранізліва выў; яго галашэнне разносілася па лесе ледзь чутным рэхам. Раптам ён заціх. Незразумелае пачуццё, што не дала яму спакою, акрэслілася. Ён быў упэўнены, што побач з ім нехта ёсць. З вялікай цяжкасцю перавярнуўся на спіну.

Спачатку ён не паверыў сваім вачам. За два метры ад яго стаяў, абапёршыся аб дуб, малады салдат, твар якога так зненавідзеў капітан, і глядзеў у яго бок. Салдат быў зусім голы. Тонкае цела залацілі промні нізкага вечаровага сонца. Салдат глядзеў на капітана адсутным абыякавым позіркам, нібыта перад ім была нябачаная раней казьяўка. Капітан ад нечаканасці не мог паварушыцца. Ён хацеў нешта сказаць, але з горла вырваўся толькі хрып. Пакуль ён глядзеў на салдата, той перавёў задумены позірк на каня. Жарптах усё яшчэ быў мокры ад поту, а на спіне

чырванелі рубцы. Здавалася, за паўдня конь ператварыўся з пародзістага жарабца ў клячу, здатную толькі ў плуг.

Капітан ляжаў паміж салдатам і канём. Салдат нават не патурбаваўся абмінуць распасцёртае перад ім цела. Ён адышоў ад дрэва і лёгка пераступіў цераз афіцэра. Перад вачыма ў капітана прамільгнула бо-сая нага маладога салдата; яна была тонкая і далікатная, з высокім пад'ёмам у блакітных прожылках. Салдат адвязаў каня і паглядзіў яго па мордзе. Потым, нават не зірнуўшы на капітана, павёў каня ў лясны гушчар. Усё здарылася так хутка, што капітан не паспеў нават вымавіць слова. Спачатку ён быў проста здзіўлены. Некаторы час яго думкі засяродзіліся на точанай фігуры юнака. Ён выкрыкнуў нешта неразборлівае, але не дачакаўся адказу. Капітана ахапіла злосць. Прыступ нянавісці да салдата быў такі ж люты, як і пачуццё радасці, якое ён адчуў, вырваўшыся з-пад улады парывістага Жарптаха. Усе мукі прыніжэння, зайздрасці і страху, што ён зведаў за сваё жыццё, выліліся ў гэты вялікі гнеў. Капітан з цяжкасцю падняўся на ногі і, не разбіраючы дарогі, рушыў праз ахутаны змокам лес.

Ён не ведаў, дзе ён і як далёка ад гарнізона. У галаве раіліся дзесяткі каварных спосабаў прымусіць салдата пакутаваць. У душы капітан разумеў, што гэтая нянавісць, палымяная, як каханне, застанецца з ім да апошніх дзён жыцця.

Праблукаўшы доўгі час, ён, амаль ужо ноччу, выйшаў на знаёмую сцежку.

* * *

Вечарынка ў доме Пендэртанаў пачалася ў сем, і праз паўгадзіны парадныя пакоі былі поўныя гасцей. Леанора, урачыстая ў сваёй вячэрняй сукенцы з крэ-

мавага аксаміту, сустракала гасцей адна. У адказ на пытанні пра мужа яна жартавала, што яго чорт носіць, а дзе, яна не ведае, ды і, можа, ён наогул уцёк з дому. Госці смяяліся і пераказвалі адзін аднаму гэты жарт, уяўляючы, як капітан панура пляцецца з кійком на плячы, несучы клуначак кніг, загорнутых у чырвоную хусцінку. Ведалі, што ён збіраўся з'ездзіць у горад пасля прагулкі вярхом, а па дарозе магла паламацца машына.

Доўгі стол, раскладзены ў сталовай, быў, мала сказаць шчодро, застаўлены ядой, а стравы ўсё падносілі. Паветра было так насычана пахамі шынкі, смажаных рэбраў, што яго, здавалася, можна было чэрпаць лыжкай. З залы чуліся гукі акардэона, да якіх далучаліся галасы гасцей, што час ад часу несуладна зацягвалі хорам якую-небудзь песню. Буфет быў, відаць, самае ажыўленае месца. Анаклета, паказваючы ўсім сваім выглядам, што ён робіць гэта пад прымусам, скнарнічаў, наліваў пуншу толькі палову шклянкі і рабіў гэта не вельмі спяшаючыся. Калі ён заўважыў лейтэнанта Вайнчака, што адзінока стаяў ля дзвярэй, ён мінут пятнаццаць вылоўліваў кожную вішню і кожны кавалачак ананаса, і потым, прымусіўшы больш за дзесятак афіцэраў марыцца ў чарзе, паднёс шклянку адборнага пуншу старому лейтэнанту. Госці так ажыўлена гаманілі, што цяжка было прасачыць хоць адну з тых тэм, якія абмяркоўвалі. Вяліся дыскусіі пра новыя сродкі асігнавання ўрадам на войска, пра нядаўняе самагубства. Праз гул галасоў чулася, як то тут, то там расказвалі, — папярэдне агледзеўшыся навокал, ці няма побач маёра Лэнгдана, — жарт пра тое, як філіпінчык клапатліва падліў духоў у «пі-пі» Элісан Лэнгдан перад тым, як аддаць у шпіталь на аналіз. Увесь гэты тлум пачаў набываць катастрафічныя памеры. Так, з падноса ўжо скінулі торт і, не заўважыўшы гэтага, расцёрлі нагамі па лесвіцы.

Леанора была ў выдатным настроі. Кожнаму з гасцей у яе знаходзіўся які-небудзь банальны жарт. Яна, напрыклад, паляпала па лысіне палкоўніка-інтэнданта — сваю даўнюю сімпатыю. Раз яна выйшла з залы, каб занесці выпіць маладому акардэаністу, запрошанаму з горада.

— Божа мой! Які таленавіты хлопчык! — усклікнула яна. — Што яму ні напяеш, ён усё адразу сыграе! «О, мілае чырвонае крыло!» — усё, што хочаш!

— Сапраўды, чудоўна, — згадзіўся маёр Лэнгдан і абвёў позіркам натоўп, што сабраўся вакол. — Мая жонка захапляецца класікай — Бахам, разумееце, і гэтак далей. Мне — гэта тое самае, што праглынуць чарвяка. А вось вальс з «Вясёлай удавы» — гэта маё. Такая меладычная музыка!

Плаўны вальс і прыход генерала крыху сцішылі шум.

Леанора так цешылася арганізаванай ёю вечарынкай, што толькі ў дзевятай гадзіне пачала непакоіцца пра мужа. Ужо большасць гасцей адчувалі некаторую разгубленасць, што доўга няма гаспадара дома. Пайшлі размовы, што нешта, відаць, здарылася ці, можа, наадварот, набліжаецца нечаканы скандал. Таму нават тыя, хто прыйшоў раней за ўсіх, збіраліся затрымацца пазней, чым прадугледжваў этыкет вечара, дзе меркаваўся кругазварот гасцей. У доме было столькі людзей, што даводзілася звяртацца да мудрагелістай стратэгіі, каб праціснуцца з аднаго пакоя ў другі.

Тым часам капітан Пендэртан стаяў у самым пачатку дарожкі для верхавой язды побач з сяржантам, пад камандай якога была стайня, трымаючы ў руках ліхтар-«маланку». Ён даплёўся да гарнізона, калі было ўжо зусім цёмна, і паведаміў, што конь яго скінуў, а сам уцёк. Цяпер яны спадзяваліся, што Жарптах сам знойдзе дарогу назад. Капітан ужо абмыў абдзёр-

ты твар і з'ездзіў у шпіталь, дзе яму зашылі шчаку, налажыўшы тры швы. Але ён не мог ісці дадому. Не толькі таму, што ў яго не хапала смеласці сустрэцца з Леанорай, пакуль конь не вернецца ў стайню,— сапраўднай прычынай было тое, што капітан чакаў чалавека, якога ён ненавідзеў.

Ноч была спакойная і ясная. Месяц свяціў на тры квадры.

У дзевяць гадзін яны пачулі ўдалечыні тупат конскіх капытоў. Ён набліжаўся, але вельмі марудна. Хутка паказаліся стомленыя змрочныя постаці радавога Уільямса і двух коней. Салдат вёў іх абодвух за вуздэчку. Крыху жмурачыся, ён падышоў да ліхтара і кінуў на капітана такі доўгі і дзіўны позірк, што сяржант ад нечаканасці зусім разгубіўся. Ён не ведаў, што рабіць у гэтай сітуацыі, і вырашыў пакінуць гэта на меркаванне капітана. Капітан маўчаў, але яго вейкі нервова паторгваліся, а моцна сціснутыя вусны дрыжалі.

Капітан пайшоў следам за радавым Уільямсам у стайню.

Салдат налажыў коням корму і абцёр з іх пот. Ён рабіў гэта моўчкі, а капітан стаяў каля стойла і назіраў. Ён глядзеў на спрытныя ўмельныя рукі салдата, далікатна акругленую шыю. Капітан быў ахоплены пачуццём, якое адначасова было і агіднае і прыемнае — нібыта ён і малады салдат, абняўшы адзін аднаго за голае цела, змагаліся ў смяротным паядынку. Стомленыя мускулы на спіне ў капітана так аслабелі, што ён ледзь трымаўся на нагах. Вочы пад дрыготкімі вейкамі палымнелі сінім пякучым агнём. Салдат спакойна скончыў работу і пайшоў са стайні. Капітан пайшоў за ім і глядзеў услед, пакуль той не знік у цемры. Яны так і не вымавілі ніводнага слова.

І толькі сеўшы ў машыну, капітан успомніў, што ў яго сёння госці.

Анаклета прыйшоў дадому позна вечарам. Ён спыніўся на парозе пакоя Элісан з пазелянелым і змучаным тварам, бо заўсёды стамляўся ад натоўпу.

— Ах! — уздыхнуў ён па-філасофску, — свет задыхаецца ад такой колькасці людзей.

Элісан здагадалася па мімалётным бляску яго вачэй, што нешта здарылася. Ён пайшоў у яе ванну і, закасаўшы рукавы сваёй жоўтай палатнянай блузы, памыў рукі.

— Лейтэнант Вайнчак прыходзіў праведаць вас?

— Так, ён праведаў мяне.

Лейтэнант быў у прыгнечаным стане. Яна паслала яго ўніз па бутэльку херасу. Калі яны выпілі віна, лейтэнант сеў каля ложка, палажыўшы на калені шахматную дошку, і яны згулялі партыю ў «рускі банк». Яна зразумела, але ўжо вельмі позна, што з яе боку было вельмі нетактоўна прапаноўваць яму гуляць у карты, бо лейтэнант ледзь адрозніваў карты, але стараўся схаваць ад яе гэтую слабасць.

— Ён толькі што даведаўся, што медыцынская камісія яго не прапусціла, — сказала яна. — Хутка прыйдуць паперы на яго адстаўку.

— Ну і ну! Вельмі шкада! — Памаўчаўшы, Анаклета дадаў: — А ўсё ж на яго месцы я б гэтаму радаваўся.

Пасля абеду доктар выпісаў ёй новы рэцэпт, і ў люстэрку, што вісела ў ваннай, яна бачыла, як Анаклета ўважліва аглядзеў бутэлечку і паспрабаваў лякарства на язык перад тым, як адмераць ёй патрэбную порцыю. Мяркуючы па выразу твару, Анаклету не вельмі спадабаўся смак мікстуры. Але калі ён вярнуўся ў пакой, на твары яго ззяла ўсмешка.

— Вы ніколі яшчэ не былі на такім прыёме, — сказаў ён. — Што за збоішча!

— Збо-ры-шча, Анаклета.

— Правільней, бедлам. Капітан Пендэртан на дзве

гадзіны спазніўся на арганізаваны ім самім вечар. А калі ён увайшоў, мне здалося, што яго пагрыз леў. Конь скінуў яго ў зарасніку ажыны, а сам уцёк. Вы ніколі не бачылі такога твару.

— Пераломы ёсць?

— Гледзячы на яго, я падумаў, што ён зламаў сабе хрыбет, — адказаў Анаклета з непрыхаванай радасцю. — Але трымаўся ён даволі добра — пайшоў наверх, пераапрунуўся ў святочнае адзенне і стараўся паказаць, што ані не засмучаны. Цяпер ужо ўсе пайшлі, акрамя маёра і палкоўніка з рудымі валасамі, жонка якога падобная на просткую жанчыну.

— Анаклета, — мякка папярэдзіла Элісан. Анаклета некалькі разоў вымавіў гэтыя словы, пакуль да яе не дайшоў іх сэнс. Спачатку яна думала, што гэта — які-небудзь выраз з яго роднай мовы, і толькі потым яна нарэшце зразумела, што ён меў на ўвазе слова «прастытутка».

Анаклета паціснуў плячыма і раптам павярнуў да яе заліты чырванню твар.

— Ненавіджу людзей! — гораца ўсклікнуў ён. — На вечарынцы нехта раскажаў жарт, не ведаючы, што я побач. І гэта было так груба, так абразліва — усё няпраўда.

— Пра што ты гаворыш?

— Я не хачу вам таго пераказаць.

— Ну, тады забудзь, што ты чуў, — сказала яна. — Кладзіся спаць і спакойна выспіся.

Элісан занепакоіў выбух гневу Анаклеты. Ёй здавалася, што яна таксама адчувала агіду да людзей. Ніхто з тых, каго яна ведала апошнія пяць гадоў, не падабаўся ёй, — ніхто — гэта значыць усе, акрамя Вайнчака і, зразумела, Анаклеты і маленькай Кэтрын. Морыс Лэнгдан у сваім грубіянстве быў абмежаваны і бессардэчны, як гэта толькі ўласціва мужчыну. Леанора была не больш чым жывёла. А клептаман Пен-

дэртан у глыбіні душы быў безнадзейна разбэшчаны тып. Ну і кампанія! Яна нават сябе ненавідзела. Калі б не гэтая ганебная нерашучасць, калі б у яе была хоць кропля гонару, яе і Анаклеты не было б сёння ў гэтым доме.

Яна павярнула твар да акна і пачала глядзець у цемру ночы. Узняўся вецер, і на першым паверсе ляпала аб сцяну нейкая незачыненая аканіца. Яна патушыла святло, каб лепей бачыць, што робіцца за акном. На небе надзвычай выразна і ясна мігцела сузор'е Арыён. У лесе вецер гайдаў, нібы горныя хвалі, верхавіны дрэў. І вось якраз у той момант яна перавяла позірк ніжэй, да дома Пендэртанаў, і ўбачыла чалавека, што стаяў на самым ускрайку лесу. Самога чалавека не было відаць, але яго цень вельмі выразна вылучаўся на траве газона. Яна не магла разгледзець яго постаці, але была ўпэўнена, што чалавек стараецца, каб яго ніхто не заўважыў. Яна назірала за ім дзесяць, дваццаць мінут, паўгадзіны. Ён так і не зварухнуўся. Ад гэтага яе ахапіў такі неверагодны жах, што яна падумала: і праўда траціць розум. Элісан заплюшчыла вочы і, дадаючы сямёркі, далічыла да 280. Калі яна потым глянула ў акно, ценю ўжо не было.

Яе муж пастукаў у дзверы. Не пачуўшы адказу, асцярожна крутнуў ручку дзвярэй і зазірнуў у пакой.

— Спіш, дарагая? — спытаўся ён так гучна, што разбудзіў бы нават мёртвага.

— Ага,— адказала з горыччу Элісан.— Як забітая.

Збянтэжыўшыся, маёр не ведаў што рабіць — зноў зачыніць дзверы ці зайсці ў пакой. Элісан на адлегласці адчула, што ён часта наведваўся ў Леанорын буфет.

— Заўтра я збіраюся табе нешта паведаміць,— сказала яна.— Ты, відаць, здагадваешся, пра што пойдзе гаворка. Так што падрыхтуйся.

— Не маю ніякага ўяўлення,— бездапаможна ўздыхнуў маёр.— Можа, я што не так зрабіў? — Ён

задумаўся на некалькі хвілін, нібыта стараючыся нешта ўспомніць.— Калі гэта пра грошы на якую-небудзь пакупку, то ў мяне іх няма. Прайграў заклад на футболе і павінен заплаціць за ўтрыманне каня.

Дзверы асцярожна зачыніліся.

Ужо было за поўнач, і яна зноў засталася адна. Гэты час — ад дванаццаці гадзін да світання — заўсёды жахлівы. Калі б яна і сказала Морысу, што не спала ўсю ноч, ён бы ўсё роўна не паверыў. Як і не верыў таму, што яна хворая. Чатыры гады назад, калі яна заняджала, Морыса ўстрывожыў стан яе здароўя. Але, калі пасля першай хваробы пайшлі яшчэ: эмпіема, ныркі, а пасля і сэрца, ён пачаў траціць цярпенне, і скончылася тым, што ён наогул перастаў верыць ёй. Морыс лічыў, што ўсё гэта іпахандрычная сімуляцыя, якой яна карысталася, каб не выконваць сваіх абавязкаў, гэта значыць, ігнараваць традыцыйныя вечарынікі і спартыўныя мерапрыемствы, у якіх яму хацелася ўдзельнічаць. І пэўна, разумней адмовіцца ад прапановы гаспадыні дома на якой-небудзь адной, але грунтоўнай падставе, чым тлумачыць сваю адмову некалькімі прычынамі, якія б уважлівыя яны ні былі. Яна чула, як на другім баку калідора муж ходзіць па сваім пакоі, пра нешта гавораць сам з сабой у павучальным тоне. Элісан запаліла лямпу пры ложку і пачала чытаць.

У дзве гадзіны ночы ёй раптам, без ніякіх папярэдніх сімптомаў, здалася, што гэтай ноччу яна памрэ. Яна сядзела ў ложку, падлажыўшы пад спіну падушку,— маладая жанчына з тварам, што паспеў ужо завастрыцца і састарэць,— ліхаманкава пераводзячы погляд з аднаго канца пакоя ў другі. Яна пакруціла галавой, падняўшы ўгору падбародак, а потым паварочала яго ў бакі, быццам душылася нечым. Ціхі пакой, здавалася ёй, поўніўся гукамі, што дзейнічалі на нервы. У унітазе, у ванным пакоі, капала вада. Га-

дзіннік на каміне, той самы стары гадзіннік з маятнікам і пазалочана-белымі лебедзямі на шкле футарала хрыпла цікаў. Трэцяе, што найбольш непакоіла, было біццё сэрца. Яна адчувала вялікі неспакой. Здавалася, што сэрца было вымушана пераадольваць адну перашкоду за другой — то яно шалёна калацілася, як пры бегу, то раптоўна ўздрыгвала, як бы збіралася выскачыць, а потым так нечакана пераставала біцца, што ахопліваў жах. Паволі, асцярожна яна адчыніла шуфляду тумбачкі і дастала адтуль вязанне. «Трэба думаць пра што-небудзь прыёмнае», — разважыла яна.

Яна ўспомніла самы шчаслівы час у сваім жыцці. Ёй тады быў дваццаць адзін год, і яна ўжо дзевяць месяцаў намагалася ўбіць у галовы вучаніц школы інтэрната хоць што-небудзь з Цыцэрона і Вергілія. І вось, калі надышлі канікулы, яна была ў Нью-Йорку, з двумастамі доларамі ў рыдыкюльчыку. Яна села ў аўтобус і паехала на Поўнач, не маючы аніякага ўяўлення, куды едзе. Недзе ў штаце Вермонт ля пасёлка, які спадабаўся ёй сваім выглядам, яна злезла і праз некалькі дзён знайшла і наняла хацінку ў лесе. Яна прывезла з сабой ката Пятроніуса, але пад канец лета мусіла змяніць канчатак на жаночы, бо раптам у «ката» з'явіўся цэлы вывадак кацянят. Да іх прыбілася некалькі беспрытульных сабак, і раз на тыдзень яна хадзіла ў пасёлак, каб накупляць прадуктаў катом, сабакам і сабе. Раніцай і ўвечары яна гатавала сваю любімую ежу: тушаную ялавічыну ў вострай падліве з чырвонага перцу, якую запівала чаем са здобным сухаром. Нарыхтаваўшы днём дроў, вечарам яна сядзела на кухні, выцягнуўшы ногі да печкі, і чытала ці спявала ўголос сама сабе.

Бледныя, палушчаныя вусны Элісан шапталі нейкія словы, а вочы ўтаропіліся ў спінку ложка. Потым Элісан раптоўна выпусціла з рук вязанне і затаіла дыханне. Сэрца зусім перастала біцца. У пакоі было ціха,

як у магіле, і яна пачала ўслухоўвацца, разявіўшы рот і павярнуўшы набок галаву. Яе апанаваў страх, але калі яна хацела крыкнуць і тым самым парушыць цішыню, ёй не ўдалося вымавіць ні гуку.

У дзверы нехта ціха пастукаў, але яна гэтага не чула. Не заўважала яна і таго, што ў пакой зайшоў Анаклета і ўзяў яе за руку. Пасля доўгай жаклівай паўзы (а яна, безумоўна, цягнулася не менш за мінуту) сэрца зноў пачало біцца, зборкі яе начной сарочкі заварушыліся на грудзях.

— Дрэнна сябе адчуваеце? — спытаўся Анаклета вясёлым, бадзёрым галаском. Але на яго твары, калі ён глядзеў на яе, была аднолькавая з ёю грымаса болю; верхняя губа рэзка паднялася, агаліўшы зубы.

— Я так спалохалася, — сказала яна. — Што-небудзь здарылася?

— Нічога не здарылася. Але не глядзіце так. — Ён дастаў з кішэні блузы насаваю хустачку і, памачыўшы ў шклянцы з вадой, выцер ёй лоб. — Я пайду прынясу свае рэчы і пабуду тут, пакуль вы не засняце.

Анаклета прынёс акварэльныя фарбы, а таксама паднос з гарачым напіткам «овалцін». Ён распаліў агонь у каміне і паставіў перад камінам столік для гульні ў карты. Прысутнасць Анаклеты настолькі супакоіла Элісан, што ёй хацелася плакаць ад палёгкі. Паставіўшы перад ёй паднос, ён зручна ўсеўся за сталом і пачаў паволі піць «овалцін», смакуючы кожны глыток. Гэта была якраз тая рыса характару Анаклеты, якая больш за ўсё падабалася ёй: у яго была геніяльная здольнасць рабіць з амаль кожнай падзеі свята. Цяпер Анаклета паводзіў сябе так, быццам гэта ён не па сваёй ахвоце падняўся з ложка сярод ночы, каб сядзець побач з хвораю жанчынай, а нібы яны па сваёй волі выбралі менавіта гэты час для надзвычайнай падзеі. Калі ім даводзілася рабіць што-небудзь непрыемнае, яму заўсёды ўдавалася наладзіць усё так,

каб атрымаць нават крыху асалоды. Вось і цяпер ён сядзеў, закінуўшы нага за нагу, заслаўшы калені бейлай сурвэткай, і так цырымонна піў «овалцін», быццам у кубку было адборнае віно, хоць сам трываць не мог гэтага «овалціну», таксама як і яна, і купіў, бо спакусіўся на яго нібыта цудоўныя якасці, распісаныя на ўсе лады на ярлыку бляшанкі.

— Ну што, хіліць на сон? — спыталася яна.

— Зусім не.

Але ад аднаго напамінку пра сон ён адчуў такую стомленасць, што не ўтрымаўся і пазяхнуў. Захоўваючы да канца сваю адданасць, ён адварнуўся і пастараўся зрабіць выгляд, што разавіў рот спецыяльна, каб памацаць указальным пальцам зуб мудрасці, што нядаўна вырас.

— Я падрамаў пасля абеду, а потым яшчэ звечара паспаў. Я бачыў Кэтрын у сне.

Кожны раз, калі Элісан думала пра сваё дзіця, яе ахоплівала пачуццё, поўнае такой любові і смутку, што яно невыносным цяжарам клалася на сэрца. Няпраўда, што час можа прыглушыць боль страты. Толькі што цяпер Элісан у большай ступені магла валодаць сабой. Нейкі час пасля тых адзінаццаці месяцаў, поўных радасці, трывогі і пакут, у ёй не адбывалася амаль ніякіх змен. Кэтрын пахавалі на могілках у гарнізоне, дзе служыў тады яе муж. І доўга ёй не даваў спакою выразны і жудасны прывід маленькага цельца ў магіле. Жахлівыя думкі пра гніенне і пра маленькія шкідзіцы давялі яе да такога стану, што нарэшце пасля мноства бюракратычных правалочак яна атрымала дазвол адкапаць труну. Усё, што засталася ад цела, завезлі ў крэматорый у Чыкага, а попел рассяялі па снезе. І цяпер усё, што засталася ад Кэтрын, дык гэта памяць, якую яны захоўвалі разам з Анаклетам.

Элісан крыху памаўчала, каб стрымаць хваляванне ў голасе, і потым спыталася:

— Дык што ты бачыў у сне?

— Неспакойны сон,— ціха адказаў Анаклета.— Нібы трымаў у руках матылька. Калыхаў на каленях Кэтрын. Раптам — сутаргі. А вы спрабавалі адкрыць кран з гарачай вадой.— Анаклета адчыніў скрынку з фарбамі і разлажыў перад сабой паперу, пэндзлікі. Ад агню яго бледны твар заружавеў, а ў цёмных вачах засвяціліся чырвоныя водбліскі.— Потым... Замест Кэтрын на каленях я трымаў адзін з чаравікаў маёра, што я павінен быў чысціць двойчы на дзень. Чаравік быў поўны слізкіх, толькі што народжаных мышанят, яны курчыліся і лезлі з чаравіка, а я стараўся не выпускаць іх, каб яны не распаўзліся па маім целе. Фу! Гэта было як...

— Змоўкні, Анаклета! — перапыніла яго Элісан, скалануўшыся.— Калі ласка!

Анаклета пачаў маляваць, а яна глядзела на яго. Ён памакнуў пэндзлік у шклянку, і ў вадзе расплылося бледна-ліловае воблачка. Ён з задуменым тварам схіліўся над паперай і потым адзін раз адарваўся, каб зрабіць лінейкай некалькі замераў на стале. Як мастак Анаклета валодаў вялікім талентам — яна была ўпэўнена ў гэтым. У іншых сваіх мастацкіх пачынаннях ён таксама дасягнуў пэўнага майстэрства, але па сутнасці яно было пераймальным, і ён быў у гэтым выпадку амаль, як сказаў бы Морыс, малпачкай. А вось у яго акварэлях і малюнках прыкметна адчуваўся ён сам. Калі яны жылі ў гарнізоне паблізу Нью-Йорка, ён пасля абеду ездзіў у горад, каб наведаць Саюз студэнтаў прыгожых мастацтваў. І яна з гонарам, хоць і без здзіўлення, назірала, як многія наведвальнікі выстаўкі, наладжанай студыяй, не адзін раз вярталіся да яго карцін.

Работы Анаклеты былі адначасова прымітыўныя і вытанчаныя, і гэта нейкім дзіўным чынам зачароўвала гледача. Але яна не здолела пераканаць яго ў не-

абходнасці паставіцца да свайго таленту з належнай сур'ёзнасцю і працаваць з адпаведнай стараннасцю.

— Асаблівасці сноў,— ціха сказаў Анаклета,— гэта дзіўная рэч, калі падумаць. Папалудні, на Філіпінах, калі падушка вільготная, а ў пакоі свеціць сонца, сон — аднаго віду. А вось на Поўначы, ноччу, калі падае снег...

Але Элісан ужо зноў ахапіў яе звычайны неспакой, і яна больш не слухала, што гаварыў Анаклета.

— Скажы мне,— раптам перапыніла яна Анаклета.— Калі ты быў сёння раніцай не ў настроі і сказаў, што збіраешся гандляваць у Квебеку бялізнай, ты меў на ўвазе што-небудзь канкрэтнае?

— Ну, а як жа? — адказаў ён.— Ведаецца, мне заўсёды хацелася ўбачыць горад Квебек. І, на маю думку, няма нічога больш прыемнага, чым мець справу з прыгожай бялізнай.

— І гэта — усе твае планы,— сказала яна. У яе голасе не хапала пытальных інтанацый, і ён не адгукнуўся.— Колькі ў цябе грошай у банку?

Анаклета на нейкі момант задумаўся, трымаючы пэндзлік над шклянкай з вадой.

— Чатырыста долараў і шэсць цэнтаў. Хочаце, я здыму іх з рахунку?

— Не цяпер. Але яны могуць нам спатрэбіцца пазней.

— Напрамілы бог,— усклікнуў Анаклета,— не турбуйцеся. Ад гэтага ніколучкі не палепшае.

Па ўсім пакоі ружавелі водсветы агню і мітусіліся трывожныя цені. Гадзіннік абазваўся кароткім хрыпам і адбіў тры гадзіны.

— Гляньце,— раптам сказаў Анаклета. Ён скамячыў паперу, на якой толькі што маляваў, і кінуў. Потым сеў у задуменнай позе, абхапіўшы падбародак далонямі, і ўтаропіўся ў чырвонае вуголле ў каміне.— Паўлін, такога жудаснага зялёнага колеру. З адным

вялізным залатым вокам. А ў ім гэтыя адлюстраванні нечага такога малюсенькага і...

Намагаючыся знайсці патрэбнае слова, ён падняў руку, злажыўшы разам вялікі і ўказальны пальцы. Ад рукі на сцяне за яго спіной лёг вялізны цень.

— Малюсенькага і...

— Гратэскавага, — закончыла фразу Элісан.

Анаклета адразу кіўнуў у знак згоды галавою.

Але калі ён зноў узяўся за працу, нейкі гук у ціхім пакоі ці, можа, успамін пра тое, якім тонам яна сказала апошняе слова, прымусіў яго павярнуцца.

— О! Не трэба! — усклікнуў ён. І, рвануўшыся ад стала, ён перакуліў шклянку з вадой, і яна, зваліўшыся з каміна, разбілася ў друз.

* * *

У тую ноч радавы Уільямс быў у пакоі, дзе спала капітанавы жонка, не больш як гадзіну. Усю вечарынку ён прастаяў на ўскрайку лесу. Калі большасць гасцей пайшла, ён сачыў за капітанавай жонкай праз акно ў зале, пакуль яна не пайшла на другі паверх класіцы спаць. Потым ён зайшоў у дом, як гэта рабіў раней. І зноў пакой быў заліты ясным і срэбраным святлом месяца. «Пані» ляжала на баку, абхапіўшы авальны твар не вельмі чыстымі далонямі. На ёй была атласная начная сарочка, а пакрывала было сцягнута да пояса. Малады салдат сеў на кукішкі каля ложка. Адзін раз выцягнуў руку і памацаў пальцамі слізкую тканіну яе сарочки. Зайшоўшы ў пакой, ён азірнуўся. Нейкі час ён стаяў перад камодай і разглядаў флакончыкі, пухоўкі і розныя іншыя туалетныя прылады. Адна з іх, — пульверызатар, зацікавіла яго. І ён паднёс яго да акна і агледзеў са здзіўленнем на твары. На сталі стаяў сподак з недаедзенай курынай нагой.

Салдат дакрануўся да яды, панюхаў і адкусіў кавалак.

Цяпер ён сядзеў на кукішках у месячным святле з прыплюшчанымі вачыма, радасна ўсміхаючыся. «Пані» павярнулася ў сне, уздыхнула і пацягнулася. Цікаўнымі пальцамі салдат дакрануўся да карычневай пасмы валасоў, што распусціліся на падушцы.

Мінула ўжо тры гадзіны ночы, калі салдат раптам замёр. Ён азірнуўся і, здавалася, пачаў услухоўвацца ў нейкі гук. Ён не адразу зразумеў, што выклікала гэту змену, гэты неспакой, што ахапіў яго. Потым ён убачыў, што ў суседнім доме запалілі святло. У цішыначы ён пачуў жаночы плач. Потым пачуў, як перад домам, у якім запалілі святло, затармазіла машына. Радавы Уільямс нячутна выйшаў у цёмную прыхожую. Дзверы капітанавага пакоя былі зачыненыя. Праз некалькі хвілін ён паволі ішоў краем лесу.

Салдат вельмі мала спаў апошнія двое сутак, і таму вочы ў яго апухлі ад стомы. Абышоўшы наўкола гарнізон, ён выйшаў на самую кароткую сцежку, што вяла да казармы. Ідучы такім шляхам, ён пазбягаў сустрэчы з вартавым. А на досвітку, першы раз за многія гады, ён убачыў сон і закрычаў. Салдат, што ляжаў на другім канцы казармы, прачнуўся і шпурнуў у яго чаравікам.

У Уільямса не было сяброў сярод тых, хто жыве з ім у адной казарме, і яго адсутнасць ні ў кога не выклікала цікавасці. Падумалі, што салдат знайшоў сабе жанчыну. Многія салдаты ўпотаі жаніліся і часам начавалі ў горадзе з жонкамі. У доўгім і цесным спальным пакоі святло тушылі ў дзесяць гадзін, але не ўсе вайскоўцы былі ў гэты час у ложку. Іншы раз, асабліва на пачатку месяца, у туалете ўсю ноч ішла гульня ў покер.

Аднойчы ў тры гадзіны ночы радавы Уільямс сустрэўся з вартавым, але ён служыў у войску ўжо два

гады і быў знаёмы каравульнаму, і той яго не затрымаў.

Некалькі наступных начэй Уільямс адпачываў і спаў спакойна. Надвячоркам ён сядзеў на лаўцы перад казармай, а ўвечары іншы раз наведваў месцы адпачынку гарнізона — хадзіў у кіно і спартыўную залу.

Вечарам спартыўная зала ператваралася ў каток, дзе каталіся на ролікавых каньках. У зале іграла музыка і быў адгароджаны закутак, дзе радавыя і сяржанты маглі пасядзець за столікам і выпіць халоднага пеністага піва. Уільямс заказаў бакал і ўпершыню паспрабаваў алкагольнага напітку. Побач з моцным грукатам каталіся па крузе салдаты, і ў паветры стаяў пах поту і масцікі. Трое салдат, усе з іх стараслужачыя, вельмі здзівіліся, калі Уільямс падняўся з-за свайго стала і падсеў да іх. Малады салдат глядзеў ім у твар і, здавалася, хацеў нешта спытацца. Але так нічога не спытаў і праз нейкі час пайшоў ад іх стала.

Радавы Уільямс заўсёды быў такі некампанейскі салдат, што наўрад ці хоць палавіна салдатаў, якія спалі з ім у адной казарме, ведалі яго імя. Імя, па якім яго ведалі ў войску, не было сапраўднае. У час залічэння на вайсковую службу суровы сяржант — стары служака — глянуў на яго подпіс — Л. Дж. Уільямс — і гаркнуў: «Напішы імя поўнасьцю, вёска смаркатая!» Салдат доўга збянтэжана маўчаў, а потым прызнаўся, што гэтыя ініцыялы і былі яго імя, адзінае, якое ён меў. «Ну, з такім ідыёцкім імем цябе ў армію ЗША не возьмуць, — сказаў сяржант. — Я перараблю яго на Э-л-дж-ы. Згода? — Радавы Уільямс кіўнуў галавой, і, бачачы такую абыякавасць, сяржант гучна і груба зарагатаў. — Ну і прыдуркаў жа нам прысылаюць!» — заўважыў ён, вяртаючыся да сваіх папер.

Быў лістапад, і два дні запар дзьмуў моцны вецер. За адну ноч асыпалася лісце з маладых клёнаў, што раслі ўздоўж тратуараў. Лісце яркім залатым дыва-

ном слалася пад дрэвамі, неба было скрозь у белых зменлівых воблаках. Наступны дзень ліў халодны дождж. Лісце змокла, пачарнела, затапталася на вільготных ад дажджу вуліцах, і яго нарэшце зграблі і павывозілі. Потым зноў распагодзілася, і голая сукі дрэў склалі філігранны малюнак на фоне зімовага неба. Рапіцай на прамерзлай траве забялеў іней.

Адаспаўшыся за чатыры ночы, радавы Уільямс зноў прыйшоў да капітанавага дома. Гэты раз, ведаючы ўжо звычкі яго жыхароў, ён не чакаў, пакуль капітан ляжа ў ложка. Апоўначы, калі капітан усё яшчэ працаваў у сваім кабінце, ён падняўся ў пакой «пані» і быў там цэлую гадзіну. Потым ён пастаяў каля акна кабінета і з цікавасцю паназіраў за капітанам, пакуль у дзве гадзіны той не пайшоў на другі паверх. Бо ў гэтую хвіліну нешта такое здаралася, чаго салдат не разумеў.

У час гэтых «разведак» і «вахт», што ён нёс у цемры пакой «пані», салдат не адчуваў страху. Ён валодаў пачуццямі, а не думкамі; ён ішоў у нязведанае, не абдумваючы сваіх цяперашніх ці даўніх учынкаў. Пяць гадоў назад Л. Дж. Уільямс забіў чалавека. Пасварыўшыся з-за тачкі гною, ён усадзіў нож у негра, а потым схаваў забітага ў закінутай каменяломні. Ён наляцеў на сваю ахвяру, не памятаючы сябе ад гневу, але яму запалі ў памяць і яркі колер крыві, і цяжкае, вялае цела, якое ён цягнуў на сабе па лесе. Помніў ён і гарачае сонца ў той ліпеньскі дзень, пах пылу і смерці. Яго ахоплівалі здзіўленне, маўклівыя пакуты, толькі не страх, і ніколі потым ён выразна не ўсвядоміў, што ён забойца. Розум — гэта нібыта багатая дэкарэтыўная тканіна, у якой колеры — выпрабаванні, зведаныя пачуццямі, а малюнак — звiліны інтэлекту. Памяць Уільямса была насычана рознымі колерамі і дзіўнымі адценнямі, але ў ёй не было нічога акрэсленага, што мела канкрэтную форму.

За гэтыя першыя зімовыя дні Уільямс зрабіў толькі адно адкрыццё, прынамсі, ён пачаў заўважаць, што капітан увесь час сочыць за ім. Два разы на дзень капітан, з яшчэ забінтаваным і незагоеным тварам, выязджаў вярхом на кароткія прагулкі. А потым, аддаўшы каня, затрымліваўся на нейкі час каля стайні. Тройчы здаралася так, што, калі, ідучы ў сталовую, Уільямс азіраўся, ён заўважаў за дзесяць метраў ад сябе капітана. Намнога часцей, чым гэта магло здарыцца, капітан сустракаўся яму на тратуары. Аднойчы пасля такой сустрэчы салдат спыніўся і азірнуўся. Хутка капітан таксама спыніўся і таксама азірнуўся. Было гэта надвечоркам, і, як бывае зімовым прыцемкам, усё навокал мела бледна-фіялетавае адценне. Позірк у капітана быў цвёрды, жорсткі і ясны. Мінула амаль мінута, пакуль яны разам, нібы згаварыўшыся, павярнуліся і пайшлі кожны сваёй дарогай.

РАЗДЗЕЛ IV

У вайсковым гарнізоне афіцэру не так проста ўвайсці ў непасрэдны кантакт з радавымі! Цяпер капітан Пендэртан гэта зразумеў. Быў бы ён звычайны страявы афіцэр, як маёр Морыс Лэнгдан, і ўзначальваў бы роту, батальён ці полк, у яго склаліся б пэўныя адносіны з падначаленымі. Маёр Лэнгдан вось ведаў прозвішчы амаль усіх салдат, што былі пад яго камандай, ведаў іх і ў твар. Але становішча капітана Пендэртана, служба якога была звязана са школай, было іншае. Апрача конных прагулак (а цяпер капітану ні адзін спосаб верхавой язды не здаваўся занадта рызыкаўным), у яго не было ніякай магчымасці завязаць адносіны з салдатам, якога ён зненавідзеў.

Тым не менш капітан адчуваў няцерпнае жаданне наладзіць з ім хоць які-небудзь кантакт. Думкі пра

салдата не давалі яму спакою. Ён прыходзіў на стайню вельмі часта, як дазваляла пачуццё меры. Радавы Уільямс сядлаў каня, а потым трымаў яго за вуздэчку, пакуль капітан садзіўся вярхом. Калі капітан загадзя ведаў, што сустрэне салдата, у яго пачынала круціцца ў галаве. У кароткія, як бы выпадковыя сустрэчы ён дзіўным чынам часова страчваў магчымасць успрымаць знешняе асяроддзе; калі ён быў побач з салдатам, то адчуваў, што не можа ні добра бачыць, ні чуць, і толькі ад'ехаўшы на кані і зноў апынуўшыся сам-насам, ён пачынаў нарэшце ўсведамляць тое, што толькі адбылося. Твар юнака — маўклівы выраз вачэй, пухлявыя чулівыя вусны, што часта былі вільготныя, кучаравая грыўка, нібы ў хлопчыка-пажа — увесь воблік салдата быў невыносны капітану. Ён рэдка чуў, каб салдат гаварыў, але яго невыразная гаворка увесь час лунала ў аддаленых кутках памяці, нібы трывожная песня.

Надвячоркамі капітан гуляў па вуліцах паміж стайняй і казармамі, спадзеючыся сустрэць радавога Уільямса. Калі яшчэ здалёк ён заўважаў салдата па соннай, але зграбнай паходцы, у яго сціскалася ў горле. Апынуўшыся твар у твар з капітанам, радавы Уільямс звычайна няўважліва глядзеў некуды паверх галавы капітана і вельмі марудна вітаў яго, даволі вяла беручы пад казырок. Адноўчы, калі яны набліжаліся адзін да аднаго, капітан заўважыў, як Уільямс разгарнуў цукерку і нядбала кінуў паперку на акуратны газон побач з тратуарам. Гэта раз'юшыла капітана, і ён, прайшоўшы крыху, вярнуўся, падабраў абгортку (была гэта паперка ад батончыка пад назвай «Малышка Рут») і паклаў яе ў кішэню.

У капітана Пендэртана, з яго ўвогуле суровым і пазбаўленым усялякіх эмоцый ладам жыцця, не ўзнікала пытанняў пра гэтую дзіўную нянавісць. Раз ці два, прагнуўшыся позна пасля занадта вялікай дозы сна-

творнага, ён адчуў няёмкасць, падумаўшы пра свае паводзіны ў апошні час. Але ён не намагаўся зрабіць з гэтага якія-небудзь вывады.

Аднойчы папалудні ён пад'ехаў на машыне да казармы і ўбачыў салдата, які адпачываў на лаўцы. Капітан ад'ехаў далей па вуліцы, спыніў машыну і, сядзячы ў ёй, пачаў за ім назіраць. Той нядбала разваліўся на лаўцы, нібы збіраючыся задрамаць. Неба было бледна-зялёнае, і ад апошніх промняў зімовага сонца на зямлю клаліся выразныя доўгія цені. Капітан назіраў за салдатам, пакуль таго не паклікалі на вячэру. І потым, калі Уільямс пайшоў у сталовую, капітан усё сядзеў у машыне, не зводзячы вачэй з казармы.

Стала цёмна, і ў будынку запалілі яркае святло. Капітану было відаць, як у пакоі адпачынку салдаты гулялі ў бильярд ці, разваліўшыся ў крэслах, гарталі часопісы. Капітан уяўляў сабе сталовую з доўгімі сталамі, застаўленымі гарачай ежай, якую елі прагаладалыя салдаты і весела смяяліся, з'яднання здаровым духам сяброўства. Капітан не быў блізка знаёмы з радавым саставам, і яго ўяўленне пра казарменнае жыццё ў значнай меры было вынікам фантазій. Капітана цікавіла сярэднявечча, і ён дэтальна вывучаў гісторыю Еўропы эпохі феадалізму. І гэта прыхільнасць у значнай меры вызначала яго ўяўленне пра казарму. Падумаўшы, што ў гэтых чатырох сценах жывуць дзве тысячы чалавек, ён раптам адчуў сябе адзінока. Ён сядзеў у цёмнай машыне, глядзеў на асветленыя вокны, за якімі было цесна ад людзей, слухаў смех і звонкія галасы, што даляталі адтуль, і на яго вадзяністыя вочы нагарнуліся слёзы. Яго мучыла горыч адзіноты. Ён хутка паехаў дадому.

Леанора ляжала ў гамаку на краі лесу, калі пад'ехаў муж. Яна пайшла ў дом і памагла Сузі ўправіцца на кухні, бо ў той дзень яны збіраліся павячэраць до-

ма, а потым ужо ехаць на вечарынку. Адзін знаёмы прыслаў ім паўтузіна перапёлак, і Леанора захацела занесці паднос з ядой Элісан, у якой быў моцны сардэчны прыступ якраз у тую ноч, калі ў Пендэртанаў была вечарынка, два тыдні да гэтага, і цяпер ёй было забаронена падымацца з ложка. Леанора і Сузі разлажылі яду на вялікім сярэбраным падносе, паклалі на шырокую талерку дзве перапёлкі, шчодро абклаўшы іх рознай гароднінай, што паспела пусціць ужо сок, і таму ў цэнтры талеркі нацякла лужынка. Акрамя таго, на падносе было шмат іншых смачных рэчаў, і калі Леанора панесла, хістаючыся ад цяжару, усё гэта ў дом Лэнгданаў, Сузі пабегла следам з яшчэ адным падносам, падабраўшы, што засталася.

— Чаму не прывяла з сабой Морыса? — спытаўся капітан, калі Леанора вярнулася дадому.

— Бедалага, — уздыхнула Леанора. — Яго ўжо няма дома. Харчуетца ў афіцэрскім клубе. Падумаць толькі!

Яны адзеліся, каб ісці на вечарынку, і стаялі каля каміна ў зале, на якім была бутэлька віскі і шклянкі. На Леаноры была чырвоная сукенка з крэпу, а на капітане — смокінг. Капітан нерваваўся, і ў яго шклянцы ўвесь час пазвоньваў лёд.

— Ха! Паслухай! — раптам усклікнуў ён. — Вось якую даволі цікавую навіну я пачуў сёння. — Ён збіраўся расказаць гісторыю і цяпер разважаў, як лепш пабудаваць сваё апавяданне. У капітана было добра развітае пачуццё гумару, і ён быў з'едлівы пляткар.

— Не так даўно пазванілі генералу, і ад'ютант, пазнаўшы голас Элісан, адразу папрасіў таго падняць трубку. «Генерал, у мяне да вас просьба, — вельмі культурна і ўпэўнена звярнуўся той жа голас. — Я хачу, каб вы зрабілі мне вялікую паслугу, загадалі, каб салдат не трубіў пабудку ў шэсць гадзін раніцы. Гэта парушае адпачынак місіс Лэнгдан». Пасля гэтага бы-

ла доўгая паўза, і нарэшце генерал сказаў: «Прашу прабачэння, але мне здаецца, што я не зусім вас разумею». Просьбу паўтарылі, пасля чаго паўза была яшчэ даўжэйшая. «Малю вас, скажыце, — нарэшце папрасіў генерал, — з кім я маю гонар размаўляць?» Голас у трубцы адказаў: «Garçon de maison місіс Лэнгдан, Анаклета. Дзякуй».

Капітан зноў змоўк і стаяў з сур'ёзным выразам твару, бо быў не з тых, хто смяецца з сваіх жартаў. Не засмяялася і Леанора — здавалася, што пачулае паставіла яе ў тупік.

— Хто, сказаў ён, такі? — спыталася яна.

— Ён хацеў сказаць, што ён «слуга», па-французску.

— І ты хочаш сказаць, што Анаклета пазваніў і вось такое сказаў пра пабудку. Ну, такога я яшчэ ніколі ў жыцці не чула. Мне нават цяжка ў гэта паверыць!

— Дурніца! — усклікнуў капітан. — Гэтага на самай справе не было. Гэта выдумка, анекдот.

Леанора так нічога і не разумела. Яна не была пляткаркай. Па-першае, ёй заўсёды было цяжкавата ўявіць сітуацыю, што разгортвалася па-за сценамі пакоя, а не побач з ёй. І да таго ж яна ні на кроплю не была зламысная.

— Як гэта? — здзівілася яна. — Калі гэтага не было, каму трэба ўсё гэта прыдумляць? Зрабілі дурня з Анаклеты. Як ты думаеш, ад каго гэта пайшло?

Капітан паціснуў плячыма і дапіў віскі. Ён прыдумаў не адну жартаўлівую гісторыю пра Элісан і Анаклету, і ўсе яны з вялікім поспехам хадзілі па гарнізоне. Складанне гэтых скандальных гісторый і прыдумванне новых дэталей прыносілі капітану вялікую асалоду. Ён пускаў іх у ход цішком, даючы зразумець, што яны ідуць не ад яго, а ён толькі пераказвае. Ён рабіў гэта не столькі з-за сціпласці, колькі з-за стра-

ху, што аднойчы яны могуць дайсці да вушэй Морыса Лэнгдана.

У гэты вечар новая гісторыя не задаволіла капітана. Цяпер, тут, у доме, дзе яны былі толькі ўдваіх з жонкай, яго зноў ахапіла меланхолія, як тады, калі ён сядзеў у машыне перад асветленымі вокнамі казармы. У памяці ўсплылі скрытныя смуглыя рукі салдата, і ўнутры ўсё закалацілася.

— Пра што, чорт вазьмі, ты думаеш? — спыталася Леанора.

— Ні пра што.

— Вельмі ж ты неяк дзіўна выглядаеш.

Яны дамовіліся, што возьмуць з сабой Морыса Лэнгдана, і якраз тады, калі яны сабраліся ўжо ад'язджаць, той пазваніў і запрасіў зайсці да іх і вышці па чарцы. Элісан адпачывала, так што яны не падымаліся на другі паверх. Таропка выпілі за сталом, бо пазніліся. Калі яны скончылі, Анаклета прынёс маёру парадны плашч. Філіпінчык правёў іх да дзвярэй, сказаўшы ім на развітанне ласкавым голасам:

— Спадзяюся, што вы з прыемнасцю праведзяце сённяшні вечар.

— Дзякуй, — адказала Леанора. — Жадаем табе таго самага.

Маёр жа, які быў не такі прастадушны, падазрона глянуў на Анаклета.

Зачыніўшы дзверы, Анаклета пабег у залу, крыху адхінуў фіранку і зірнуў у акно. Усе ўтраіх, а Анаклета ўсім сэрцам ненавідзеў кожнага з іх, спыніліся на ганку прыкурыць цыгарэты. Анаклета назіраў з вялікай нецярпліvasцю. Пакуль яны былі ў кухні, у Анаклеты ўзнік план. Ён прывалок з разарыя тры цагліны і паклаў іх у канцы дарожкі, што вяла на вуліцу. Ён зларадна ўяўляў, як яны ўсе ўтраіх павалаяцца, нібы тыя кеглі. Калі нарэшце яны рушылі да машыны, што стаяла перад домам Пендэртанаў, Анаклета так засму-

ціўся, што нават з прыкрасці ўкусіў вялікі палец. Потым ён хуценька прыняў перашкоду, баючыся, каб хто іншы не трапіў у прыгатаваную ім пастку.

Той вечар прайшоў як звычайна. Пендэртаны і маёр Лэнгдан паехалі на танцы ў «Полаклуб», дзе весела бавілі час. У Леаноры, як заўсёды, не было адбою ад маладых лейтэнантаў, а ў капітана Пендэртана з'явілася магчымасць выйсці на веранду і, апынуўшыся ў спакойнай абстаноўцы, расказаць за шклянкай віскі сваю новую гісторыю аднаму афіцэру з артылерыстаў — вядомаму жартаўніку. Маёр засеў у фае са сваімі старымі прыяцелямі і ўвесь час прабавіў размовамі пра рыбную лоўлю, палітыку і поні. Назаўтра з раніцы мелася быць паляванне з прынадай, і Пендэртаны разам з маёрам Лэнгданам паехалі дадому ў адзінаццаць гадзін. У гэты час Анаклета, пабыўшы нейкі час каля гаспадыні і зрабіўшы ёй укол, ужо быў у ложку. Ён заўсёды ляжаў у ложку, падпёрты падушкамі, як пані Элісан, хоць гэта было так нязручна, што ён ніколі не мог добра выспацца. Сама Элісан у гэты час драмала. Маёр і Леанора былі ў сваіх пакоях і ў поўнач ужо моцна спалі. Капітан Пендэртан, карыстаючыся спакойнай гадзінай, засеў за працу ў сваім кабінэце. Як на лістапад, ноч была цёплая, і ў паветры адчуваўся гаючы пах сосен. Ветру не было, і на газонах нерухома ляжалі чорныя цені.

Прыкладна ў гэты час Элісан Лэнгдан абудзілася ад дрымоты. Яна толькі што бачыла дзіўныя і выразныя сны пра сваё дзяцінства і пасля іх неахвотна вярталася да рэальнасці. Але супраціўленне было дарэмнае, хутка яна зусім прачнулася і вось ужо ляжала, углядаючыся ў цемру. Элісан заплакала, але ёй здавалася, што гэта не яна так ціха і нервова рыдае, а нейкая таямнічая пакутніца недзе там, далёка за домам. Апошнія два тыдні былі вельмі цяжкія, і яна часта плакала. Па-першае, ёй было забаронена пады-

мацца з ложка, бо доктар сказаў, што наступнага прыступу яна ўжо не вытрывае. Аднак яна не была высокай думкі пра свайго ўрача і ў душы лічыла яго старым вайсковым канавалам-балваном, якога даўно ўжо трэба прагнаць са службы. Ён выпіваў, хоць быў хірург, і аднойчы ў спрэчцы з ёй даводзіў, што Мазамбік знаходзіцца на заходнім, а не на ўсходнім узбярэжжы Афрыкі, і не прызнаў сваёй памылкі, пакуль яна не прынесла атлас; наогул, яна не надавала асаблівай увагі яго думкам і парадам. Яна жыла ўвесь час у трывозе, і два дні назад ёй так захацелася пайграць на піяніна, што яна паднялася з ложка і пайшла ўніз, калі Анаклеты і мужа не было дома. Яна трохі пайграла і атрымала ад гэтага вялікае задавальненне. Вяртаючыся ў свой пакой, яна вельмі паволі падымалася па лесвіцы, і, хоць надта стамілася, усё абышлося.

Думка, што трапіла ў пастку,— бо цяпер яна мусіла чакаць, пакуль паправіцца, каб здзейсніць свае планы,— была не на карысць лячэнню. Спачатку яны запрасілі сядзелку, але тая і Анаклета не ладзілі паміж сабой, і праз тыдзень яе ўжо больш не было ў доме. Элісан увесь час прыходзілі ў галаву розныя неверагодныя ўяўленні. У той дзень недзе па суседству крыкнула дзіця, як звычайна крычаць захопленыя гульнёй дзеці. Яна ж з незразумелым страхам падумала, што дзіця трапіла пад машыну, і загадала Анаклету хутчэй бегчы на вуліцу, і нават калі той запэўніў яе, што дзеці проста гуляюць у хованкі, Элісан не змагла пазбавіцца ад трывогі. А два дні да таго ёй здалося, што пахне дымам,— значыцца, у доме пажар. Анаклета аблазіў увесь дом, агледзеў кожны закутак, а яна ўсё не магла супакоіцца. Ад любога нечаканага шуму ці якой-небудзь дробязі яна плакала. Анаклета ўжо згрыз да мяса пазногці, а маёр стараўся як мага радзей бываць дома.

Цяпер, апоўначы, калі яна плакала ў цёмным пакоі, узнікла новая галюцынацыя. Яна глянула ў акно і зноў убачыла цень чалавека на газоне за домам Пендэртанаў. Ён стаяў амаль нерухома, абапёршыся аб сасну. Назіраючы за ім, яна ўбачыла, як ён пайшоў па газоне і ўвайшоў у дом праз чорны ход. Ёй раптам прыйшла ў галаву жаклівая думка, што гэты чалавек, што краўся, нібы злодзей,— яе муж. Ён прашмыгнуў да жонкі Уэлдана Пендэртана, нягледзячы на тое, што сам Уэлдан быў дома і працаваў у кабінэце. Яе ахапіла такое моцнае абурэнне, што розум ужо не мог яе спыніць. Ад гневу ёй зрабілася млосна, яна паднялася з ложка і пайшла ў ванную, дзе яе званітавала. Потым яна накінула на начную сарочку паліто і ўсунула ногі ў чаравікі.

Элісан, не вагаючыся, пайшла да дома Пендэртанаў. Не думала і пра тое, што яна, тая, хто больш за ўсё на свеце ненавідзела скандалы, будзе рабіць у сітуацыі, якая павінна была вось-вось узнікнуць. Яна зайшла ў дом з пярэдняга хода, моцна ляпнуўшы дзвярыма. У прыхожай быў змрок, бо толькі ў зале гарэла адна лямпа. Цяжка дыхаючы, яна паднялася па лесвіцы. Дзверы ў пакой да Леаноры былі адчыненыя, і яна ўбачыла чалавека, што сядзеў на кукішках каля ложка. Элісан увайшла ў пакой і запаліла лямпу.

Салдат заморгаў ад святла. Паклаўшы руку на падаконнік, ён прыўзняўся. Леанора зварухнулася ў сне, нешта прамармытала і павярнулася да сцяны. Элісан спынілася на парозе, твар у яе збялеў і скрывіўся ад здзіўлення. Не сказаўшы ні слова, яна падалася назад з пакоя.

Тым часам капітан Пендэртан пачуў, як спачатку адчыніліся, а потым грукнулі дзверы. Ён зразумеў, што робіцца штосьці нядобрае, але, паддаючыся інстынкту, не крануўся з месца. Ён грыз гумку на канцы алоўка і напружана чакаў. Ён не ведаў, што можа

адбыцца, але вельмі здзівіўся, калі пастукалі ў дзверы кабінета, і не паспеў нават адказаць, як у кабінет увайшла Элісан.

— Што вас прывяло да нас у такі позні час? — спытаўся капітан з нервовым смехам.

Элісан адказала не адразу. Яна падняла каўнер паліто і прыціснула яго да шыі. Калі нарэшце яна загаварыла, голас яе гучаў глуха, быццам ад перажытага ўзрушэння ў яе зацяло галасавыя звязкі.

— Я думаю, што вам лепш было б падняцца ў пакой вашай жонкі,— сказала яна.

Гэта заява, а таксама дзіўны выгляд Элісан вельмі напалохалі капітана, але яшчэ больш, чым унутраная разгубленасць, яго бянтэжыла думка пра тое, што ён не можа саўладаць з сабой. У галаве маланкай прамільгнуў цэлы шэраг самых процілеглых здагадак. Яе словы маглі азначаць толькі адно: у пакоі Леаноры — Морыс Лэнгдан. Але гэта, зразумела, не так, бо наўрад каб Леанора і Морыс былі такія нястрыманыя! А калі так, то ў якое становішча яны паставілі яго! Капітан саладжава ўсміхнуўся. Ён ніяк не выдаў пачуццяў гневу, сумнення і неверагоднай прыкрасці, што ахапілі яго.

— Пойдзем, мая дарагая,— сказаў ён тонам клапатлівай маці,— табе не трэба блукаць адной сярод ночы. Я завяду цябе дадому.

Адказам Элісан быў доўгі пранізлівы позірк. Яна, здавалася, мучылася над нейкай галаваломкай. Праз нейкі час яна паволі сказала:

— Ці не збіраешся ты так і сядзець тут, а мне паведаміць, што ўсё ведаеш і не збіраешся нічога рабіць?

Капітан упарта стараўся трымацца спакойна.

— Я завяду вас дадому,— сказаў ён.— Вы сёння сама не свая і не ведаеце, што гаворыце.

Капітан паспешліва падняўся і ўзяў Элісан пад руку. Ад дотыку да яе дробнага, вострага локця яму

стала непрыемна. Ён паспешліва правёў яе па лесвіцы, потым па газоне. Парадныя дзверы ў доме Лэнгданаў былі адчыненыя, але капітан доўга націскаў кнопку званка. Праз некалькі хвілін у прыхожай з'явіўся Анаклета, і не паспеў яшчэ капітан выйсці з дому, як убачыў каля лесвіцы на другім паверсе Морыса, які выйшаў са свайго пакоя. Адчуўшы адначасова разгубленасць і палёжку, капітан пайшоў дадому, даўшы магчымасць Элісан самой растлумачыць усё, што адбылося.

Раніцай капітан не вельмі здзівіўся, даведаўшыся, што Элісан Лэнгдан зусім страціла розум. Апоўдні гэта стала вядома ўсяму гарнізону. (Яе стан тлумачылі як «нервовае парушэнне», але гэтаму ніхто не верыў.) Калі капітан і Леанора прыйшлі прапанаваць свае паслугі, маёр стаяў перад зачыненымі дзвярамі жончынага пакоя з накінутым на руку ручніком. Ён цярпліва стаяў там увесь дзень. Са здзіўленнем у шырока раскрытых светлых вачах ён увесь час скуб вуха. Прышоўшы наведальніца Пендэртанаў, ён паціснуў ім рукі з дзіўным афіцыйным выглядам, і яго твар раптам пакутліва ўспыхнуў.

Калі не лічыць урача, маёр Лэнгдан нікому не паведаміў пра падрабязнасці трагедыі і захоўваў іх у сваім занадта ўзрушаным сэрцы. Элісан не рвала прасцін, не пырскала слінай, як гэта звычайна робяць, на думку маёра, вар'яты. Прышоўшы дадому ў першай гадзіне ночы, яна сказала, што Леанора здраджвала не толькі мужу, але і маёру, і галоўнае з кім — з салдатам. Потым Элісан сказала, што збіраецца развесціся з ім, і дадала, што ў яе няма грошай, і яна будзе вельмі ўдзячная, калі ён пазычыць пяцьсот долараў пад чатыры працэнты з той умовай, што паручыцелямі будуць Анаклета і лейтэнант Вайнчак. У адказ на яго ўстрыжаныя распыты яна сказала, што яны з Анаклетам займаюцца камерцыйнай ці будуць ла-

віць крэветак. Анаклета прывалок у пакой чамадан і ўсю ноч пакаваў рэчы пад яе нагладам. Часам яны рабілі перапынак, каб выпіць гарачага чаю ці павывучаць карту, абмяркоўваючы, куды яны паедуць. Недзе на досвітку яна пагадзілася на Мултывію, што ў штаце Паўднёвая Караліна.

Усё гэта вельмі ўзрушыла маёра Лэнгдана. Ён доўгі час стаяў у куце пакоя Элісан і назіраў, як пакуюцца. Ён нават не адважыўся адкрыць рот. Прайшло нямала часу, пакуль да яго свядомасці дайшло тое, што сказала яму Элісан, і ён быў вымушаны зрабіць вывад, што яго жонка звар'яцела. Ён вынес з пакоя манікюрныя нажніцы і камінныя шчыпцы. Потым пайшоў на першы паверх і сеў за стол у кухні, паставіўшы перад сабой бутэльку віскі. Ён плакаў, злізваючы з мокрых вусоў салёныя слёзы. Морыс не толькі бедаваў па Элісан, але і пакутаваў ад сораму, нібыта гэта кідала цень на яго годнасць. Чым больш ён піў, тым больш незразумелай здавалася тая бяда, што напаткала яго. Раз ён нават закаціў вочы да столі, і ў цішы кухні пачуўся роў, які нагадваў і пытанне і просьбу:

— Божа?! О божа...

Ён біўся галавой аб стол, пакуль на лбе не выскачыў гуз. Да палавіны сёмай раніцы ён выпіў больш за літр віскі. Ён прыняў душ, адзеўся і пазваніў урачу Элісан — палкоўніку медыцынскай службы, свайму блізкаму сябру. Пасля запрасілі яшчэ аднаго ўрача, і яны ўдвух пстрыкалі запалкамі перад носам Элісан і задавалі ёй розныя пытанні. Якраз у час гэтага абследавання маёр узяў з вешалкі ў ваннай ручнік і павесіў яго на руку. Такім чынам, ён меў выгляд чалавека, гатовага да любых экстрэмальных абставін, і гэта суцяшала яго. Перад тым як развітацца, палкоўнік доўга гаварыў з ім, шмат разоў вымаўляючы слова «псіхалогія», і маёр моўчкі ківаў галавой.

У канцы размовы ўрач параіў як мага хутчэй паслаць хворую ў санаторый.

— Але, паслухай,— бездапаможна падаў голас маёр,— толькі не туды, дзе надзяваюць уціхамірвальныя кашулі, ці яшчэ куды-небудзь накшталт гэтага. Трэба туды, разумееш, дзе яна магла б круціць патэфон, адным словам, дзе ёй было б зручна. Ну, ты ведаеш, што я маю на ўвазе.

За два дні падабралі адпаведнае месца ў Вірджыні. У спешцы лячэбніцу выбралі хутчэй па кошту лячэння (яно было неверагодна дарагое), чым па яе рэпутацыі як лячэбнай установы. Элісан, затаіўшы горыч, моўчкі выслухала планы, пра якія ёй паведамлілі. Анаклета, зразумела, таксама ехаў з ёй. Праз тры дні ўсе трое выправіліся ў дарогу на цягніку.

У той установе ў Вірджыні лячыліся пацыенты як з фізічнымі, так і з псіхічнымі захворваннямі. Вядома, хваробы, што адначасова кранаюць цела і мозг,— спецыфічныя. Было там некалькі старых мужчын, што блукалі ў поўнай рассяянасці, вымушаныя сачыць за кожным рухам сваіх нягнуткіх ног. Было там таксама некалькі дам-марфіністак і процьма маладых багатых алкаголікаў. Але ў санаторыі была прыгожая тэраса, дзе ў другой палове дня падавалі чай, сады былі дагледжаныя, а пакоі — шыкоўна абстаўленыя. Маёр застаўся задаволены і ганарыўся тым, што ўсё гэта можа сабе дазволіць.

Элісан з самага пачатку не рабіла ніякіх заўваг. Яна наогул не размаўляла з мужам, пакуль яны не селі вячэраць. Як выключэнне, бо гэта быў першы дзень Элісан у лячэбніцы, ёй дазволілі вячэраць на першым паверсе, але пачынаючы з раніцы наступнага дня ёй было забаронена падымацца з ложка, пакуль не палепшыцца стан яе сэрца. На іх стала стаялі свечкі і аранжарэйныя ружы. Сервіз і настольнік былі найвышэйшага гатунку.

Але Элісан, здавалася, не заўважала ўсёй гэтай прыгажосці. Сеўшы за стол, яна абвяла залу доўгім павольным позіркам. Яе вочы, цёмныя і, як заўсёды, праніклівыя, вывучалі пацыентаў, што сядзелі за іншымі сталамі.

Нарэшце яна ціха, з ноткай горычы ў голасе, сказала:

— Божа мой, якая адборная кампанія.

Маёр Лэнгдан на ўсё жыццё запомніў тую вячэру, бо гэта быў іх апошні вечар. Ён паехаў з санаторыя вельмі рана на наступны дзень і па дарозе заехаў пераначаваць да свайго старога знаёмага па гульні ў пола, што жыў у Пайнхэрсце. Калі ён вярнуўся ў гарнізон, яго ўжо чакала тэлеграма. На другую ноч свайго знаходжання ў санаторыі Элісан памерла ад сардэчнага прыступу.

* * *

У тую восень капітану Пендэртану споўнілася трыццаць пяць гадоў. Нягледзячы на адносную маладосць, яго ў хуткім часе чакалі кляновыя лісцікі — знакі, адпаведныя званню маёра; у войску, дзе павышэнне ў чыне залежыць у асноўным ад выслугі гадоў, нечарговае павышэнне па службе было ў значнай меры данінай здольнасцям. Капітан шмат працаваў, у яго быў геніяльны, як для вайскоўца, розум — і многія афіцэры, у тым ліку і капітан, прытрымліваліся думкі, што калі-небудзь ён будзе высокапастаўленым генералам. Але па капітану было відаць, што ён ператаміўся ад доўгага напружання. Здавалася, у тую восень, асабліва за некалькі апошніх тыдняў, ён неяк занадта хутка пастарэў. Пад вачамі з'явіліся сінія кругі, а твар стаў жоўты і плямісты. Да таго ж яго пачалі вельмі непакоіць зубы. Дантыст сказаў, што трэба вырваць два карэнныя і паставіць масты, але капітан

усё адкладаў гэта, не маючы вольнага часу. Твар у капітана ўвесь час быў напружаны, і ў левым воку пачаўся цік. Праз гэтае паторгванне павека яго напята твар здаваўся спаралізаваным.

Капітан увесь час знаходзіўся ў стане стрыманага ўзбуджэння. Справа з салдатам усё больш займала яго, і цяга да радавога Уільямса, нібы хвароба, усё мацней брала ў палон. Як пры захворванні ракам клеткі выходзяць з-пад кантролю і пачынаюць каварна размнажацца, пакуль нарэшце не знішчаць чалавека, так і ў галаве ў капітана думкі пра салдата ўжо даўно перасягнулі дазволеныя межы. Часам ён з жахам перабіраў у памяці падзеі, што прывялі яго да такога стану: кава, незнарок вылітая на яго новыя штаны, выпадак з прарэджваннем лесу, сустрэча пасля той шалёнай язды на Жарптаху, мімалётныя сустрэчы на вуліцах гарнізона. Як прыкрасць змагла перарасці ў нянавіць, а нянавіць — у гэту ненармальную апантанасць, — гэтаму капітан не мог знайсці лагічнага тлумачэння.

Капітана апаноўвалі дзіўныя мары. Ён заўсёды прагнуў пашаны, таму часта цешыўся тым, што далёка наперад думаў пра павышэнне ў званні. Напрыклад, калі ён быў яшчэ курсантам ваеннай акадэміі ў Вест-Пойнце, словазлучэнне палкоўнік Уэлдан Пендэртан ужо было звыклае і прыемнае яго вуху. А мінулым летам ён уявіў сябе камандуючым карпусным раёнам, геніяльным і ўсемагутным. Часам ён нават шаптаў сам сабе «генерал-маёр Пендэртан» — і яму здавалася, што ён народжаны дзеля такога звання, настолькі добра яно пасавала да яго прозвішча. Але ў апошнія тыдні гэтыя марныя думкі дзіўным чынам пайшлі ў адваротным кірунку. Адноўчы вечарам, ці, дакладней, у палове другой гадзіны ночы — ён стомлены сядзеў за пісьмовым сталом. Раптам у яго на языку з'явіліся тры словы: «радавы Уэлдан Пендэртан». І ад гэтых

слоў, а таксама ад асацыяцый, што яны выклікалі, у капітана нарадзілася ненармальнае пачуццё палёгка і задавальнення. Замест таго каб марыць пра пашану і званні, ён цяпер адчуваў дзіўную асалоду, уяўляючы сябе радавым салдатам. У гэтых марах ён бачыў сябе юнаком, амаль блізнём салдата, якога ён ненавідзеў; у яго было маладое лёгкае цела, зграбнае, нягледзячы на тое, што яно было апранута ў форму радавога салдата, бліскучыя густыя валасы і круглыя вочы без сініх кругоў ад навуковых заняткаў і перанпружання. У гэтыя мары ўвесь час уплятаўся вобраз радавога Уільямса. А фонам была казарма: гул маладых мужчынскіх галасоў, вясёлае гультайства на сонцы, легкадумныя сяброўскія жарты.

У капітана з'явілася звычка прагульвацца штодня пад вечар каля будынка, дзе быў раскватараваны рады Уільямс. Звычайна ён бачыў, што салдат сядзіць адзін на адной і той самай лаўцы. Ідучы па тратуары, капітан праходзіў за два метры ад салдата, і, калі ён набліжаўся, рады Уільямс неахвотна падымаўся і ляніва аддаваў чэсць. Дні рабіліся ўсё карацейшыя, і ў гэты час, у канцы дня, ужо пачынала цямнець. На кароткі час пасля захаду сонца неба асвятляла імлістае бледна-ліловае зарыва.

Праходзячы каля салдата, капітан глядзеў яму проста ў твар і прыцішваў крок. Ён ведаў, што салдат павінен быў ужо здагадацца, што менавіта ён прычына гэтых прагулак. Капітана нават здзівіла, што салдат не пазбягаў яго і не хаваўся на гэты час дзе-небудзь. Тое, што салдат прытрымліваўся сваёй звычкі, надавала гэтым штодзённым кантактам адценне спаткання, мімаволі нават хвалявала. Мінуўшы салдата, ён быў вымушаны кожны раз стрымліваць жаданне азірнуцца, і чым далей ён адыходзіў, тым больш яго сэрца поўнілася настальгічным сумам, які ён быў не ў змозе пераадолець.

У доме капітана адбылося некалькі змен. Маёр Лэнгдан прыбіўся да Пендэртанаў, зрабіўшыся нібыта трэцім членам сям'і, і гэтая сітуацыя імпанавала як капітану, так і Леаноры. Смерць жонкі моцна ўзрушыла маёра і зрабіла яго зусім бездапаможным. Ён змяніўся нават фізічна. Ад былой бравай выпраўкі не засталася і следу, і калі яны ўтраіх сядзелі вечарам каля каміна, здавалася, што ён наўмысна скручваўся ў самыя нязграбныя і нязручныя позы. Нібыта цыркавы акрабат, ён пераплятаў ногі ці падымаў масіўнае плячо так высока, што яно плюшчыла вуха. Яго думкі і словы засяроджваліся цяпер на Элісан і ўсім перыядзе жыцця, што так раптоўна скончыўся. Ён зрабіўся схільны да меланхалічных банальнасцей пра бога, душу, пакуты і смерць — тэмы, толькі пры напамінку пра якія ў яго раней дранцвеў язык. Леанора даглядала яго, частавала выдатнымі абедамі і слухала кожную яго скаргу.

— Хаця б Анаклета вярнуўся, — часта гаварыў ён.

Справа ў тым, што Анаклета знік з санаторыя ў тую раніцу, калі памерла Элісан, і з таго часу пра яго не было ніякіх вестак. Ён зноў спакаваў чамаданы, акуратна паклаўшы туды рэчы Элісан. Потым ён проста знік. Як замену Леанора наняла маёру аднаго з братоў Сузі, які ўмеў кухарыць. Маёр шмат гадоў марыў пра звычайнага чарнаскурага служку, які б — хай сабе! — паціху папіваў яго віскі, не выціраў пылу пад дываном, але — крыў бог! — не брынкаў на піяніна і не сюсюкаў па-французску. Брат Сузі быў добры хлопец; ён іграў на грабянцы, абгорнутым у туалетную паперу, напіваўся і гатаваў смачнае печыва з кукурузнай мукі. Між тым маёр не адчуваў радасці, на якую спадзяваўся. Яму шмат у чым не хапала Анаклеты. Да таго ж, успамінаючы пра яго, Лэнгдан мучыўся дакорами сумлення.

— Ведаеце, я дапякаў Анаклету, страшачы карамі, што чакалі яго, калі б ён апынуўся пад маёй камандай у войску. Як вы думаеце, няўжо гэты шэльма ўспрымаў усё ўсур'ёз? Я ўвогуле толькі дражніў яго, але заўсёды лічыў, што лепш за ўсё яму было б пайсці ў войска.

Капітану надакучылі размовы пра Элісан і Анаклету. Шкада, што гэты мярзотны малы філіпінец таксама не памёр ад сардэчнага прыступу. У гэтыя дні амаль усё ў доме абрыдла капітану. Асабліва агіднымі здаваліся простыя і сытныя стравы, тыповыя для Поўдня, якія са смакам елі Леанора і Морыс. На кухні было брудна, а нехайнасць Сузі было цяжка апісаць словамі. Капітан разбіраўся ў ежы і сам быў выдатны кухмістр. Яму падабалася вытанчанасць новаарлеанскай кухні і тонкая гармонія французскай. Раней капітан часта, застаўшыся дома адзін, заходзіў у кухню, гатаваў які-небудзь ласунак дзеля душы. Яго любімай стравой было філе а ля беарнэз. Аднак капітан быў педант і дзівак; калі мяса перасмажвалася, а соус пераграваўся і хоць крыху загусаў, ён выносіў усё гэта на двор і закопваў. Але цяпер ён страціў апетыт да яды. У той дзень пасля абеду Леанора пайшла ў кіно, і ён выправіў Сузі з дому. Ён падумаў, што нядрэнна было б згатаваць што-небудзь асаблівае. Але ў самым разгары прыгатавання пірага з начынкай ён раптам страціў усялякую цікавасць да гэтага занятку, кінуў усё, як было, і пайшоў з дому.

* * *

— Уяўляю сабе Анаклету ў нарадзе на кухні,— сказала Леанора.

— Элісан заўсёды лічыла, што я закранаю гэту тэму, каб паздзекавацца з Анаклеты,— сказаў маёр.— Але гэта было не так. Анаклету было б нялёгка ў вой-

ску, але войска магло зрабіць з яго мужчыну. Ва ўсякім разе выбіла б з яго ўсё глупства. Я маю на ўвазе тое, што мне заўсёды здавалася недарэчным, калі дваццацітрохгадовы дзяцюк скача пад музыку па пакоі ці пэцкаецца з акварэльнымі фарбамі. У войску з Анаклеты здзекаваліся б, і яму давялося б там вельмі нясоладка, але, на маю думку, гэта пайшло б яму на карысць.

— Ты думаеш, — заўважыў капітан Пендэртан, — што любая ўнутраная задаволенасць, дасягнутая за кошт таго, што мы прывыклі лічыць нармальным, недапушчальная і не павінна прыносіць шчасця. Карацей кажучы, лепш (бо гэта больш пачэсна маральна) абчэсваць квадратны кол, прымяраючы яго да круглай дзіркі, чым знайсці і скарыстаць адпаведную квадратную дзірку?

— Ну, так! Якраз гэта я і меў на ўвазе, — сказаў маёр. — Хіба ты не згодзен?

— Не, — адказаў капітан пасля кароткай паўзы. Раптам капітан зазірнуў у самую глыбіню душы і з жахлівай выразнасцю ўбачыў самога сябе. Цяпер ён бачыў сябе інакш, чым іншыя; гэта быў скажоны, марыянетачны вобраз з мізэрным выглядам і гратэскавым абрысам. Капітан углядаўся ў гэтае відовішча без спагады. Ён успрымаў яго так, як было на самай справе, не шукаючы апраўданняў.

— Я не згодзен, — паўтараў ён няўважліва.

Маёр Лэнгдан задумаўся над гэтым нечаканым адказам, але ўжо больш не працягваў размовы. Яму заўсёды было цяжка сачыць за тымі лініямі думкі, што выходзілі за рамкі першаасноўнага, простага тлумачэння. Паківаўшы галавой, ён зноў звярнуўся да сваіх спраў, што так выводзілі яго з раўнавагі.

— Аднойчы я прачнуўся якраз перад світаннем, — сказаў ён. — Убачыў, што ў яе пакоі гарыць лямпа, і зайшоў туды. Там на краі ложка сядзеў Анаклета, і

яны ўдваіх, нахіліўшыся, забаўляліся нейкім глупствам. А што яны рабілі? — маёр прыклаў да вачэй свае грубыя пальцы і патрос галавой. — Ага. Яны кідалі ў міску з вадой нейкія штучкі. Штось з японскага барахла, што Анаклета купляў у краме, дзе прадаюць розную драбязу па дзесяць цэнтаў — ведаеце, такія камячкі, што ў вадзе раскрываюцца, як кветкі. І вось, уявіце, у чатыры гадзіны раніцы яны сядзелі і гулялі з тымі цацкамі. Гэта мяне раззлавала, і калі я спыткнуўся аб пантофлі Элісан, што стаялі каля ложка, я раз'юшыўся і адкінуў іх нагой праз увесь пакой. Элісан была вельмі абураная і доўга заставалася халодная як лёд. Анаклета перад тым, як прынесці каву, паклаў у цукарніцу соль. Усё гэта было сумна. Яна, відаць, вельмі пакутавала ў тыя ночы.

— Дасца вам, а потым адымецца ад вас, — заўважыла Леанора. Яе намеры былі намнога лепшыя, чым веданне свяшчэннага пісання.

Леанора таксама трохі змянілася за апошнія тыдні. Яна набліжалася да поўнага росквіту жаночасці. За гэты кароткі час яе цела страціла пругкасць, уласціваю маладосці; твар акругліўся і ў гадзіны спакою меў выраз лянівай пяшчоты. Яна выглядала як жанчына, што нарадзіла некалькі здаровых дзяцей і спадзяецца нарадзіць праз восем месяцаў яшчэ адно. Скура твару была па-ранейшаму мяккая і гладкая, і, хоць Леанора памалу прыбывала ў вазе, нельга было пакуль заўважыць і следу друзласці. Смерць жонкі палюбоўніка вельмі напалохала яе. Мёртвае цела ў труне так яе ўразіла, што некалькі дзён пасля пахавання яна ўвесь час гаварыла спалоханым шэптам, нават калі купляла правізію ў гарнізонным магазіне. Яна ставілася да маёра з бяздумнай ласкавасцю і паўтарала кожную шчаслівую жартаўлівую гісторыю, што ёй удалося запомніць.

— Між іншым, — раптам сказаў капітан, — я ўвесь

час думаю пра тую ноч, калі яна прыйшла сюды. Што яна табе сказала, калі была ў тваім пакоі, Леанора?

— Я ж табе ўжо гаварыла, што нават не чула, калі яна заходзіла. Яна не пабудзіла мяне.

Але капітан усё ніяк не мог супакоіцца. Чым часцей ён успамінаў сцэну, што адбылася ў яго кабінеце, тым усё больш дзіўнай яна яму здавалася і ўсё больш завалодвала яго думкамі: ён не сумняваўся, што Леанора гаворыць праўду, бо калі яна хлусіла, гэта было відаць кожнаму. Але што мела на ўвазе Элісан і чаму, вярнуўшыся дадому, ён не пайшоў на другі паверх да жонкі? Ён адчуваў, што недзе ў закутку падсвядомасці ведае адказ. Але чым больш ён думаў пра гэтую справу, тым усё больш яго ахоплівала трывога.

— Памятаю, аднойчы я сапраўды здзівілася, — сказала Леанора, выцягнуўшы свае ружовыя, нібы ў школьніцы, рукі да агню. — Гэта было тады, калі мы ездзілі ў Паўночную Караліну, якраз пасля таго, як нас накармілі такімі смачнымі курапаткамі ў твайго знаёмага, Морыс, Элісан, Анаклета і я ішлі па палявой дарозе і сустрэлі хлопчыка, які вёў за повад каня — звычайную цяглавую клячу, падобную на мула. Але Элісан спадабалася морда той клячы, і яна раптам надумала на ёй праехацца. Пазнаёмілася з тым смаркачом, узлезла на слуп агароджы, а адтуль — на спіну каню, без сядла, у сукенцы. Падумаць толькі! На каня, відаць, ужо многа год ніхто не садзіўся, і не паспела Элісан на яго сесці, як ён лёг на зямлю і паचाў качацца, каб яе скінуць. Я тады падумала сама сабе, што Элісан Лэнгдан надышоў канец, і заплюшчыла вочы. І што вы думаеце? Праз хвіліну яна падняла каня на ногі і памчала рыссю па полі, як быццам нічога не здарылася. Табе, Уэлдан, ніколі б так не ўдалося. А Анаклета лётаў вакол, як які-небудзь фронт на падпітку. Ну і пацеха была! Нічога больш дзіўнага я ў сваім жыцці не бачыла.

Капітан Пендэртан пазыхаў, не таму, што яму хацелася спаць, а таму, што заўвага Леаноры пра яго здольнасці да верхавой язды яго пакрыўдзіла, і ён вырашыў адплаціць якім-небудзь няветлівым учынкам. Паміж капітанам і Леанорай адбылося некалькі бурных сцэн праз Жарптаху. Пасля той шалёнай гонкі конь так і не стаў такім, як быў, і Леанора са злосцю вінаваціла ў гэтым свайго мужа. Аднак у выніку падзей, што адбыліся ў апошнія два тыдні, іх варожасць збочыла з гэтай каляі, і капітан быў упэўнены, што хутка пра гэта забудзецца.

Маёр Лэнгдан закончыў гутарку ў той вечар адным са сваіх любімых афарызмаў:

— Цяпер толькі дзве мэты маюць для мяне значэнне — заставацца моцным як звер і служыць краіне. Здаровае цела і патрыятызм!

У гэты час дом капітана Пендэртана нельга было назваць ідэальным месцам чалавеку, які перажывае востры псіхічны крызіс. Раней капітан палічыў бы горкія скаргі Морыса Лэнгдана недарэчнымі. Але цяпер у доме адчувалася атмасфера смерці. Яму здавалася, што гэта не толькі Элісан памерла, а жыццё ўсіх іх траіх набліжалася да канца. Даўня боязь таго, што Леанора развядзецца з ім і паедзе з гарнізона разам з Морысам Лэнгданам, больш не трывожыла яго. Былая цяга да маёра здавалася не больш чым лёгкай слабасцю ў параўнанні з яго цяперашнімі пачуццямі да салдата.

Сам дом у гэтыя дні вельмі раздражняў капітана. Кватэра была абстаўлена абы-як. У зале была банальная сафа, засланая паркалем у кветкі, некалькі мяккіх крэслаў, на падлозе ляжаў крыклівы чырвоны дыван, ды яшчэ стаяў старадаўні сакрэтэр. У пакоі ад усяго павявала танным шыкам, які так ненавідзеў капітан. Цюлевыя фіранкі былі выцвілыя і пажоўклыя, а над камянам грудзіўся разнамасны набор усялякіх упры-

гожанняў і цацак: чарада слонікаў, вытачаных пад слановую косць, пара прыгожых каваных падсвечнікаў, размаляваная, з усмешкай на твары і кавалкам чырвонага кавуна ў руках фігурка негрыцяняці, а таксама мексіканская ваза з блакітнага шкла, куды Леанора кідала старыя візітныя карткі. Уся мэбля была крыху расхістаная ад частых перастановак, і ад усяго пакоя так моцна патыхала нечым жаночым і расхрыстаным, што вельмі раздражняла капітана, і ён стараўся як мага менш быць дома. З затоенай тугой ён думаў пра казарму, уяўляючы роўныя рады ахайна засланых ложкаў, голую падлогу і незавешаныя вокны. Каля адной сцяны гэтага ўяўнага пакоя, абстаўленага строга і аскетычна, чамусьці павінна была стаяць старадаўняя разная камода з латуневай акоўкай.

У час сваіх доўгіх прагулак у канцы дня капітан знаходзіўся ў стане абвостранай уражлівасці, блізкай да трызнення. Ён адчуваў сябе пакінутым на волю лёсу, адгароджаным ад людзей, і з ім заўсёды спадарожнічаў вобраз маладога салдата, нібыта нейкі хітры чароўны амулет, што носяць на сваіх грудзях вядзьмаркі. У гэты час капітана ахоплівала дзіўнае пачуццё. Хоць ён адчуваў сябе ізаляваным ад астатніх людзей, рэчы, што траплялі яму на вочы ў час прагулак, набывалі неапраўдана вялікае значэнне. Нават самыя звычайныя прадметы, здавалася, мелі нейкі таямнічы ўплыў на яго лёс. Калі, здаралася, ён заўважаў вераб'я ў канаве, то надоўга спыняўся, захоплены такім звычайным відовішчам. На нейкі час ён страціў простую здольнасць да інстынктыўнай класіфікацыі розных уражанняў згодна з іх вартасцямі. Аднойчы ён быў сведкам таго, як грузавік урэзаўся ў легкавую машыну. Але гэта жаклівая аварыя ўразіла яго не больш, чым трапятанне ад ветру шматка газеты.

Капітан даўно не звязваў сваіх адносін да радаво-

га Уільямса з нянавісцю. Ён таксама ўжо больш не спрабаваў знайсці тлумачэнне свайму пачуццю. Капітан не думаў пра салдата катэгорыямі любові ці нянавісці; адзінае, што ён усведамляў, дык гэта неперадольнае жаданне знішчыць перашкоду. Калі яшчэ здалёк ён бачыў салдата на лаўцы перад казармай, яму хацелася накрычаць на яго, стукнуць кулаком па твары, дамагчыся тым самым якой-небудзь рэакцыі салдата на абразу. Мінула амаль два гады пасля першай сустрэчы капітана з радавым Уільямсам. Больш як месяц прайшло з таго часу, як салдата накіравалі на расчыстку лесу. І за ўвесь гэты час яны казалі адзін аднаму не больш за дзесятак слоў.

Дванаццатага лістапада, пасля абеду, капітан, як заўсёды, выйшаў на прагулку. Гэты дзень быў вельмі цяжкі. Раніцай, калі ён стаяў каля дошкі ў пакоі заняткаў, тлумачачы задачу па тактыцы, з ім здарыўся невядома чаму прыступ амнезіі. На сярэдзіне фразы ў яго раптам адключылася памяць. Ён не толькі не мог успомніць хоць адно слова з падрыхтаванай лекцыі, але нават перастаў пазнаваць твары афіцэраў, якія сядзелі ў пакоі і якім ён чытаў тую лекцыю. У яго памяці заставаўся вельмі выразны вобраз радавога Уільямса — і больш нічога. Некалькі хвілін ён стаяў моўчкі, усё яшчэ трымаючы ў руцэ крэйду. Потым ачуўся і аб'явіў, што заняткі скончаныя. На шчасце, гэта было перад самым канцом лекцыі.

Капітан напружанай хадой крочыў па тратуары адной з вуліц, што вяла да казармы. Надвор'е ў той дзень было незвычайнае. Над галавой плылі змрочныя навальнічныя хмары. Але бліжэй да гарызонту неба заставалася чыстае і сонца асвятляла яго сваім мяккім ззяннем. Капітан махаў рукамі, нібы яны не згіналіся ў локцях, і не падымаў вачэй ад сваіх вайсковых штаноў і начышчаных да бляску вузкіх чаравікаў. Ён падняў галаву, толькі калі дайшоў да лаўкі,

на якой сядзеў радавы Уільямс, і, затрымаўшы на некалькі хвілін свой позірк на салдату, падышоў да яго. Той паволі стаў у стойку «смірна».

— Радавы Уільямс,— звярнуўся да яго капітан.

Салдат чакаў далейшай каманды, але капітан маўчаў. Ён хацеў зрабіць салдату вымову за парушэнне правілаў нашэння формы. Калі ён падыходзіў, яму здалася, што ў радавога Уільямса няправільна зашпілены мундзір. На першы погляд здавалася, што салдат было брудна, а неахайнасць Сузі было цяжка апісаць нейкі важны элемент сваёй формы. Але апынуўшыся твар у твар з салдатам, капітан не знайшоў ніякіх падстаў для крытыкі. Памылковае ўяўленне пра цывільную расхлябанасць стваралася ад фігуры салдата, а не ў выніку парушэння вайсковага статуту. Зноў капітан моўчкі, нібы папярхнуўшыся, застыў перад салдатам. Праз яго сэрца прайшла доўгая тырада, поўная праклёнаў, прызнанняў у любові, модлаў і абраз. Але, нарэшце, ён павярнуўся, так і не сказаўшы ні слова.

Дождж, які збіраўся ўжо даўно, напаткаў капітана амаль каля самага дома. Гэта быў ужо ціхі зімовы дождж — пачаўся ён з грукатам летняй навальніцы. Калі ўпалі першыя кроплі, капітану заставалася да дому не больш як дваццаць метраў. Ён мог прабежчы гэтую кароткую адлегласць і свечасова апынуцца пад дахам. Але ён па-ранейшаму ледзь цягнуў ногі і не пайшоў хутчэй нават тады, як яго прамачылі да ніткі струмені ледзяной вады. Калі ён адчыніў дзверы ў дом, вочы яго гарэлі і ён дрыжаў усім целам.

* * *

Радавы Уільямс пайшоў у казарму, адчуўшы, што вось-вось ліне дождж. Ён пасядзеў да вячэры ў пакоі адпачынку, а потым, апынуўшыся сярод гаманлівай ажыўленасці сталовай, няспешна і сытна пад'еў. Пас-

ля ўзяў з сваёй тумбачкі мяшэчак з таннымі, рознага гатунку цукеркамі. Яшчэ не дажаваўшы зефіру, ён накіраваўся ў прыбіральню і ўсчаў там бойку. Калі ён зайшоў, усе месцы, апрача аднаго, былі занятыя, а перад ім якраз зайшоў салдат і пачаў ужо расшпільваць штаны. Але калі той пачаў садзіцца, радавы Уільямс груба піхнуў яго, спрабуючы прагнаць з занятага ўжо месца. Пачалася бойка, і навокал сабраўся невялікі натоўп салдат. Спачатку перавага была на баку Уільямса, ён быў спрытнейшы і дужэйшы. У час барацьбы на яго твары не было ні гневу, ні натугі; рысы твару па-ранейшаму нічога не выказвалі; пра натугу сведчылі толькі пот, што каціўся па лбе, і невідучыя вочы. Праціўнік ужо страціў усякую надзею на перамогу і паядынак быў ужо выйграны, калі раптам Уільямс здаўся, быццам страціўшы цікавасць да барацьбы, і нават не спрабаваў абараняцца. Яго моцна білі, з усёй злосцю стукаючы галавой аб цэментны пол. Калі ўсё скончылася, ён, хістаючыся, падняўся на ногі і пайшоў з прыбіральні.

Гэта была ўжо не першая бойка, якую пачынаў Уільямс. Апошнія два тыдні ён заставаўся ў казарме кожную ноч і нарабіў нямала клопату. Салдаты, што спалі ў адной з ім казарме, нават не падазравалі пра гэтую рысу яго характару. То ён гадзінамі здранцвела сядзеў, не вымаўляючы ніводнага слова, то ні з таго ні з сяго дапускаў якую-небудзь недаравальную правіннасць. Ён ужо больш не хадзіў у лес у вольны час, а ноччу дрэнна спаў, будзячы ўсю казарму мармытаннем праз сон. Аднак ніхто не надаваў увагі яго дзівацтвам. У казармах здараліся рэчы куды больш дзіўныя. Адзін стары капрал кожны вечар пісаў лісты да Шэрлі Тэмпл¹, падводзячы ў іх, нібы ў дзённі-

---

¹ Шэрлі Тэмпл — амерыканская дзяўчынка — кіназорка трыццатых гадоў.

ку, рахункі падзеям, што адбыліся за дзень, а раніцай наступнага дня перад снеданнем пасылаў іх па пошце. Другі салдат, які праслужыў у войску ўжо каля дзесяці гадоў, выскачыў з акна з трэцяга паверха, бо прыцель не пазычыў яму пяцьдзесят цэнтаў на піва. Повару ў той самай батарэі не давала спакою неадчэпная думка, што ў яго рак языка. Ён увесь час высалопліваў перад люстэркам язык так, што былі відаць нават смакавыя сасочки. Да таго ж замарыў сябе голадам амаль да поўнага знясілення.

Пасля бойкі Уільямс пайшоў у спальны пакой і лёг на ложка. Ён палажыў пакет з цукеркамі пад падушку і ўтаропіўся ў столь. На дварэ дождж крыху сціх, і надышла ноч. Думкі ажывілі некалькі млявых мар. Уільямс падумаў пра капітана, але перад вачамі праплівалі толькі ўяўныя вобразы, пазбаўленыя сэнсу. Для гэтага маладога ўрадженца поўдня афіцэры належаў да той самай не зусім вызначанай катэгорыі, што і негры — яны займалі нейкае месца ў ягоным жыцці, але ён не ставіўся да іх, як да чалавечых істот. Радавы Уільямс адносіўся да капітана з пачуццём фаталізму, як да надвор'я ці іншай прыроднай з'явы. Паводзіны капітана хоць і маглі здацца нечаканымі, але ён не звязваў іх з сваёй асобай. Ён не браў пад сумненне іх нармальнасць, як яго не мучылі пытанні, чаму бывае навальніца ці вянуць кветкі.

Ён больш не падыходзіў да дома капітана Пендэртана пасля таго, як раптам нехта ўключыў лямпу і ён убачыў чарнявую жанчыну, што стаяла на парозе і глядзела на яго. У той час ім авалодаў страх, але гэта быў страх хутчэй фізічны, чым усвядомлены. Пачуўшы грукат парадных дзвярэй, ён асцярожна выглянуў і ўпэўніўся, што ніякіх перашкод на яго шляху няма. Апынуўшыся ў лесе і зноў адчуўшы сябе ў бяспецы, ён ціха пабег, хоць добра і не ведаў, чаго ён спалохаўся.

Але думкі пра капітанаву жонку не пакідалі салдата. Ён сніў «пані» кожную ноч. Адноўчы, калі ўжо быў у войску, ён атруціўся птамаінам, і яго завезлі ў шпіталь. Ад адной думкі пра паганую хваробу, пераносчыцамі якой з'яўляюцца жанчыны, яго трасло пад прасціной кожны раз, калі да яго падыходзілі медсёстры, і ён лічыў за лепшае цярпець мукі, чым папрасіць іх зрабіць якую-небудзь паслугу. Але дакрануўшыся да «пані», ён ужо больш не баяўся гэтай хваробы. Кожны дзень ён даглядаў і сядлаў яе каня, глядзеў ёй услед, калі яна ехала на прагулку. Раніцай было золка і ветрана, твар капітанавай жонкі ружавеў, і яна была ў вясёлым настроі. У яе былі заўсёды прызапашаны Уільямсу які-небудзь жарт ці прыязнае слова, але ён ніколі не глядзеў ёй проста ў твар і не адказваў на жарты.

Уільямс ніколі не асацыіраваў яе са стайняй ці вольным паветрам. Для яго яна заўсёды была ў пакоі, дзе ноччу ён так засяроджана назіраў за ёй. Успаміны пра гэтыя гадзіны былі заснаваны выключна на пачуццях. У пакоі быў тоўсты дыван на падлозе, шаўковае пакрывала, тонкі пах духоў. Былі яшчэ раскошная цеплыня жаночага цела, цішыня і змрок — дзіўная асалода ў сэрцы і напружаная сіла ў целе, калі ён сядзеў на кукішках побач з ёй. Вазнаўшы ўсё гэта, ён не мог з ім развітацца; у ім нарадзілася незразумелае, нібы ў наркамана, палкае жаданне, спатоленне якога было непазбежнае, як смерць.

Дождж аціх апоўначы. У казарме ўжо даўно пагушылі святло. Уільямс не распранаўся, і калі дождж аціх, ён надзеў спартыўныя тапкі і выйшаў з казармы. Да капітанавага дома ён пайшоў звычайнай дарогай — краем лесу, што рос вакол ваеннага гарадка. Але ў той вечар месяц не свяціў, і салдат ішоў хутчэй, як звычайна. У адным месцы ён заблудзіўся, а калі падышоў да капітанавага дома, з ім здарыўся непры-

емны выпадак. Ён спатыкнуўся ў цемры і трапіў, як яму спачатку здалася, у глыбокі роў. Каб даведацца, дзе ён, салдат чыркнуў некалькі разоў запалкамі і ўбачыў, што зваліўся ў нядаўна выкапаную яму. Дом быў ахінуты цемрай, і салдат, увесь падрапаны і запэчканы, яшчэ не паспеўшы перавесці дых, пастаяў некалькі хвілін перад тым, як зайсці. Тут ён быў раней шэсць разоў, гэта быў сёмы і — апошні.

Капітан стаяў каля акна сваёй спальні, што выходзіла на двор. Ён выпіў тры таблеткі, але так і не змог заснуць. Адчуваў лёгкі хмель ад выпітага брэндзі і лёгкае ўздзеянне лекаў — і не больш. Капітан, які меў моцную схільнасць да раскошы і быў вельмі пераборлівы ў адзенні, кладучыся спаць, пераадзеўся ў самую што ні на ёсць суравую бялізну. На ім быў халат з грубага сукна, што больш падышоў бы аўдавай турэмнай наглядчыцы. Яго піжамы былі з суравой тканіны, цвёрдай, як брызент. Цяпер ён стаяў босы, хоць падлога была халодная.

Капітан, слухаючы посвіст ветру ў соснах, раптам убачыў у цемры мігценне агеньчыка. Праз міг вецер затушыў агонь, але якраз у гэты момант капітан паспеў заўважыць твар. І ад гэтага твару, выхапленана агеньчыкам з цемры, у яго перахапіла дых. Ён пачаў углядацца і ледзь змог разабраць постаць чалавека. Капітан схопіўся за халат і прыціснуў руку да грудзей. Ён заплюшчыў вочы і пачаў чакаць.

Спачатку ён не пачуў ніводнага гуку. Потым ён хутчэй адчуў, чым пачуў, асцярожныя крокі па лесвіцы. Дзверы ў пакой капітана былі прачыненыя, і праз шчыліну ён убачыў цёмны сілуэт. Ён нешта прашаптаў, але з горла замест голасу вырвалася толькі ціхае сіпенне, і яно злілося з шумам ветру за акном.

Капітан Пендэртан чакаў. Зноў заплюшчыўшы вочы, ён застыў ад пакутлівай неведомасці. Нарэшце ён выйшаў у пярэднюю і ўбачыў на фоне бледна-шэрага

акна ў спальні жонкі сілуэт чалавека, якога ён увесь час шукаў. Пасля капітан прызнаецца самому сабе, што ўсяго адзін момант — і ён ведаў усё. На самай жа справе, у той міг, калі чакаецца моцнае, але яшчэ невядомае ўзрушэнне, розум, рыхтуючыся да яго, адразу траціць здольнасць здзіўляцца. У такі момант бездапаможнасці ў падсвядомасці, як на экране, мільгае цэлы калейдаскоп як бы напалову прадбачаных магчымасцей, і, калі няшчасце ўжо вядомае, узнікае пачуццё, што дзякуючы нейкім незвычайным сілам пра іх было вядома загадзя. Капітан дастаў з шуфляды тумбачкі, што стаяла каля ложка, пісталет, прайшоў праз калідор і запаліў святло ў спальні жонкі. У гэтыя хвіліны ў яго галаве ўзніклі абрыўкі ўспамінаў — цень каля акна, гук уначы. Ён сказаў сабе, што ведае ўсё. Але ён не змог бы выказаць тое, што ён ведае. Ён упэўнены быў толькі ў адным — гэта канец.

Салдат не паспеў нават падняцца з кукішак. Ён заміргаў ад святла, але на твары яго быў не страх, а здзіўленая незадаволенасць, як быццам яго дарэмна патурбавалі. Капітан быў выдатны стралок, і хоць ён выпусціў дзве кулі, у салдата засталася толькі адна крывавае рана.

Стрэлы збудзілі Леанору, і яна села ў ложку. Яшчэ не зусім прачнуўшыся, яна азірлася вакол сябе з такім выглядам, нібы бачыла нейкую сцэну з п'есы, якой-небудзь жажлівай трагедыі, у якую было неабавязкова верыць. Амаль тут жа ў дзверы з чорнага хода пастукаў маёр Лэнгдан і праз момант узбег па лесвіцы ў пантофлях і накінутым на плечы халаце. Капітан усім цела абалёўся аб сцяну. У сваім недарэчным грубым халаце ён нагадваў надламананага і распуснага манаха. Ад цела салдата, хоць ужо і мёртвага, усё яшчэ патыхала цёплым жывёльным спакоем. Выраз яго твару не змяніўся, а загарэлыя рукі ляжалі на дыване далонямі ўгору, быццам ён спаў.

З М Е С Т

Ад перакладчыка	3
БАЛАДА ПРА СУМНАЕ КАФЭ	9
АДЛЮСТРАВАННІ Ў ЗАЛАТЫМ ВОКУ	83

Маккалерс К.

М 15 Балада пра сумнае кафэ: Аповесці /Пер. з англ. і прадм. У. Шчаснага.— Мн.: Маст. літ., 1988.— 190 с.— (Б-ка замеж. прозы).

ISBN 5-340-00173-3 (беларус.)

Маккалерс К. Баллада о грустном кафе: Повести.

Аўтар аповесцяў, уключаных у гэтую кнігу, амерыканская пісьменніца К. Маккалерс (1917—1967) з сардэчнай цеплынёй і спачувальнасцю піша пра людзей цяжкага лёсу, у жыцці якіх дарагія нават маленькія радасці. Паказваючы ўнутраныя праблемы расчараванага ў жыцці чалавека, яна здолела перадаць сацыяльныя праблемы свайго грамадства і стварыць новы тып псіхалагічнай трагедыі.

М 470300000—138
М 302(03)—88 167—88

ББК 84.7США

Літаратурна-художественное издание

Маккалерс Карсон

БАЛЛАДА О ГРУСТНОМ КАФЕ

Повести

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

Маккалерс Карсан

БАЛАДА ПРА СУМНАЕ КАФЭ

Аповесці

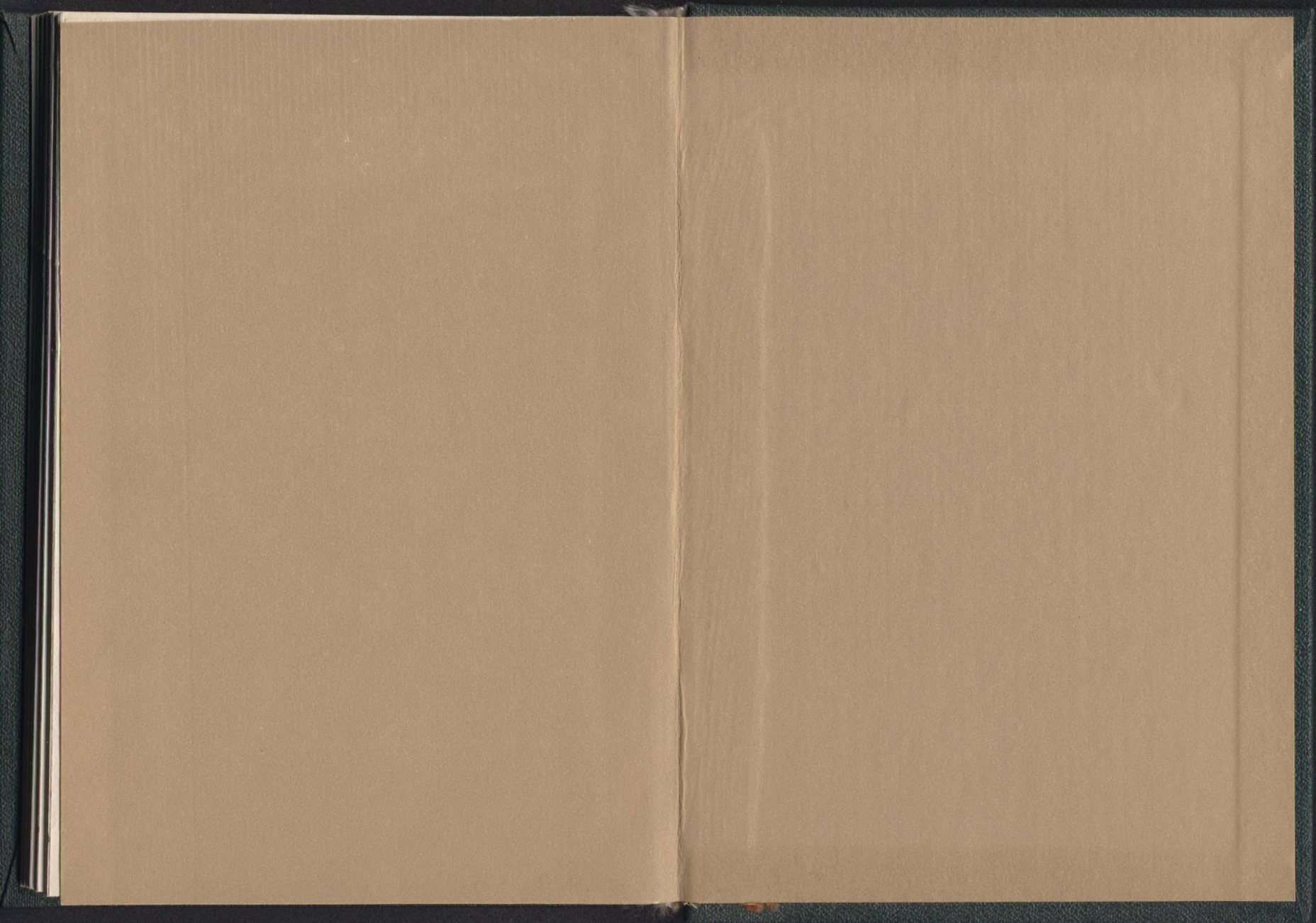
Рэдактар *Л. І. Каўрус*. Мастакі *А. А. Ісаеў, І. М. Будзіч*. Мастацкі рэдактар *А. І. Цароў*. Тэхнічны рэдактар *Г. П. Тарасевіч*. Карэктар *Н. У. Доваль*.

ІВ № 2888

Здадзена ў набор 04.01.88. Пады. да друку 01.08.88. Фармат 70×100¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура школьная. Высокі друк. Ум. друк. арк. 7,74. Ум. фарб.-адб. 7,98. Ул.-выд. арк. 8,74. Тыраж 7300 экз. Зак. 1078. Цана 1 р. 20 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфікаамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883